Епос и ресентимент. Към генеалогията на романа

Владимир Сабоурин

Бернал Диас дел Кастильо, редови войник от експедицията на Ернан Кортес, довела до неочакваното падане на Ацтекската империя (1519-1521 г.), е автор на обемна епическа творба в проза, представляваща един от непосредствените предшественици на романа в качеството му на прозаически буржоазен епос. Ако приемем допускането, че Бернал започва да пише своята *Истинна история на завладяването на Нова Испания* в началото на 50-те години на XVI в., след завръщането си през август 1551 г. от второто пътуване до Испания, по това време той е някъде на годините на Сервантес, когато завършва първата част на *Дон Кихот*. За разлика от Сервантес обаче закъснелият писател Диас дел Кастильо до този момент се е упражнявал писмовно основно в сферата на административната проза. Творбата на живота му, *Истинна история*, е концепирана първоначално като административен документ – „докладна записка за войните" (memorial de las guerras), която да послужи за доказване на заслугите (probanza de méritos) на конкистадора Диас дел Кастильо при завладяването на Мексико. Този документ трябва да осигури получаването на кралски „дарове-милости" (mercedes) под формата на подлежащи на наследяване поземлени владения с крепостни индианци (encomiendas) и съответната благородническа титла. За подобни административно-бюрократични текстове необичайно добре осведоменият в най-неочаквани области рицар на Печалния образ казва в началото на *Втора част* на *Дон Кихот* следното: „ако аз бях крал, бих отклонил да отговарям на този безкрай от нахални *докладни записки*, които всеки ден се отправят до него" (si yo fuera rey, me escusara de responder a tanta infinidad de *memoriales* impertinentes como cada día le dan)[1] (курсив мой, В. С.). Съдбата на огромната „докладна записка" на Бернал Диас дел Кастильо – „жител и общински съветник на тъй верноподаническия град Сантяго де Гватемала, един от първите откриватели и завоеватели на Нова Испания и нейните

[1] Cervantes, M. de *Don Quijote de la Mancha*, ed. Martín de Riquer, Barcelona: Planeta, 1994, 600.

провинции, както и на нос Хондурас и Игерас”[2] – се оказва по-сложна и неоднозначна, не на последно място благодарение на уклончивото жанрово позициониране на текста. Епическата *докладна*, обхващаща близо 800 страници, които да удостоверят „услугите” (servicios), оказани на Короната от писателя-просител, и неговите „заслуги” (meritos) към нея, които изискват подобаващо възнаграждение, е изпратена в Испания през 1575 г. от престарелия Бернал. След смъртта му през 1584 г. наследниците продължават да ангажират вниманието на кралската администрация, като през 1605 г. изпращат в Испания още едно копие на ръкописа на *Истинна история*, в което административният аспект на текста отново е подсилен. Така след един редакционен цикъл от над половин век ръкописът на *Истинна история на завладяването на Нова Испания* функционално е върнат към изходния жанров модел на докладната записка. (Филип II удостоява наследниците на Бернал за заслугите на баща им с благороднически герб – *blasón nobiliario*.) Докато ръкописите на *Истинна история* прекосяват Атлантика, отлежават в канцеларииите, най-вероятно циркулират в преписи и биват използвани като суров материал от официалните „хроники на Индиите” (Crónicas de Indias), излиза от печат първата част на *Дон Кихот* (1605), в която възроденатa и модернизирана – не на последно място тъкмо от голямото американско приключение – иберийска епическа традиция се абсорбира в романа. Същевременно от 1582 г. насетне са документирани безуспешните опити на Сервантес да получи чиновническа служба в Америка – рицарят на Печалния образ както обикновено ползва неочаквано автентичен социалноисторически опит, когато споменава за *този безкрай от нахални докладни записки*, които са същевременно и *нахални молби*[3], чиято съдба е толкова по-щастлива, колкото по-уклончиви са те в жанрово отношение.

---

[2] Началото на *Истинна история* стриктно следва формата на „шапка” на административен документ, подпъхвайки под името и местожителството на „долуподписания” неговата претенция – *един от първите откриватели и завоеватели* – като неразделна част от задължителната информация за „лицето” Бернал Диас дел Кастильо. – Díaz del Castillo, B. *Historia Verdadera de la Conquista de la Nueva España*, ed. Ramón Iglesias, La Habana: Editorial Nacional de Cuba, 1963, t. I, p. 15. Цитирам *Истинна история* по това издание по-нататък в текста със сиглата HV и посочване на тома с римска и страницата с арабска цифра. Благодаря на колегата Лиляна Табакова за ентусиазма, с който посрещна идеята за написването на този текст.

[3] Тодор Нейков превежда *memoriales* с „молби”: „ако аз бях крал, бих се въздържал да отговарям на безкрайните нахални *молби*, които всеки ден се отправят до него” – срв. Сервантес Сааведра, М. де *Знаменитият идалго Дон Кихот де ла Манча*, прев. от исп. Т. Нейков, т. II, София: Народна Култура, 1970, с. 55 (курсив мой, В. С.).

Въпреки неспирните си оплаквания, които следват добре отъпкания път на административно-бюрократичния етапен ред и достигат връхната си точка в епилога на *Истинна история*, седналият да пише възрастен конкистадор всъщност е постигнал американската мечта на поколението родени през 90-те години на XV век. От гледна точка на социалния профил на младежите, които през първите две десетилетия на XVI в. емигрират от Испания и прекосяват Атлантическия океан в търсене на по-добър живот, Бернал спада към типичния случай: син на обедняло семейство от дребната аристокрация – *идалгосите* (hidalgos, hijosdalgo), станали универсално известни покрай знаменития им хитроумен събрат[4] по съсловие и оръжие. Когато през 1514 г. нямащият още 20 години Бернал отплава за Новия свят, възможностите му се ограничават дотам да си плати презокеанското пътуване и да се снабди с екипировката на *rodelero*, пехотинец, въоръжен с кръгъл щит (rodela) и меч. Като такъв той ще участва в експедиционния корпус на Ернан Кортес и по-късно ще разкаже за легендарните събития от гледната точка на пехотинеца. Ако за местните жители конете (и конниците) ще се явят като митични същества – Кортес умело ще подхрани този митогенезис – за младия идалго от Медина дел Кампо да си купи кон е просто далеч над финансовите му възможности. В своеобразно епическо „изброяване на конете", напомнящо за Омировото *изброяване на корабите* във Втора песен на *Илиада*, Бернал изрично ще упомене „всички коне и кобили" (todos los caballos y yeguas) (срв. HV I, 71), участвали в експедицията. В края на този поменик на конете, подробно отбелязващ техните собственици, бои, ездови качества, прякори, лобно място и цена, пехотинецът Бернал информира читателя за следното: „по онова време не се намираха коне и негри, освен на много високи цени" (en aquella sazón no se podía hallar caballos ni negros si no era a peso de oro) (HV I, 72). Спомняйки си за високите цени на конете (и робите негри) на остров Куба през 1519 г., Бернал използва изразителния идиом *a peso de oro*, букв. „теглото в злато" – струват колкото златото с теглото им, колкото златото с теглото на коня (златото с теглото на

[4] Първата положителна информация, която получаваме за Дон Кихот в първото изречение на романа – след отрицателната за населеното място, *за чието име не искам да си спомня* – е, че той е *един идалго* (un hidalgo).

негъра). Изключително болезнен спомен за бедния идалго пехотинец[5] е как макиавелистичният стратег Кортес заповядва на войниците си да върнат плячката след победата над експедиционния корпус на Панфило Нарваес, пратен по петите им от губернатора на Куба. „Кортес продължи да настоява да им върнем нещата, и тъй като бе главнокомандващ, наложи се да направим каквото нареди. Аз им *дадох* един кон, който вече бях скрил, оседлан и с турени юзди, два меча, три ками и един овален кожен щит" (Cortés todavía porfiaba a que se las diésemos, y como era capitán general, húbose de hacer lo que mandó. Yo les *di* un caballo que tenía ya escondido, ensillado y enfrenado, dos espadas, tres puñales y una adarga) (HV I, 402; курсив мой, В. С.). Не „върнах" (devolví), както бихме очаквали, а „дадох" (di) нещо, което ми принадлежи. Далновидните стратегически игри на Кортес ще лишат пехотинеца Бернал от много неща, които той смята, че справедливо и по право му се полагат: злато, индианки-наложници, земи, крепостни индианци. Макар че възрастният автор пише вече от комфортната позиция на собственик на пожизнена рента, която се стреми да увеличи с оплакванията си в докладната записка, пехотинецът Бернал няма да пропусне да спомене в епическия поток на *Истинна история* нито един момент, нито една подробност, нито един детайл – нещо, с което Кортес да е ощетил него лично и „нас", обикновените войници. В прецизното изброяване на плячката, която трябва да върне (да *даде*, казва Бернал), конят – вече скътан на скришно място, оседлан и с турени юзди – е поставен на първо място. Той се откъсва от сърцето на бедния млад идалго, с което сърце е социалноисторически сраснат. Той струва теглото си в злато.

Възрастният автор на *Истинна история* много точно отбелязва момента на сбъдване на „американската мечта" за младия идалго от Медина дел Кампо, въпреки че целта на докладната записка е тъкмо обратната: да настоява на

[5] Може би го виждаме в младото войниче от фреската на Диего Ривера *Историята на Куернавака и Морелос – поробването на индианците и строежът на Дворецът Кортес* (1929-1930), Дворецът Кортес, Куернавака. Лицето му е по-скоро тъжно и уязвимо: малка уста с пухкави устни, долната леко издадена, тънки мустачки и остра брадичка. Очите под дебелите сраснали вежди са сякаш клюмнали, клепнали като уши на куче. Камбестият нос завършва портрета на една ранномодерна мъжка меланхолия в броня и с жабо. Ернан Кортес с орловия нос и хермелиновата яка е сякаш безкрайно далеч над тъжното войниче, заслонено отдясно (негово ляво) от товара на индианец-носач. Той е на неговото равнище, но е също така далече и от него в меланхолната си погълнатост и отстраненост. На челото му сякаш е изписано, че ще остане *rodelero*, вечния пехотинец – и че може би ще пише.

недостатъчната – с оглед на заслугите на просителя – сбъднатост на основателните и справедливи очаквания и претенции на откривателя и конкистадор Диас дел Кастильо. Непроизволното признание на разказвача се дължи както на обсесията му с мощта и пълнотата на спомнянето, така и на абсолютната му убеденост в правотата и справедливостта на претенциите му – *наивността като воля за власт*. Склонността да се подценява силата на тази наивност от гледна точка на теорията на познанието и теорията на повествованието е опасна грешка. Няма да сме справедливи към човешките и писателски претенции на Бернал и няма да им отдадем дължимото, ако подценим значението на наивността за разбирането на епоса на *Истинна история* и автентиката на ресентимента на нейния автор. Пасажът, в който Бернал непроизволно признава, че вече е постигнал своето в Америка, правейки това неволно признание с обичайната си прецизност, служи за въведение към третия и последен сюжетно-тематичен блок на *Истинна история*, експедицията до Хондурас[6].

За значението, което разказвачът отдава на този злополучен епизод, свидетелства извеждането му в административната „шапка" на повествованието, съдържаща името, постоянното местожителство, длъжността и заслугите на докладващия просител. Както вече видяхме, Бернал изтъква там, че е „един от първите откриватели и завоеватели на Нова Испания и нейните провинции, *както и на нос Хондурас и Игерас*" (uno de los primeros descubridores y conquistadores de la Nueva España y sus provincias *y Cabo de Honduras e Higueras*) (срв. HV I, 15; курсив мой, В. С.). Катастрофалната експедиция до Хондурас е съположена в краткото административно резюме на заслугите на Диас дел Кастильо с легендарното завладяване на Мексико, столицата на Ацтекската империя. Ще приведа целия пасаж, с който започва разказа за експедицията до Хондурас, за да проличи неповторимата едновременност на прецизност и многоречивост, типична за стила на Бернал, с която той недвусмислено констатира бързото си превръщане от *rodelero* в *encomendero*: от пехотинец, въоръжен с меч и кръгъл щит, присъединил се към Кортес през 1519 г. – в квазифеодален командор-„покровител" на крепостни индианци през 1524 г., когато с нескривано нежелание се включва в новата

[6] Ще се спра подробно на тази част на *Истинна история*, ключова за проследяването на *генеалогията на ранномодерната проза*, в края на студията.

експедиция на Кортес. „И после заповяда всички испанци, живеещи в Гуасакуалко, да тръгнем с него [Кортес], така че у дома останаха само болните. Вече съм казвал и друг път, че в това село се бяха установили най-първите конкистадори на Мексико, повечето от които благородници, които бяха участвали в предходните завоевания. И тъкмо когато трябваше да си почиваме от тежките премеждия и да залягаме да придобием някой и друг имот и доходи, той ни нарежда да се вдигнем на поход, дълъг над петстотин левги, и да прекосим земи, повечето от които бяха на бойна нога, и да оставим на произвола на съдбата всичко, което притежавахме. И този поход трая повече от две години и три месеца. Та, да си дойдем на думата, всички вече бяхме стегнали за похода оръжията си и конете, защото не смеехме да му кажем „не", а и да дръзнеше някой да му откаже, пак насила го караше да тръгне" (Y luego mandó que todos los vecinos de Guazacualco fuésemos con él, que no quedaron sino los dolientes. Ya he dicho otras veces que estaba poblada aquella villa de los conquistadores más antiguos de México, y todos los más hijosdalgo que se habían hallado en las conquistas pasadas de México, y en el tiempo que habíamos de reposar de los grandes trabajos y procurar de haber algunos bienes y granjerías, nos manda ir jornada de más de quinientas leguas, y todas las más tierras por donde íbamos de guerra, y dejamos perdido cuanto teníamos, y estuvimos en el viaje más de dos años y tres meses. Pues, volviendo a nuestra plática, ya estábamos todos apercibidos con nuestras armas y caballos, porque no le osábamos decir que no, y ya que alguno se lo decía, por fuerza le hacía ir) (HV II, 236). С една дума, само три години след завладяването на Мексико през 1521 г. младият пехотинец се е превърнал в уседнал ветеран, осребрил участието си в първата експедиция на Кортес и нескриващ възмущението си от повторната мобилизация. По това време ветеранът Бернал най-вероятно[7] не е навършил още 30 години.

[7] Рожденатa дата на Бернал Диас дел Кастильо не е документирана. По косвени свидетелства се извежда вероятния хронологически отрязък 1495-1498 г. Издателят на последното критическо издание на *Истинна история* Хосе Антонио Барбон Родригес приема като най-вероятна датата 1496 г., вж. Díaz del Castillo, B. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España. Manuscrito Guatemala*, edición critica de José Antonio Barbón Rodríguez, México, D. F.: El Colegio de México, 2005, 3 (критически апарат). Благодаря на д-р Марк-Георг Дерман за библиографската помощ при набавянето на трудно достъпното книжно издание на Барбон Родригес. (В електронен вид книгата е достъпна отчасти в *Google books*.)

Нещо повече: мощен идеологическо-сюжетен лайтмотив на разказа за първата експедиция на Кортес е разграничението, което повествователят прави отново и отново между войниците, които са оставили имоти в Куба, „имащите индианци на остров Куба" (срв. HV I, 124), и онези – към чието множествено число тогава все още спада пехотинецът Бернал – които нямат друго за губене, ако перифразираме Маркс, освен бедността си. Те, т.е. изключително повратливото и маневрено „ние" на автора на докладната записка, нямат индианци за губене, тези *ние* имат индианци за печелене. Заговори ли за този важен за *Истинна история* клас *ние*, „бедните войници", трезвият прозаик Дел Кастильо става патетичен. „Онез, които подклаждаха противоположните приказки [нежеланието да се тръгне към Мексико, б. м., В. С.], бяха от имащите имоти в Куба, защото аз и други бедни войници поначало бяхме обрекли душите си на Господа, който ги е създал, а телата – на рани и страдания, докато умрем, служейки на Господа Бога и Негово Величество." (Los que andaban en estas pláticas contrarias eran de los que tenían en Cuba haciendas, que yo y otros pobres soldados, ofrecido teníamos siempre nuestras ánimas a Dios, que las crió, y los cuerpos a heridas y trabajos hasta morir en servicio de Nuestro Señor Dios y de Su Majestad.) (HV I, 231) Не е трудно да прочетем цинично този патос на бойния отряд на бедните, потеглящ да се отърве от бедността си в името на Господа Бога и Негово Величество, краля на Испания и император на Свещената Римска империя на германския народ Карлос I (Карл V). По-важно е обаче да разчетем в склонността към циничен прочит пораждащата я наивност. Циничната интерпретация нерядко е сякаш единственият, последният оставащ ход пред лицето на наивността като воля за власт. Ала същата тази наивност е майка на епичността на *Истинна история*, от която не можем да се лишим, без да се лишим от пълнотата на щастието на един свят, на който отговаря епосът. Същевременно и не с по-малка сила циничното съзнание е *нещастно съзнание*, към което по необходимост спада интерпретационното съзнание. Херменевтиката на подозрението, захранвана от ресентимента на Бернал, е неотделима от ранномодерната епика на *Истинна история*, проправяща пътя на романа като епос на буржоазния ресентимент.

Нека обаче се върнем към младежа, който през 1514 г. пристига в Новия свят. Повествователят на *Истинна история* ни спестява разказа за прекосяването на Атлантика с лаконично резюмиращо изречение: „И за да кажа накратко, няма да разказвам за случилото се по време на пътуването, а само ще река, че веднъж с добро време, друг път с лошо, пристигнахме в Номбре де Диос." (Y por acortar palabras no diré lo acaecido en el viaje, sino que, unas veces con buen tiempo y otras con contrario, llegamos a Nombre de Dios.) (HV I, 16) Това е може би единственото изречение в сякаш нескончаемото интегрално изречение на *Истинна история*, в което разказвачът буквално спазва твърдението си, че ще бъде кратък – изобилстващите в текста и монотонно повторителни обрати на речта в духа на себенапомнянето „но нека да бъда кратък" обикновено маркират тъкмо пространни пасажи, в които първоличностният повествовател и неговият читател се залутват в тропическа джунгла от дигресивни подробности и дълго дебнали и изскачащи изневиделица изумителни детайли[8], зашеметяващи със сетивната си плътност. Повествователно празното изречение за трансатлантическото пътуване е негативно-емблематично и с оглед на друг структуроопределящ елемент на епическия стил на Бернал – *ние*-повествованието. Първото повествователно въвеждане на *ние*-говоренето е сюжетно и идеологически кухо: „пристигнахме (llegamos) в Номбре де Диос" посочва една оказионална общност на пътуващи, която още е много далече от митичния експедиционен корпус от избрани – *истинските конкистадори* (los verdaderos conquistadores) (срв. HV II, 397) на

[8] По-нататък ще коментирам отделно функцията на *прозаическия детайл* в *Истинна история*. Тук искам да цитирам само един любим пасаж, предаващ спомена за шума в незавладения още Нов свят – и тишината след завладяването на Мексико: „От момента, в който заловиха Гуатемус [последният император на ацтеките, б. м., В. С.], всички войници оглушахме сякаш преди това някой бе призовавал от върха на камбанария и бяха били много камбани – и в онзи миг бяха спрели да бият. Казвам това, понеже през деветдесет и трите дни на обсадата на града [Мексико, б. м., В. С.] денем и нощем надаваха толкова крясъци и гласове […]. А от светилищата и кулите на идоли проклетите барабани и тръби, и тимпани, изпълнени с болка, не спираха да отекват. По този начин и денем, и нощем така ни оглушаваше големият шум, че не се чувахме един друг. А след като заловиха Гуатемус, секнаха гласовете и целият шум. Затова казах, че сякаш преди това се намирахме вътре в камбанария." (Desde que se hubo preso Guatemuz quedamos tan sordos todos los soldados como si de antes estuviera un hombre llamando encima de un campanario y tañesen muchas campanas, y en aquel instante que las tañían cesasen de las tañer. Esto digo porque todos los noventa y tres días que sobre esta ciudad estuvimos, de noche y de día daban tantos gritos y voces […]. Pues desde los adoratorios y torres de ídolos los malditos atambores y cornetas y atabales dolorosos nunca paraban de sonar. De esta manera de noche y de día teníamos el mayor ruido, que no nos oíamos los unos a los otros, y después de preso Guatemuz cesaron las voces y todo el ruido. Por esta causa he dicho como si de antes estuviéramos en campanario.) (HV II, 164-165)

истинната история – които ще изпълнят постепенно празния граматически-оказионален гещалт на това първо „пристигнахме".

Въпреки безкрайно повторителното повествователно набавяне на субстанция за това *ние*, то пази от първия до последния дъх на историята нещо от изходната си оказионална кухост на пътуващи в едно превозно средство търговски пътници на самите-себе-си, модерни пътници в едно трансцендентално неподслонено пътуване. Бернал Диас дел Кастильо ще използва едновременно наивно и пресметливо местоимението „ние", целящо едно квазиюридическо вписване на индивидуалния интерес на автора на докладната записка в нещо като колективна искова молба, по която в края на *Истинна история* се явява като ответник малко неочаквано хуманистично олицетворената Слава, „добрата и прославена Слава" (la buena e ilustre Fama) (срв. HV II, 398). От тромавото диалогично обръщение на ветерана към хуманистично летливата „сеньора" става ясно, че към момента на първото преписване на *Истинна история* на белова през 1568 г. от въобразаемия колектив на ищците по случая на завладяването на Мексико сред живите са само петима, един от които е Бернал Диас дел Кастильо. „Довеждам до Вашето знание, сеньора, че от петстотин и петдесет войника, които потеглихме с Кортес от остров Куба, в цяла Нова Испания до настоящата 1568 година, в която преписвам този мой доклад на белова, сме сред живите само петима." (Hágoos, señora, saber que de quinientos cincuenta soldados que pasamos con Cortés desde la isla de Cuba, no somos vivos en toda la Nueva España de todos ellos, hasta este año de 1568, que estoy trasladando esta mi relación, sino cinco) (HV II, 398). Последната инстанция на пресметливостта на *ние*-говоренето е калкулирането на смъртта на другите, свидетелски преживели истината на историята. Последната инстанция на наивността на *ние*-повествованието, от своя страна, е епическото, ала не в Шилеровото му схващане като „наивно", а в противоборството на виждането в епоса на две несводими сили: той е върхова форма на живота като воля за власт *и* той е вечният живот на всеобщото възстановяване (apokatastasis panton) на всяка една частица действителност.

Градът Номбре де Диос, букв. „Име Господне", където 18-годишният Бернал стъпва за първи път на американска земя и автобиографичният

повествовател за първи път въвежда в разказа *ние*, се намира на атлантическото крайбрежие на Панамския провлак. Основан е през 1510 г. и представлява едно от първите испански поселения на американския континент. През първите месеци на престоя на Бернал избухва чумна епидемия, чието надживяване поставя началото на отличната аклиматизация на новодошлия от Европа, която ще му осигури оцеляването в екстремните условия на военните експедиции и ще му помогне да доживее до невероятната за времето и мястото близо 90-годишна възраст, предоставяща му през 70-те и началото на 80-те години на XVI в. абсолютния статут на един от броящите се на пръстите на едната ръка живи очевидци на падането на Ацтекската империя – абсолютния статут на въплътената памет и първоличностното свидетелско разказване. Както в *Декамерон* (1348) на Бокачо два века по-рано, чумата[9] и надживяването ѝ са в началото на разказването за раждането на модерния свят и индивид. Не по-малко важна от адаптацията към тропическия климат и процъфтяващите в него болести, внесени от Стария свят, е социалната аклиматизация на младия идалго от Медина дел Кампо всред специфичните общности – социалноисторическите *ние* – възникнали на островите в Карибския басейн и по крайбрежието на Мексиканския залив през десетилетието след първото пътуване на Колумб (1492 г.). Починалият през 2006 г. социален историк и водещ изследовател на социално-икономическите и политическите институции в Латинска Америка от периода на колониализацията и вицекралствата (1492-1750 г.) Гилермо Сеспедес дел Кастильо определя социалния тип, с който се сблъсква Бернал в Новия свят през първите две десетилетия на XVI в. като „мъже от границата" (hombres de la frontera)[10]. Под „граница" Сеспедес дел Кастильо разбира пренасянето на социалноисторическия опит и институции от фронтовото живеене на Иберийския полуостров през късното Средновековие (XIV-XV в.) върху новооткритите територии в Новия свят, където се формира една „нова граница" (nueva frontera) и специфичното за нея погранично живеене. Тази *нова*

[9] Социалноисторическата теза, свързваща началото на модерността с чумната епидемия в Европа през 1347-1351 г., ми се струва достойна за внимателен размисъл. Като нейно литературноисторическо продължение бих предположил, че *произходът на ранномодерната проза* също може да бъде потърсен в разказа за чумата от началото на *Декамерон*.

[10] Вж. Céspedes del Castillo, G. *América Hispánica (1492-1898)*. В: Tuñon de Lara, M. (ed.) *Historia de España*, t. VI, Barcelona: Editorial Labor, 1983, 71-75. Цитирам това основополагащо изследване по-нататък в текста със сиглата АН и страницата в кръгли скоби.

граница започва да се набелязва още в началото на XV в. и окончателно се консолидира във времето, в което Бернал Диас дел Кастильо започва да нахвърля своята *Истинна история*. Периодът на „новата граница" се задава от две ключови дати. Първата е 1415 г., когато португалците завземат град Сеута, разположен от африканската страна на Гибралтарския проток, с което установяват „изходната историческа връзка между средновековния импулс на Реконкистата и модерния на презморската експанзия" (срв. АН 33). Втората – 1550 г. – се задава от окончателната победа на абсолютисткия административно-бюрократичен апарат над късносредновековните феодални тежнения на първите конкистадори, „последната и глуха битка на завладяването на Америка: страшният политически конфликт […] между конкистадорите и краля" (срв. АН 37), чието разрешаване в полза на ранномодерната абсолютистка държава представлява дълбинната структура и последно основание за написването на *Истинна история*.

В широката рамка на периода на „новата граница" (1415-1550 г.) се вписва генезисът на „мъжете от границата". Анархичната му динамика е правопропорционална на структурната му нестабилност и архипелагова топография. Това общество – „антилското общество" (срв. АН 73) – представлява своеобразно брауново движение в течната и втечняваща, лепкава среда на големите и малките Антили, което за по-малко от десетилетие буквално изяжда местните човешки и природни ресурси, номадирайки от остров на остров. Горната граница на стремителното изяждане на интересните за първоначалното натрупване на капитала ресурси на Антилските острови – преди всичко златото, добивано с *де факто* робския труд на индианците – е 1520 г., когато Бернал вече от близо две години е на континента. Автохтонното население няма никакво време за адаптация към капиталистическото дисциплиниране, което довежда до затриването му буквално до крак. „Когато златото или перлите се изтощават, хората се преместват на друго място; малцина остават на островите след 1520 г., живеейки от скотовъдство и обработка на земята." (АН 73) За един идалго като нашия разказвач и герой, селскостопанският (а и всеки друг ръчен труд, различен от военното дело) е съсловно неприемлив, той напуска Куба по посока на континента. Какво се случва обаче с тези, които по думите на бедния идалго Бернал „имат индианци на

остров Куба”? В условията на робски труд човешкият ресурс се изчерпва дори по-бързо от природните – и трябва да бъде набавен от другаде. Както вече знаем, през 1519 г. негрите на остров Куба не се намират лесно, а цената им е „теглото в злато”. Този бизнес е в ръцете на португалците, които на практика изцяло контролират африканската търговия с роби. Остават единствено индианците, които трябва да бъдат доставени от другаде, щом местното население на съответния остров бъде изразходвано. Тук на сцената се появява социалноисторическият тип на *ловеца на роби*, който е ключов за разбирането на антропологическата мая на „мъжете на границата” от първите две десетилетия на XVI в. – и съответно за социалноисторическото осветляване на спестените в *Истинна история* младежки години на учение на Бернал Диас дел Кастильо.

За предложената тук аргументация не е необходимо да се допуска, че през трите години престой в Номбре де Диос и на остров Куба между 1514 и 1517 г., маркирани в *Истинна история* чрез конвенционалната формула, описваща празно повествователно време – „не бяхме извършили нищо, достойно за разказване” (no habíamos hecho cosa ninguna que de contar sea) (срв. HV I, 17) – Бернал е участвал в хайки на ловци на роби. Не настоявам върху тази възможност и предпочитам да оставя въпроса в модуса на възможното. Ще се задоволя само да обърна внимание върху прецизното познаване на специфичната политикономическа инфраструктура на антилските хайки за роби, демонстрирано в самото начало на *Истинна история*. Във връзка с организацията на експедицията на Франсиско Ернандес де Кордоба (първата експедиция от остров Куба, в която Бернал взима участие през 1517 г., преди да се присъедини две години по-късно към експедиционния корпус на Кортес) е описана следната схема за финансиране на предприятието, която ще цитирам в пълнота. „С тази цел закупихме три кораба, два от тях с добра вместимост, а третият бе един съд, който получихме от самия губернатор [на остров Куба] Диего Веласкес, под формата на залог с условието, че преди да ни го предаде, трябва да се задължим, че ще отидем с тези три съда на едни островчета, намиращи се между остров Куба и Хондурас, които понастоящем се наричат Гуанахските острови, и че ще слезем там добре въоръжени и ще натоварим корабите с индианци от онези островчета, за да платим с индианци третия кораб, а

те щяха да бъдат използвани като роби.” (Para aquel efecto compramos tres navíos, los dos de buen porte, y el otro era un barco que hubimos del mismo gobernador Diego Velázquez, fiado, con condición que primero que nos lo diese nos habíamos de obligar que habíamos de ir con aquellos tres navíos a unas isletas que estaban entre la isla de Cuba y Honduras, que ahora se llaman las islas de los Guanajes, y que habíamos de ir de guerra y cargar los navíos de indios de aquellas islas, para pagar con indios el barco, para servirse de ellos por esclavos.) (HV I, 17) Схемата „експедиционен кораб срещу роби индианци” е определено рутинна и прецизно отработена форма на антилска хайка за роби, в която губернаторът на Куба – висшата административна инстанция на острова – играе водеща роля в организацията и финансирането на проекта.

Отговорът на войниците, в чието множествено число се включва Бернал, е прекалено политически коректен, за да представлява една истинна антилска история. „Когато ние, войниците, си дадохме сметка, че онова, което искаше от нас Диего Веласкес, не бе справедливо, му отвърнахме, че казаното от него не го повелява ни Бог, ни крал – да направим свободните роби.” (Cuando vimos los soldados que aquello que nos pedía Diego Velázquez no era justo, le respondimos que lo que decía no lo manda Dios ni el rey, que hiciésemos a los libres esclavos.) (Пак там) Ако политическата коректност на отговора на „ние, войниците” е доста неубедителна на фона на очевидно рутинната отработеност на подобен род сделки, реакцията на губернатора на Куба звучи като пасаж от житие на светец, предаден с езика на нотариус: „Щом узна за намерението ни, каза, че бе по-добро от неговото, а именно, да отидем да откриваме нови земи; и тогава ни подпомогна с някои неща, свързани с флотилията.” (Desde que supo nuestro intento, dijo que era mejor que no el suyo, en ir a descubrir tierras nuevas; y entonces nos ayudó con cosas para la armada.) (HV I, 17-18) Прецизното описание на този губернаторски малък шлем, контрапунктно прекаран през хетероглосията на гласовете на политически коректни авантюристи и едно нотариално заверено „духовно упражнение”[11] на висш служител, едва ли разсейва тъмнината около антилските години на учение на Бернал, но разкрива историята на всекидневието на хайките за роби на архипелага, който ще послужи за базов лагер и трамплин при завладяването на континента.

[11] Игнасио де Лойола (1492-1556) започва да развива своите „духовни упражнения” (ejercicios espirituales) през 20-те години на XVI в.

Тази история на всекидневието по необходимост включва юридическата нормализация на статута на индианците като поданици на испанската абсолютистка държава през втората половина на XVI в., изключваща *де юре* възможността те да бъдат третирани като роби[12] – по това време робството им вече наистина *не го повелява ни Бог, ни крал*. Неразделна част от тази история на всекидневието на епохата след 1550 г. ще бъде и цупенето на иберийската аристокрация пред богатствата на американските парвенюта, миришещи на потта и кръвта на индианците роби. В тази връзка Бернал няма да спести в края на *Истинна история* вица за новите „американски" благородници[13], който чува при престоя си в Испания през 1540 г. Той е един от тези благородници, вицът е и за него и Бернал го разказва като част от историята на всекидневието на започващата *постконкистадорска епоха*. В това ново време е по-добре да не се изтъква изрично, че познаваш от първа ръка занаята на *ловците на роби*. Не само по отношение на напасването на неедновременни истории на всекидневието – но и по отношение на него – Бернал Диас дел Кастильо без съмнение е *avant la lettre* един от най-блестящите историци на всекидневието.

През първите три години на престоя на Бернал в Новия свят, оставили бегла, но прецизна следа в разказа за сделката „експедиционен кораб срещу лов на роби", в антилското общество, където младият идалго от Медина дел Кампо се аклиматизира и социализира, водеща фигура е именно *ловецът на роби*. Тази фигура е важна за нашия разказ, доколкото антилският ловец на роби е социалноисторическият предтеча на непосредствено следващата го по петите фигура на *конкистадора*. Искам веднага да подчертая, че тази констатация не

[12] През 1553 г. – Бернал вече е започнал да пише – Карлос I нарежда да се имплементира „с универсална валидност свободата на индианците, независимо от техните качества […], така че никой индианец, нито индианка да не бъде лишен(а) от възможността да постигне и съхрани свободата си" (universalmente la libertad de todos los indios, de cualquier calidad que sean […] de forma que ningún indio ni india deje de conseguir y conservar su libertad). Цит. по Iraburu, J. M. *Hechos de los Apóstoles en América*, http://hispanidad.tripod.com/hechos25.htm.

[13] „Тъй като ни виждаха при кралския двор – както маркиз Кортес, така и Писарро, и Нуньо де Гусман, и всички останали, които дойдохме от Нова Испания по дела, а и други хора от Перу – бяха измислили вица да ни наричат „перуанските индианци в траур" [по това време кралският двор е в траур поради смъртта на императрицата, съпруга на Карлос I, б. м., В. С.]." (Como en la corte nos veían, así al marqués Cortés, como a Pizarro, a Nuño de Guzmán y todos los demás que vinimos de la Nueva España a negocios, y otras personas del Perú, tenían por chiste de llamarnos los indianos peruleros enlutados.) (HV II, 377)

имплицира морално съждение – интересува ме преди всичко генеалогията на повествователя на *Истинна история*. Същевременно обаче смятам, че генеалогията на повествованието на свой ред имплицира определена генеалогия на морала на повествованието. В случая на *Истинна история* това означава по-конкретно една генеалогия на наивността[14] в нейните жанрови, социалноисторически и екзистенциални разклонения. Опитах се да поставя началото на този генеалогически прочит на наивността в *Истинна история* с представянето на епизода на губернаторската оферта. В него проличава за първи път в самото начало на дългото изнурително повествование емблематичният Берналов бленд от прецизност и наивност, който осигурява както пълноводието на епическия поток, така и социалноисторическата плътност на детайлите и автобиографичната автентика на видяното-и-преживяното. Нека сега да се върнем към генеалогическата връзка между бъдещия конкистадор и неговите първи наставници в Новия свят, антилските ловци на роби. При представянето им ще се придържам от близо към образцовото „плътно описание" на Сеспедес дел Кастильо. „Голямото търсене на индианска работна ръка, официалното разрешение да се залавят карибски индианци людоеди (caribes antropófagos), позволяването да се транспортират индианци от Лукайските [Бахамските, б. м., В. С.] острови за Еспаньола [Хаити и Доминиканската република, б. м., В. С.] – като всичко това се свързва с претекста за справедливата война (guerra justa)[15] – допринася за широкото разпространение на фигурата на ловеца на роби, придавайки му характера на един истински професионалист." (АН 73) Съдейки по прецизността и самочувствието на професионален войник, с което Бернал описва не само боевете, но и мирновременния живот, този социален имидж на „истински професионалист",

[14] Както е добре известно, загубата на наивността – „разомагьосването", „дезилюзионирането" – е структуроопределящ мотив на романа. Тези две ключови думи се появяват за първи път като отключващи времепространството на романа и осигуряващи достъп до света, в който живеем, като свят-на-романа в *Дон Кихот* – с пълна сила във *Втора част* (1615): *desencanto* и *desengaño*. Няма да сгрешим, мисля, ако видим в теорията на Макс Вебер за западно-рационалистическото разомагьосване на света – *Entzauberung* – едно внимателно четене на *Дон Кихот*. По време на избистрянето на *Теория на романа* (1916) Георг фон Лукач е участник в хайделбергския „кръг за разговори" на Макс Вебер.

[15] Понятие от средновековната история на Иберийския полуостров, което обозначава войната срещу мюсюлманите-„иноверци". При колонизацията на Америка средновековната концепция за „справедливата война" се пренася върху модерната война срещу индианците-„идолопоклонници" (б. м., В. С.).

излъчван в антилското общество от ловеца на роби, със сигурност е импонирал на току-що пристигналия в Новия свят млад идалго.

Импониращата социална видимост на антилския ловец на роби като професионалист[16] се съчетава за бедния идалго със съсловно приемливия характер на неговия „занаят" – военното дело. Само можем да гадаем с какво се е издържал Бернал през антилските си години (1514-1517 г.). *Истинна история* се ограничава прецизно да опише инфраструктурата на поминъка на хайките за роби, за да отхвърли тази опция като (не)легален и (не)достоен начин на препитание. Както вече видяхме обаче, това отхвърляне на офертата на губернатора става с оглед на законодателството и нормите за съсловна благопристойност от 40-те и 50-те години, когато освен това възрастният писател е вече заможен и социално добре поставен комендадор (encomendero), за когото трудните и (вече) компрометиращи форми на препитание от началната фаза на завладяването са само далечен спомен от младежките антилски години. Тъй или иначе, можем да сме почти сигурни, че през антилския си период Бернал не е избегнал обичайната за бедните идалгоси икономическа логика на задлъжняването. Тази социалноикономическа логика на свой ред е пряко свързана с поминъка на лова на роби. „В случай че […] дълговете и разходите се натрупат, винаги е оставало средството да се прехвърлиш в зони, плътно населени с невоеннолюбиви индианци, да ги заловиш и транспортираш до кое да е миньорско селище и да ги продадеш като роби с презумпцията, че са пленени при справедлива война (guerra justa)." (АН 74) През първите две десетилетия на XVI в. такива „свободни зони" е имало предостатъчно на архипелага и по крайбрежието на Мексиканския залив. *Истинна история* е облъхната от спомена за времепространствения луфт на една абсолютна свободна зона – и от протеста срещу дисциплиниращата нормализация, наложена от колониалния административно-бюрократичен апарат на абсолютистката държава. Нека не забравяме също така, че героите на епоса са тъкмо воини, събрали се в хайка, преследваща плячка. Субстанциална съставна част от плячката, описвана с детайлна прецизност и радост както в *Илиада*, така и в *Истинна история*, са

[16] Намираме се във времето, когато сводницата Селестина – героиня на едноименната творба (1499) на Фернандо де Рохас – вече е провъзгласила модерния буржоазен характер на „занаята" (oficio) като „призвание" (Beruf).

победените човешки същества, мъже и жени – робите. Епическите герои са плячкосваща хайка – на първо място, хайка за роби.

Фасцинацията на фигурата на роба – обсебеността на господаря с властването – с нова жизнена сила изплува в Новия свят, където испанците (в по-малка степен португалците, чийто опит с робството е преди всичко с африкански произход) се сблъскват с архаични форми на робовладение, базиращи върху воденето на война и обслужващи не на последно място ритуалните практики на човешки жертвоприношения и антропофагия. Същевременно иберийците имат предварителен – домашен – нехристиянски опит с робството, произтичащ от векове съвместно съществуване с мюсюлманския свят през Средновековието. Преди да срещнат, възприемат и адаптират робството при индианците, испанците познават също така робството на негрите от широко разгърнатата търговия на португалците по западното крайбрежие на Африка. (Легалното робство на негрите в Америка надживява с векове премахването *де юре* на робството на индианците в средата на XVI в.) Целият този богат и многоаспектен опит с робството относително бързо влиза в непримирим конфликт[17] с християнската концепция за човека, която не допуска робството на човека „по природа" (*physis*). Това е радикалната фундаментална разлика на християнския свят спрямо античния. (Което разбира се не означава, че християнството не е било и не е изключително гъвкаво и адаптивно спрямо всевъзможните социалноикономически форми на контрактуално – „по законен договор" (*nómos*) – *де факто* заробване на човека.) В условията на ранната модерност, намерила идеологически израз в хуманистичното възраждане на Античността, конкистадорите-християни преминават през един дълбок – в основата си предхристиянски, архаичен, Омиров – опит на господаря и роба. Когато конкистадорът Бернал Диас дел Кастильо в качеството си на представител на общността на първите колонизатори на континентална Америка е призован от кралската администрация да се яви на Валядолидския събор (1550-1551 г.),

[17] В реалните социалноисторически условия тази доктринална непримиримост омеква, разбира се, става гъвкава и склонна на компромиси. Всъщност не толкова апелите на католическата църква, колкото интересът на ранномодерната абсолютистка държава да не допусне феодалната консолидация на първите конкистадори в новозавладените територии довежда до последователното ѝ противопоставяне на първоначалното квазифеодално закрепостяване и *де факто* заробване на индианците.

посветен на статута на индианците в новите територии на испанската Корона, неговата кауза – каузата на конкистадорите: феодалното закрепостяване и *де факто* робство на индианците – е отстоявана от блестящия хуманист и преводач на испански на *Политика* на Аристотел[18] Хуан Хинес де Сепулведа (1490-1573). Съгласно Аристотел, има човешки същества, които „по природа" (*physis*) са роби. Испанският хуманист и преводач на *Политика* ще пренесе аргумента за робството „по природа" върху местното население на Америка. Макар че не е документирано изказване на конкистадора Диас дел Кастильо на Събора и повече от невероятно е да е взел участие в диспутите, неподлежащата на рефлексия атмосфера на робството „по природа" е неразделна част от епическото дихание на *Истинна история*. Фундаментален аспект на наивността в повествованието на Бернал е представянето на робството в „естествено състояние", робството *physis*.

Нека обаче за момент изплуваме от царството на роба и господаря, реализирано в природно състояние в епоса на *Истинна история*, и се върнем към социалноикономическите зависимости, лежащи в основата на импониращата фигура на антилския ловец на роби. Тъкмо в наивността на погледа, виждащ природната даденост на робството, автобиографичният повествовател е пределно прецизен в детайлното описание на „политикономическата" инфраструктура на лова на роби. Описанието на губернаторската схема за трансфер на индианци от Гуанахските острови за мините и плантациите на остров Куба определено не отстъпва по плътност на разкритата социална тъкан, ако го съпоставим със социалноисторическия анализ на Сеспедес дел Кастильо. „Една верига от интереси се изковава между ловците на роби, предприемачите, които ги финансират, собствениците на мини, нуждаещи се от евтина работна ръка, служителите на краля в колонията, които не са били имунизирани срещу незаконните ползи и дори подкупи" (пак там). В описания от Бернал случай губернаторът на Куба обединява в себе си цели три от звената на веригата от интереси, завършваща с веригата за окова̀ване на пленените индианци на ловеца на роби: като висш служител на краля, отварящ административен „чадър" над сделката, той е същевременно предприемачът, който осигурява финансирането на експедицията, и най-вероятно

[18] Преводът на Сепулведа излиза през 1548 г. – две години преди диспута във Валядолид.

собственик на мини, търсещ работна ръка. Губернаторът на остров Куба радикално е скъсил оскъпяващата проекта верига от посредници и не му остава нищо друго, освен да се обърне към последната брънка на схемата – ловците на роби. За да се обърне към Бернал и неговите колеги, високопоставеният чиновник със сигурност е видял в тях ако не „истински професионалисти", то най-малкото възможна – вероятно и по-евтина – част от схемата. Изведнъж веригата най-неочаквано се къса в последния момент, в последното звено на прекия изпълнител – те (т.е. *ние*) му отказват, позовавайки се на закона (светски и божествен).

В описанието на Бернал прави впечатление, че губернаторът се обръща с поръчка за лов на роби към хора, които организират експедиция за „откриване на нови земи". Явно едното по принцип – въпреки отказа – не е изключвало другото. Най-вероятно Бернал е въвел постфактум (петдесетина години по-късно) това чисто разграничение на сферите на дейност между ловците на роби и откривателите-конкистадори. В реално социалноисторическо време ловците на роби всъщност са проправяли първите пътища, а конкистадорите са се учили от професионалния им опит „на терена" и експедиционните проекти логистично са стъпвали в стъпките на ловците-първопроходци. Това би обяснило защо високопоставеният чиновник определено не работи с професионалните диференциации на автора на *Истинна история*, който иска чисто да отдели раждането на конкистадора от пъпната връв на ловеца на роби. Интересна е обаче тъкмо тази генеалогия на раждането на автобиографичния повествовател от духа на хайката за роби, без това да имплицира (нека изрично повторя) морално съждение – и същевременно *да* имплицира една генеалогия на морала на наивността и епичността. Макар нито за момент да не ни напуска усещането, че Бернал и другите войници от експедиционния корпус на Кортес стъпват по повърхността на чужда планета, тъкмо на фона на извънземната тишина или шум на обкръжаващата среда впечатлява абсолютната организираност на всяка стъпка. Откъде те знаят да се придвижват така организирано в извънземната чуждост на пространството? Откъде знаят да се движат в другостта? Социалноисторическият отговор е: от ловеца на роби като сталкер.

Ловците на роби са първите сонди в космическото пространство на чуждото, сталкери, оттренирали за стъпващите след тях в стъпките им адаптацията към „терена" на пределната другост. Реалното отношение към другостта е ловът. В сърцето на другостта също дебне ловецът. „Когато опитът на тези ловци започва да неутрализира първоначалното предимство, което индианците са имали за защита като познавачи на терена, хайките унищожително се възползват от техническото си превъзходство над местните жители. Конят им осигурява скорост на придвижване и широк радиус на действие. Добре обученото овчарско куче им е помагало да избягват засади, да проследяват индианците и да им вдъхват ужас" (пак там). Прости, ефикасни техники на лов. Дори простото сплашване с голямо куче върши работа, дава психологическо предимство спрямо индианците, които не познават не само коня, но и кучето. Понякога свършва работа само кучешкият лай нощно време – и митогенният разказ: „тъй като водехме със себе си един едър хрът, който беше на Франсиско Луго, и много лаеше нощем, изглежда, че вождовете на селото разпитвали нашите съюзници от Семпоал дали е тигър или лъв, или пък нещо, с което убиваме индианци. А те отговорили: „Водят го със себе си, ако някой ги разсърди, да го убият"." (como llevábamos un lebrel de gran cuerpo, que era de Francisco de Lugo, y ladraba mucho de noche, parece ser que preguntaban aquellos caciques del pueblo a los amigos que traíamos de Cempoal, que si era tigre o león o cosa con que matábamos los indios. Y respondieron: "Tráenlo para que cuando alguno los enoja, los mate".) (HV I, 173) Достатъчно е да разбереш от какво се страхува другият и да разиграваш на тъмно театъра на неговите страхове – да ловиш души с хрътки. Ловците на роби са и ловци на души – когато пленяването на роба изисква пленяване на душата му. Идващите след ловците на роби конкистадори ще са научили добре урока с кучето и душите – простичкия като притчата на Исус за ловците на души урок на антилските ловци на роби.

Ловецът на роби е *baquiano* – субстантивирано прилагателно, чието първо речниково значение[19] обозначава качествата „опитност", „вещост", „информираност", „сведущост". Второто речниково значение специфицира тези качествени определения на познаването-знаене по посока на пространството на

[19] Използвам онлайн версията на Речника на Кралската испанска академия, http://www.rae.es/rae.html.

пътя: опитност, вещост, информираност, сведущост в пътищата, пътечките, преките пътеки, страничните пътища, обходните маршрути – най-преките и най-обходните пътища, водещи до изход. Именно това второ речниково значение се субстантивира за означаването на *лице* – опитния в пътищата, вещия във влизането и излизането, информирания за най-прекия и най-обходния път, водещ до изход. С една дума, водещият по всякакви пътища – третото речниково значение, при което субстантивираното прилагателно окончателно се уплътнява в съществително: водач, който осигурява преминаването по пътя – *сталкер*. „Социалният тип с най-голяма историческа значимост […] е бил така нареченият *baquiano*, чиято кариера започва като ловец на роби." (АН 73, курсив в оригинала) Сталкер в пространството на другостта се става, започвайки годините на учение като ловец на роби. „Макар че ловът на роби или плячкосването са представлявали най-честите цели, тези банди съзнателно или случайно откриват мини, прокарват пътя за мирни поселения и по-човечни форми на живот, изследват обширни непознати територии от вътрешността на континента и достигат до сведения за далечни и богати империи, някои от тях илюзорни и изплъзващи се като знаменитото *Елдорадо*, други реални като цивилизациите на ацтеките и инките." (АН 74-75, курсив в оригинала) В качеството си на „ветеран от границата на Карибите" ловецът на роби и неговите хайки „изковават най-важния и ефикасен инструмент за завладяването на Новия свят" (срв. АН 75) – опита на придвижването в пространството на другостта, от който се възползват Бернал и неговите другари.

Иконографията на конкистадора обикновено го представя като облечен в броня рицар, застрашително възправен пред голотата на туземците. Може и да е бил такъв в церемониалните моменти на преговаряне с индианците, в които бързо окисляващото се в тропиците желязо на облечената за случая броня има същата митотворческа функция както лая на кучетата, цвиленето и разиграването на конете, залповете с ломбардите. В реалното експедиционно всекидневие конкистадорите носят определено по-невзрачно, но по-леко и пригодено към тропическите условия бойно снаряжение, чието ноу-хау дължат на практическата вещина на опитите-и-грешките с другостта, натрупана от ловците на роби. „Бойното снаряжение се олекотява и адаптира към климата и оръжията на местните

жители: щитове от дърво и кожа, кожени брони, подплатени с памук" (АН 74). Бернал отново и отново – за почуда на очакващия да види облечения в желязо конкистадор – ще поменава с добри думи и прецизно отбелязване добре подплатената си с памук броня[20], ноу-хауто на ловците на роби. Подплатената с памук кожена броня на конкистадорите е хубав образ на разбирането на другия с цел завладяване и поробване. При разглеждането на проблематиката на другостта не бива да се отказваме от интерпретативната сила на метафората на лова като модел за ориентиране в пространството на другостта. Разбирането на другия е генеалогически потопено в лова на хора, лова на тела и души.

Освен косвените свидетелства за генеалогическата свързаност на опита на младия Бернал с практиките на антилските ловци на роби, разполагаме и с друг източник на информация за експедицията на Франсиско Ернандес де Кордоба, който недвусмислено посочва хайката за индианци като основна нейна цел. Доминиканският монах Бартоломе де лас Касас твърди в своята *История на Индиите* (1526-1553) следното: „събраха се […] Франсиско Ернандес де Кордоба, голям мой приятел, Кристобал де Моранте и Лопе Очоа де Кайседо и договориха с Диего Веласкес да им разреши да отидат да крадат индианци, където ги сварят, или на Иукайските острови [вероятно Лукайските, б. м., В. С.]".[21] Губернаторът им дал необходимото разрешително, чиято валидност се простирала „толкова далече, колкото просителят Франсиско Ернандес желаеше"[22]. За разлика от версията на *Истинна история*, в която губернаторът на остров Куба предлага на участниците в експедицията сделката „плавателен съд срещу хайка за роби", която е отхвърлена от тях, свидетелството на Лас Касас предполага договор между тримата организатори на експедицията, оглавявана от Франсиско Ернандес де Кордоба, и губернатора на Куба, който изрично посочва хайката за индианци като основен предмет на дейност на начинанието. Издателят на последното критическо издание на *Истинна история* Барбон Родригес не намира основание да се усъмни в

[20] „Всички носехме подплатени с памук брони" (todos nosotros llevábamos armas de algodón) (срв. HV I, 41).
[21] Las Casas, B. de las *Historia de las Indias*, ed. Agustín Millares Carlo, vol. III, México: Fondo de Cultura Económica, 1981, 156.
[22] Пак там.

достоверността на твърдението на Лас Касас[23], което не може да се обезсили просто чрез общото позоваване на проиндианската позиция на доминиканския монах[24], известен като *Защитника на индианците*. Твърдението на Лас Касас касае конкретно експедицията на Франсиско Ернандес де Кордоба, когото той познава лично и няма причина тенденциозно да очерня. На фона на семплото като разказ свидетелство на Лас Касас версията на Бернал става още по-интересна в повествователната си направа.

За разглеждане на автономната наративна похватност на *Истинна история* от решаващо значение е ключовото откритие на Барбон Родригес, представено в монументалния критически апарат на изданието на *Истинна история* от 2005 г., убедително доказващо *фиктивния* характер на повествованието за експедицията на Хуан де Грихалва (1518 г.) от позицията на участник (свидетел-очевидец). Барбон Родригес демонстрира, че в административни документи с юридическа сила – „доказателства за заслуги" (probanzas de méritos) – съставени и нотариално заверени от самия Бернал Диас дел Кастильо, докладващият последователно избягва споменаването на участието си в експедицията на Грихалва, което със сигурност е щял да направи, ако свидетелствата можеха да издържат под клетва. В контраст с мълчанието за експедицията на Грихалва, характерно за юридическите документи, *Истинна история* демонстрира „една натрапчива настойчивост, която няма как да не направи впечатление"[25], изтъкваща отново и отново участието на Бернал в експедицията. Изводът на Барбон Родригес е категоричен: „Няма място за съмнение, че *става дума за поправяне на действително истинното – свидетелството на нотариално заверените доказателства за заслуги*."[26] След като фикционалния (*фиктивен*, доколкото Бернал го представя като истинен) характер на повествованието за участието на Бернал Диас дел Кастильо в експедицията на Грихалва може да се смята за безспорно доказан, не по-малко ясно проличава *фикционалното* функционализиране на административния модел на

[23] Срв. Díaz del Castillo, B. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España. Manuscrito Guatemala*, edición critica de José Antonio Barbón Rodríguez, цит. съч., с. 6 (критически апарат).
[24] Брат Лас Касас е основният опонент на тезата за допустимостта на робството на индианците. На диспута във Валядолид основният сблъсък е между него и хуманиста Сепулведа.
[25] Срв. Díaz del Castillo, B. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España. Manuscrito Guatemala*, edición critica de José Antonio Barbón Rodríguez, цит. съч., с. 12 (критически апарат).
[26] Пак там, курсив в оригинала.

докладната записка в *Истинна история*. Имайки предвид обаче *референциалната* претенция за истинност на повествованието, можем да уточним, че става дума за *симбиотично паразитиране* на административния модел върху фикционалното повествование. Административният модел на докладната записка черпи референциален ресурс от потенциите на фикционалното, натурализирайки го като истинно.

Документално доказаната фиктивност на повествованието за експедицията на Хуан де Грихалва предоставя единствена по рода си възможност да видим и проследим *in statu nascendi* повествователните похвати за създаване на референциална достоверност в рамките на фикционален текст, която обикновено определяме с мъглявото понятие „реализъм". Моментът, в който Бернал Диас дел Кастильо си поставя някъде през втората половина на XVI в. задачата да разкаже от перспективата на свидетеля-очевидец за събития, в които не е взел участие, е един от рождените мигове на модерния роман в качеството му на интенционално фикционално повествование в проза, стоящо под принудата за конструиране на референциална достоверност. Бернал лъже, но лъжата му е прекрасна *felix culpa*, от която произтича необходимостта да открие повествователните техники, залегнали по-късно в основата на създаването на романа такъв, какъвто го познаваме от *Дон Кихот* насетне. Лъжата на Бернал за участието му в експедицията на Грихалва се оказва условие на възможност за раждането на модерната романова фикция. За да можем да определим обаче един текст като фикционален, той трябва да се е отказал от претенцията си за истинност. Същевременно именно необходимостта за създаване на референциална достоверност в условията на референциална принуда от нефикционален тип парадоксално открива възможността за разгръщане на повествователни техники, които са необходимо условие на възможност за възникването на романа. Нека да видим как конкретно се случва това в текста на повествованието за участието на Бернал в експедицията на Хуан де Грихалва (VIII-XVI гл.).

Първото изречение на главата, с която започва повествованието за експедицията на Грихалва, повтаря структурата на началото на разказа за предходната експедиция на Франсиско Ернандес де Кордоба: синтактичната

структура на фикционалния текст повтаря синтаксиса на нефикционалния. „През 1518 година, като видя губернаторът на Куба добрите сведения за земите, които открихме [при експедицията на Франсиско Ернандес де Кордоба, б. м., В. С.], наречени Юкатан, реши да прати флотилия и за нея се потърсиха четири кораба; два от тях бяха от трите, с които отидохме с Франсиско Ернандес, а другите два Диего Веласкес купи за случая със свои пари." (En el año 1518, viendo el gobernador de Cuba la buena relación de las tierras que descubrimos, que se dice Yucatán, acordó de enviar una armada, y para ella se buscaron cuatro navíos; los dos fueron de los tres que llevamos con Francisco Hernández, y los otros dos navíos compró Diego Velázquez nuevamente de sus dineros.) (HV I, 37) Първият повтарящ се елемент е датата в началото на уводното изречение, което в нефикционалния – доколкото Бернал е свидетел-очевидец – текст гласи: „На осми февруари 1517 година напуснахме пристанището Ахаруко, което се намира от северната страна [на остров Куба], и за дванадесет дни заобиколихме нос Сан Антон." (En ocho de febrero de 1517, salimos del puerto de Ajaruco, que está en la banda del norte, y en doce días doblamos la punta de San Antón.) (HV I, 18) По-късно авторът на *Робинзон Крузо* емблематично ще използва датировките на събития[27] за създаване на референциална достоверност от документаристки тип в рамките на романа. Реалната магия на датите веднага е вплетена в последващото полагане на фикционалния разказ за експедицията на Грихалва в предшестващото нефикционално повествование за предходната експедиция на Франсиско Ернандес де Кордоба – на първо място чрез добре познатото ни Берналово *ние*-повествование. Нефикционалното *ние* от експедицията на Кордоба е преплъзнато и подплъзнато във фикционалното „ние" на експедицията на Грихалва: „два от тях бяха от трите, с които отидох*ме* с Франсиско Ернандес" (срв. HV I, 37; курсив мой, В. С.) Читателят все още добре си спомня разгърната история на *третия* кораб, даден от губернатора на Куба, който трябваше да бъде платен с (най-вероятно фиктивно отказаната) хайка за индианци. Фиктивното в нефикционалното повествование за *третия* кораб от експедицията на Кордоба ще преходи във фикционалното на разказа за експедицията на

[27] Вж. образцовото изследване на Ян Уат за налагането на реалистичните романови техники в английския роман от XVIII в., Watt, I. *The Rise of the Novel. Studies in Defoe, Richardson and Fielding* [1957], 2nd American Edition, Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 2001.

Грихалва, която *наистина* ще използва *два* от корабите, с които Бернал *наистина* е отишъл с другарите си от предходната експедиция – „с които *отидохме* с Франсиско Ернандес". *Ние*-повествованието на *Истинна история* е мощно и детайлно ефикасно средство за трансфер – подпъхване, преплъзване, подплъзване – между нефикционално и фикционално.

Спомняме си, че при експедицията на Кордоба Бернал не споменава имената на другите двама организатори на предприятието, изрично отбелязани в свидетелството на Лас Касас. Тъканта на социалната интеракция в нефикционалния наратив е сплетена само от ръководителя на експедицията и „ние, войниците", които получават възможност за широка повествователна изява в епизода с фиктивното отхвърляне на офертата на губернатора. Във фикционалното повествование за експедицията на Грихалва пространно са изброени участниците с определящ финансов дял в предприятието, като прецизно е посочено тяхното дялово участие. „Докато [губернаторът] уреждаше флотилията, се събраха в Сантяго де Куба, където бе резиденцията на Веласкес, Хуан де Грихалва, Алонсо Давила, Франсиско де Монтехо и Педро де Алварадо (който бе отишъл там по някаква работа с губернатора), тъй като всички те притежаваха поверени им индианци и бяха знатни мъже." (En aquella sazón que ordenaba la armada, halláronse presentes en Santiago de Cuba, donde residía Velázquez, Juan de Grijalva, Alonso Dávila, Francisco de Montejo y Pedro de Alvarado, que había ido a ciertos negocios con el gobernador, porque todos tenían encomiendas de indios en la misma isla y eran hombres principales.) (HV I, 38) За разлика от (фиктивно) оплетената схема за финансиране на експедицията на Кордоба, тук дяловото участие е ясно разписано: губернаторът предоставя четирите кораба, всеки един от изброените благородници осигурява провизиите за един от корабите, на който ще е командващ. Цялата тази прецизна информация е взета най-вероятно от *Всеобща и естествена история на Индиите, островите и континента* (1535) на Гонсало Фернандес де Овиедо[28], като Бернал вероятно е ползвал второто издание от 1547 г. Подобно фикционално *пре*разказване на исторически съчинения (хроники) е характерно за *Истинна*

[28] Срв. Díaz del Castillo, B. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España. Manuscrito Guatemala*, edición critica de José Antonio Barbón Rodríguez, цит. съч., с. 13 (критически апарат). *Всеобща и естествена история на Индиите* претърпява второ издание още през 1547 г., рожденатa година на Сервантес.

история като цяло и маркира прехода ѝ от административно-юридическия модел на докладната записка, от който изхожда Бернал, към модела на историческото повествование на официалните хроники, яростно нападани от него, но всъщност умело ползвани като подложки за фикционално надграждане посредством повествователните техники за създаване на референциална достоверност. Не бива обаче да изпускаме от поглед, че *Истинна история* нито за миг не се отказва от паразитирането върху модела на докладната записка, фикционалният наратив не се отказва да иска да минава за нефикционален. Бернал не пропуска веднага да ни припомни това нефикционално (фиктивно) искане-да-минава-за на *Истинна история* тъкмо в края на пасажа, фикционално пре-разказан от *Всеобща и естествена история на Индиите*, закачайки за фикционализираната хроникьорска прецизност една опашата – и дебела – лъжа *pro domo sua*: „И тогава Диего Веласкес ми нареди да тръгна с тези капитани като офицер-знаменосец." (Y entonces me mandó Diego Velázquez que viniese con aquellos capitanes por alférez.) (HV I, 38) Това не е фикционално, защото е фиктивно – с претенция за извънфикционална истинност. Бернал никога не е бил нещо повече от редови пехотинец – и в това е силата на наративната перспективата на *Истинна история*, плътната перспективата *отдолу*.

Структуроопределящ елемент на повествователните техники, конструиращи референциална достоверност, който влиза в полезрението на перспективата *отдолу*, е т. нар. прозаически детайл. При този термин е налице един от малкото щастливи случаи, при който всекидневната употреба подпомага специализирано-техническата, без да я прави смътна. *Прозаическият детайл* е именно това, което забелязват „прозаичните" хора, погълнати от „прозаичните" си всекидневни занимания по „прозаичното" материално оцеляване и възпроизвеждане на живота. Преди да се превърне в литературна конвенция като всяка друга, прозаическият детайл се схваща като характерното за социално ниския човек, зает изцяло с материалното възпроизводство на живота, на което противостоят церемониалните конвенции на високото живеене, чиято „материалност" е самата церемониалност, самата конвенционалност като противоположна на „голия" прост живот без конвенционална оформеност. В този смисъл, изхождащ от социалната история на

всекидневния живот, терминът „прозаически детайл" е генеалогически свързан с повествователната перспектива отдолу[29], типична за *Истинна история*.

През втората половина на XVI в. генезисите на *Истинна история* и *Дон Кихот* задават два диаметрални подстъпа към романа: от една страна, извеждането и полагането на всички налични литературни конвенции в метанаратив, в който *вненаходимата* (М. Бахтин) действителност проблясва в точките на колидиране на повествователните конвенции; от друга, отварянето и усядането във вненаходими времепространства, поначало изживявани като екстериториални спрямо системата от конвенции на наративната репрезентация. Тези два подстъпа към романа, социалноисторически обусловени от идеологическото, географско и космологическо пропукване на средновековната подреденост, са колкото диаметрално противоположни, толкова и диаметрално съединени в схващането на вненаходимостта като иманентна, *вътрешносветова* (М. Вебер). Внезапно отворилият се свят на Великите географски открития и на космологията на Джордано Бруно едновременно измества трансценденцията несъизмеримо далече – и я вкарва в безкрайната иманентност на света като убягващ детайл и погранично явление. Така откриването на Новия свят, екстатичното предстоене в помещенията на *Вътрешния Замък* (Тереса от Авила) на ранномодерната испанска мистика и интерпретативно лудналото възприятие на Дон Кихот ще са обсебени от безкрайно малкия детайл, напълно потопен в иманентността на света и опипващ неговите граници, пробвайки пределите на неговата представимост. Ако се съгласим с наратологическата констатация, че „и двете „истински истории" дават аналогични решения на въпроса за функцията на прозаическия детайл"[30], метанаративът на *Дон Кихот*, сблъскващ конвенциите на множество хетерогенни повествования за „историята" на героя, от една страна, и *Истинна история*, повторително настояваща върху привилегирования достъп на свидетеля-очевидец до една действителност, единствена по рода си в своята пространствено-времева

[29] Ветеранът-пехотинец Бернал тъкмо прави първите си стъпки в необичайното за него занимание да пише, когато в Испания излиза анонимният *Ласарильо де Тормес* (1554), в който за първи път в сравнително обемно прозаическо произведение е реализирана романовата връзка между първоличностната повествователна перспектива отдолу и прозаическия детайл.

[30] Mayer, M. E. "El detalle de una "historia verdadera": Don Quijote y Bernal Díaz", *Cervantes: Bulletin of the Cervantes Society of America*, 14.2 (1994), 98.

вненаходимост, от друга, се оказват диаметрално съединени в похвата на прозаическия детайл. От гледна точка на хетероглосията на *Дон Кихот*, прозаическите детайли на *Истинна история* представляват само една от повествователните конвенции, чието колидиране с останалите начини на разказване тепърва осигурява достъп до действителността; детайлът обаче запазва известна несводима автономност спрямо конструирания в романа метанаратив, функционирайки като *иманентен застъпник на вненаходимата действителност*. В следващите редове ще се спра в предварителен план на ролята на прозаическия детайл в повествованието за експедицията на Грихалва, където можем да стъпим на това, че детайлите са фикционално надградени/подпъхнати спрямо историческия наратив на официалната хроника на Фернандес де Овиедо.

За емблематично представяне на комбинирането на хроникьорската подложка и прозаическия детайл могат да се конфронтират две изречения от началото на повествованието: 1) „след като отслужихме литургия, на осмия ден от месец април 1518 година, вдигнахме платна" (después de haber oído misa, a ocho días del mes de abril del año 1518, dimos vela) (HV I, 39); и 2) „открихме в един царевичак двама старци, които не можеха да вървят" (hallamos en unos maizales dos viejos que no podían andar) (пак там). При описанието на първата битка с индианците от континента – детайлното описание на битките[31] е гордостта на разказвача-ветеран Бернал – се появява първият разгърнат прозаически детайл, напомнящ за *магическия реализъм* на латиноамериканските романисти, учили се от *Истинна история*. Важността на детайла е маркирана от *мнемоническото* му повествователно въвеждане – всесилието на паметта е другата гордост на Бернал. „*Спомням си*, че когато се сражавахме в онези схватки, беше на едни ливади, в които имаше много от малките летящи скакалци и когато се сражавахме, те скачаха и летяха из въздуха, като ни удряха по лицата. И тъй като индианците, които стреляха с лък, бяха много и ни засипваха с град от стрели, струваше ни се, че някои от стрелите са скакалци, които летяха из въздуха, и не се прикривахме с щитовете си, а стрелата ни раняваше. Друг път пък си мислехме, че са стрели, а бяха скакалци, летящи из въздуха. Това много ни пречеше в сражението."

[31] Те са имали и определящо значение в изходната *нефикционална* (административно-юридическа) форма на *Истинна история* – докладната записка за войните.

(*Acuérdome* que cuando estábamos peleando en aquellas escaramuzas, que había allí unos prados, y en ellos muchas langostas de las chicas, que cuando peleábamos saltaban y venían volando y nos daban en la cara, y como eran muchos los indios flecheros y tiraban tanta flecha como granizos, nos parecía que eran algunas de ellas langostas que volaban, y no nos rodelábamos, y la flecha que venía nos hería; otras veces creíamos que eran flechas, y eran langostas que venían volando. Fué harto estorbo para nuestro pelear.) (HV I, 42; курсив мой, В. С.). Детайлът с летящите скакалци е разгърнат до повествование, плътно покриващо предходното сравнително едноизмерно описание на битката, като му придава *третото измерение* на „ефекта на присъствието" (*эффект присутствия*)[32], осигуряващ пълнотата на референциалната достоверност на фикционалното повествование. Перфектно е и прозаическото „прибиране" на магически разгърнатия детайл на облака от скакалци и стрели, който изплува сякаш от жанровата памет на *Илиада* като епическо разгърнато сравнение – прозаически-романово прибрано: „Това много ни пречеше в сражението."

Сервантес със сигурност би харесал и съответно пародирал битката с летящите скакалци на Бернал, карайки Дон Кихот в поредната разомагьосваща подмяна да-види-на-мястото-на скакалците нещо друго. Същевременно Дон Кихот и конкистадорите са чели едни и същи рицарски романи, което проличава в една гледка от експедиционната каравела, която не се отличава по същество от гледката, откриваща се от височината на кльощавия гръб на Росинант при срещата с бръснаря, носещ на главата си *легеношлема* на Мамбрино. „Много индианци от онова село бяха наизлезли на брега, носейки щитове от коруби на костенурки, които блестяха на слънцето, и някои от нашите войници настояваха, че са от нискокачествено злато." (Y andaban muchos indios de aquel pueblo por la costa, con unas rodelas hechas de conchas de tortugas, que relumbraban con el sol que daba en ellas, y algunos de nuestros soldados porfiaban que eran de oro bajo.) (HV I, 47) На същото ще настоява Дон Кихот в аналогична ситуация: „Но заваля дъжд и за да не си измокри шапката, навярно нова, той [бръснарят, б. м., В. С.] сложи на главата си добре лъснатия [месингов, б. м., В. С.] леген, който блестеше отдалеч. Бръснарят яздеше сиво

[32] Прекрасно терминологическо попадение, срв. http://ru.wikipedia.org/wiki/Диас_дель_Кастильо,_Берналь.

магаре, както забеляза Санчо, и това даде повод на Дон Кихот да си представи, че насреща му идва рицар, яхнал сив кон на кръгли по-тъмни петна и със златен шлем на главата. Нещата, които виждаше, той приспособяваше с голяма леснина към несъстоятелните рицарски истории".[33] Романът е *истинна история* в отношение на съпротива спрямо „несъстоятелните рицарски истории", като същевременно задължително саморефлектира – пародията е само частен случай на саморефлексия на жанра – собствените си жанрови условия на възможност на истинност на историята си, жанровите условия на възможност на репрезентиране на действителността в модуса на референциална достоверност. Блестящите на слънцето щитове от коруби на костенурки префигурират романовата ситуация на *шлема на Мамбрино*, като повествованието на *Истинна история* посочва едновременно действителния референт, основанието за взимането на едно нещо за друго и ролята на *перспективата* при взимането-на-едно-нещо-за-друго.

Прозаическият детайл се явява във фикционалното повествование за експедицията на Грихалва не само като „реалистична" инкрустация във фабулната подложка на хроникьорското повествование, но и като сюжетно разгърнат повествователен мотив, който се прехвърля във „нефикционалния" разказ за експедицията на Кортес (нефикционален в смисъл, че разказвачът е свидетел-очевидец, участвал в експедицията). За „докладващия" заслугите си Бернал Диас дел Кастильо това сюжетно прехвърляне на мотив е естествено подпъхване на референциална достоверност, целящо едно нефикционално утвърждаване на истинността на фиктивното му участие в експедицията на Грихалва. От гледна точка на административно-докладващото натаманяване на повествованието най-вероятно сюжетният мотив е взет от експедицията на Кортес и ретроспективно подпъхнат във фикционалния разказ за експедицията на Грихалва. Става дума за прекрасния новелистично разработен мотив на *забравената хрътка* – „изгубена" по време на експедицията на Грихалва и „намерена" по време на експедицията на Кортес.

Хрътката е „изгубена" повествователно бързо, в края на главата, което подкрепя версията за ретроспективното вмъкване на мотива „със задна дата", за да

[33] Сервантес Сааведра, М. де *Знаменитият идалго Дон Кихот де ла Манча*, цит. съч., т. I, с. 228.

подкрепи нефикционалния (фиктивен) характер на повествованието за експедицията на Грихалва. „Имаше много елени и зайци за ловуване и убихме десет елена с помощта на една хрътка, както и много зайци. След като огледахме всичко и замерихме дълбочината, се качихме отново на корабите и там забравихме хрътката.” (Había mucha caza de venados y conejos, y matamos diez venados con una lebrela y muchos conejos. Desde que todo fué visto y sondado, nos tornamos a embarcar, y allí se nos quedó la lebrela.) (HV I, 43) Повествованието за „намирането” на хрътката близо година по-късно, когато Бернал минава с експедицията на Кортес по същите места, по които фиктивно е „минал” по-рано и за което фикционално е разказал, е по-пространно и предадено като разказ на друго лице, а не на автобиографичния повествовател. „След това Ескобар потегли и отиде в пристанището на Предела, и свърши всичко, което му бе наредено. Тогава откри хрътката, която бе останала там по време на експедицията на Грихалва, дебела и с гладка козина. Ескобар каза, че когато хрътката видяла кораба, влизащ в пристанището, се умилквала с опашка и правела други умилкващи движения, и веднага дошла при войниците и се мушнала с тях в кораба.” (Luego Escobar partió y fué al puerto de Términos, e hizo todo lo que le fué mandado, y halló la lebrela que se había quedado cuando lo de Grijalva y estaba gorda y lucia. Dijo Escobar que cuando la lebrela vió el navío que entraba en el puerto, estaba halagando con la cola y haciendo otras señas de halagos, y se vino luego a los soldados y se metió con ellos en la nao.) (HV I, 85-86) Разказът е центриран изцяло около намирането на хрътката, като същинската задача, с която е пратен корабът на Ескобар, е изложена първо предварително в заповедта на Кортес, а след намирането на хрътката – в писмо, в което Ескобар трябва да докладва какво е свършил и което трябва да остави на мястото, където е пратен със задачата. В *писмото* намирането на хрътката отново е споменато. „И след това открихме отсечени дървета и писмо, в което [Ескобар] докладваше, че пристанището е отлично, и земята е много хубава и с много дивеч, и за хрътката.” (y luego se halló árboles cortados y una carta en que decía que era muy buen puerto y buena tierra y de mucha caza, y lo de la lebrera.) (HV I, 86) Така разказът за намирането на хрътката е *удвоен*. Първо е даден като устен разказ – „Ескобар каза” – след това като писмен: „докладваше […] и за хрътката”. Бихме могли да

потърсим в това удвояване на новелистичния мотив за изгубената и намерена хрътка следата, оставена от скритото напрежение между фикционално и фиктивно (фикционално, искащо да мине за истинно).

Както вече имах повод да отбележа, похватът на *ние*-повествованието има отношение към проблематиката на фикционалното в *Истинна история*. „Ние" е повествователното място, където фиктивният свидетел-очевидец на експедицията на Грихалва може незабелязан – *аз* би го изложило на по-голям риск да се издаде – да се смеси с действителните участници. Очевидно в момента на минаването на *Истинна история* на белова Бернал е бил убеден, че няма вече кой да уличи фиктивността на разказа – оплакването пред хуманистичната Фама на отишлите си другари-конкистадори е неотделимо от властта на надживелия неапелируемо да наложи своя разказ, абсолютната власт на своята памет като надживяващ носител на колективната памет. Потулването на фикцията и – по-дълбинно – на повествователната направа на паметта става в първо лице множествено число. „На дванадесети март [1519 г., б. м., В. С.] стигнахме с цялата флотилия до реката Грихалва, наричана Табаско, и понеже *вече знаехме от времето на експедицията на Грихалва*, че в устието на реката не можеха да влязат кораби с голяма вместимост, по-големите пуснаха котва в открито море, а с малките и с лодките всички войници слязохме на брега до нос Палмите, *както направихме при експедицията на Грихалва*, който нос се намираше на около левга и половина от селището Табаско." (El doce de marzo llegamos con toda la armada al río de Grijalva, que se dice Tabasco, y como *sabíamos ya, de cuando lo de Grijalva*, que en aquel puerto y río no podían entrar navíos de mucho porte, surgieron en la mar los mayores, y con los pequeños y los bateles fuimos todos los soldados a desembarcar a la punta de los Palmares, *como cuando con Grijalva*, que estaba del pueblo de Tabasco obra de media legua.) (HV I, 87; курсив мой, В. С.) Нека да се спрем на курсивираните пасажи в цитата. От синтактична гледна точка те са вметнати части на изречението, като второто вмятане може да се изпусне напълно без промяна в строежа на изречението. Повторението във вметнатите части е очевидно информативно редундантно. Първото вмятане е по-интересно не само защото не може да отпадне без промяна в строежа на изречението, но и защото съдържа глаголна форма в 1 л.

мн. ч., чиято функция е да потули фиктивността на *аз*-повествованието за една експедиция, в която разказвачът не е взел участие. При третото упоменаване в рамките на половин страница на експедицията на Грихалва *ние* вече е субсантивно и личностно консолидирано: „Както по реката, така и на брега, и сред едни върбалаци беше пълно с индианци на бойна нога, което много учуди онези от *нас*, *които бяхме идвали* на това място с Грихалва" (Andaban por el río y en la ribera y entre unos mimbrales todo lleno de indios guerreros, de lo cual *nos* maravillamos *los que habíamos venido* con Grijalva) (пак там, курсив мой, В. С.). Четвъртото повторение кулминира в сплитането на *ние* с паметта – конституирането на колективната памет. „И си спомняхме от идването с Грихалва, че имаше една тясна пътека от палмовата горичка до селището, която минаваше през ручеи и заблатени места." (Y *teníamos memoria* de cuando lo de Grijalva que iba un camino angosto desde los palmares al pueblo por unos arroyos y ciénagas.) (HV I, 88; курсив мой, В. С.) Фразата на испански, изразяваща спомнянето в множествено число, гласи буквално *имахме памет*. Това имане-на-памет в множествено число цели скриването на действителното *не*-участие на *аз*-повествователя в експедицията на Грихалва. Колективизирането на паметта имплицира фиктивност на първоличностното участие.

Преплитането на фиктивност и *ние*-повествование в разказа за експедицията на Хуан де Грихалва изрично и рязко е подчертано от Барбон Родригес: „Цялото начинание е разказано в множествено число. Употребата на „аз" тотално отсъства, с изключение на два пъти."[34] От този „чифт" пъти – както се казва на испански – вече имахме повод да упоменем единия: дебелата лъжа на Бернал за произвеждането му в офицерски чин. „И тогава Диего Веласкес *ми* нареди *да тръгна* с тези капитани като офицер-знаменосец." (Курсив мой, В. С.) Ако при укриването на фиктивността на свидетелското си повествование на очевидец Бернал използва „ние", за да излъже дебело и направо казва *аз*. Тази опашата лъжа в първо лице единствено число е по-скоро нетипична за *Истинна история*[35], представлявайки сякаш изцепването на човек, който прекалено дълго е говорил

[34] Вж. Díaz del Castillo, B. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España. Manuscrito Guatemala*, edición critica de José Antonio Barbón Rodríguez, цит. съч., с. 14 (критически апарат).
[35] Не е изключено тази лъжа да е вмъкната в ръкописа след смъртта на Бернал – от неговия син Франсиско Диас дел Кастильо.

тактично и предпазливо в първо лице множествено число. Изцепването за офицерския чин е съизмеримо само с обсесивното потретено „аз, аз и пак аз" – *уо, уо у уо* (срв. HV II, 397; курсив мой, В. С.) – в истеричния край на *Истинна история*. Поразяващо и смазващо е как епическият поток на повествованието на *Истинна история*, който би бил немислим без *ние*-повествованието (със всичките му малки хитрини и фокуси) секва в истеричната патетика на едно смъртоносно и безизходно *аз, аз и пак аз*. Тази летална истерична патетика е патетиката на ресентимента, освободена от оковите и стожера на множественото число.

За щастие тази мъртва точка на ресентимента се разполага в бомбастичното обрамчване, а не в епическото платно на творбата, за която щастието на *ние* се движи в пълния жизнен регистър: от човека, който ти пази гърба в смъртоносна битка, до колективния смях над себе си, с който завършва фиктивното свидетелско повествование за експедицията на Грихалва. „Бяха донесени също шестотинте брадви, които помислихме, че са от нискокачествено злато, и когато всички ги видяха, бяха целите зеленясали и в крайна сметка нищо повече от бакър. И голям смях падна и много приказки имаше за смешката с брадвите на индианците и тяхната размяна." (También trajeron las seiscientas hachas que creímos que eran de oro bajo, y cuando las vieron estaban tan mohosas y, en fin, como cobre que era. Y allí hubo bien que reír y decir de la burla y del rescate.) (HV I, 59) *Ние* се смеят на алчността си за злато и на минавката в неравностойната размяна – в смисъл, че не са могли както обикновено да излъжат индианците – на златните (медни) брадви за стъклените европейски дрънкулки. Неволно се е получила равностойна размяна и това *ни* е направило достойни за *смях*.

Сякаш и при втората употреба – от отбелязания от Барбон Родригес „чифт" – на „аз" във фиктивното свидетелско повествование има някаква надежда за този *аз*, доколкото става дума за нещо мъничко колкото портокалова семка[36]. „Също искам да река как засях едни портокалови семчици до едни храмове на идоли, а работата стана по следния начин: понеже беше пълно с комари на онази река, аз отидох да спя в един дом на идоли и досами онзи дом засях седем или осем семчици от портокал, които бях донесъл от Куба, и се хванаха за чудо и приказ,

[36] Вж. фрагмента от стенопис на Диего Ривера *Бебе в луковицата на растение*, част от фреската *Детройтска индустрия (източна стена)* (1932-1933), Детройтски институт по изкуствата, Детройт.

защото жреците на онези идоли ги предпазиха да не ги изядат мравките, и ги поливаха и плевяха, като видяха, че растението беше различно от техните. Оттам се сдобиха с портокали в цялата онази провинция." (También quiero decir cómo yo sembré unas pepitas de naranjas junto a una casa de ídolos, y fué de esta manera: que como había muchos mosquitos en aquel río, me fuí a dormir a una casa de ídolos, y junto a aquella casa sembré siete u ocho pepitas de naranja que había traído de Cuba, y nacieron muy bien, porque los papas de aquellos ídolos les pusieron defensa para que no las comiesen las hormigas, y las regaban y limpiaban desde que vieron que eran plantas diferentes de las suyas; de allí se hicieron de naranjas en toda aquella provincia." (HV I, 58-59) Бернал е смешен с обичайната си претенция да е в началото, в произхода, да е майката и бащата, вся и все – ако може – на всичко в постколумбова Америка, но смехът е незлоблив, защото е за нещо мъничко, за каквото е и претенцията на *аза*. Спасяващият се от комарите Бернал и достолепните жреци наглеждат и кътат портокаловите семчици. Бернал е прецизен както винаги: *седем или осем семчици*. Има надежда за *аза*, когато е мъничка колкото синапено зърно.

Отвъд щастието на *ние*, преплетено както със света на епоса, така и със света на ресентимента, се разкрива абсолютният покой и аперсоналност – есенна невъзмутимост на късносредновековна хроника – на твърде късно откритото, но толкова по-обичано безкрайно писане. Въпреки тежкия, тегав ресентиментен импулс, породил написването на *Истинна история* като набъбваща безкрайно докладна записка, която не знае къде да спре в докладването си, Бернал обича да пише, заобичва да пише по време на постепенно засмукващия го безкрайно проточващ се процес на работа над ръкописа на докладната на живота си. Хитростта на писането извлича от безкрайната работа над една незавършваща докладна записка чистата безкрайност на самия процес, който търси вътрешната форма на тази безкрайност и я открива в анахроничните форми на епоса на (Ре)конкистата и късносредновековната хроника. Макар тук да ни интересува преди всичко трансформацията на иберийската епическа традиция на прага на модерността и романа, жанровата форма на *късносредновековната хроника*[37] също

[37] Под „късносредновековна хроника" тук разбирам преди всичко хрониките на *Фернао Лопеш* (ок. 1378 – 1459?), чието разглеждане изисква отделно внимание и отделен текст. Първата половина на XV век – предпоследната половина на есента на Средновековието – тепърва предстои да бъде преоткрита с оглед на една *генеалогия на ранномодерната проза*.

е важна за разбирането на процесите, течащи в ранномодерната проза. *Истинна история* съдържа блестящи образци на писане, характерно за късносредновековната иберийска хроника (преди всичко Фернао Лопеш), от които тук ще си позволя да приведа един в пълнота.

В навечерието на отплуването на експедицията на Кортес се засилва съпротивата на приближените на губернатора на Куба срещу неговото назначаване за главнокомандващ на армадата. „И една неделя, като отиваше Диего Веласкес на литургия, тъй като бе губернатор, го придружаваха най-знатните жители на града, а той водеше Ернандо Кортес от дясната си страна, за да му окаже почит. Пред Диего Веласкес вървеше един шут, на когото викаха Сервантес Лудия, като жестикулираше и ръсеше дебелашки шеги, нареждайки: „Наздраве, наздраве за господаря ми Диего! О, Диего, о, Диего! Що за главнокомандващ си избрал? Родом е от Меделин в Естремадура, пълководец с голям късмет. Ала ме е страх, Диего, да не ти отмъкне армадата, защото всички го имат за голям мъжкар в нещата, които прави." И казваше и други щуротии, и всички бяха злоумишлени. И понеже говореше по този начин, Андрес Дуеро, който вървеше близо до Диего Веласкес, стовари върху него много плесници, и му рече: „Мълчи, пияницо, идиот, стига с тия подлости. Добре знаем, че тия злословия, които ръсиш все едно са шеги, не си ги измислил ти." И въпреки това лудият продължаваше да вика, колкото и да го налагаха: „За здравето, за здравето на господаря ми Диего и на щастливия му пълководец! И кълна се, господарю мой Диего, че искам да тръгна с него за онези богати земи, за да не виждам как ще оплакваш лошата си предвидливост." Всички бяха убедени, че родът Веласкес, роднини на губернатора, бяха дали на онзи шут известно количество златни песос, за да наговори онези злословия като да бяха шеги. И всичко, което рече лудият, излезе вярно. Казват, че лудите понякога налучкват в приказките си. Наистина бе избран Ернандо Кортес, за да превъзнесе светата ни вяра и да служи на Негово Величество, както ще кажа по-нататък." (Y un domingo, yendo a misa Diego Velázquez, como era gobernador, íbanle acompañando los más nobles vecinos que había en aquella villa, y llevaba a Hernando Cortés a su lado derecho por honrarle. Iba delante de Diego Velázquez un truhán que se decía Cervantes "el Loco", haciendo gestos y chocarrerías, y decía: "¡A la gala, a la gala de mi amo

Diego! ¡Oh Diego, oh Diego! ¿Qué capitán has elegido? Que es de Medellín de Extremadura, capitán de gran ventura; más temo, Diego, no se te alce con la armada, porque todos le juzgan por muy varón en sus cosas". Y decía otras locuras, que todas iban inclinadas a malicia, y porque lo iba diciendo de aquella manera le dió de pescozazos Andrés de Duero, que iba allí junto a Diego Velázquez, y le dijo: "Calla, borracho, loco, no seas más bellaco, que bien entendido tenemos que esas malicias, so color de gracias, no salen de ti". Y todavía el loco iba diciendo, por más pescozazos que le dieron: "¡Viva, viva la gala de mi amo Diego y de su venturoso capitán! Y juro a tal, mi amo Diego, que por no verte llorar el mal recaudo que ahora has hecho, yo me quiero ir con él a aquellas ricas tierras". Túvose por cierto que le dieron los Velázquez, parientes del gobernador, ciertos pesos de oro a aquel chocarrero, porque dijese aquellas malicias, so color de gracias. Y todo salió verdad como lo dijo. Dicen que los locos algunas veces aciertan en lo que dicen. Verdaderamente fué elegido Hernando Cortés para ensalzar nuestra santa fe y servir a Su Majestad, como adelante diré.) (HV I, 61-62)

Нека си представим свитата на губернатора на остров Куба, който отива на неделна литургия. Нотабилите на Сантяго де Куба придружават губернатора, сложили най-представителните си дрехи, донесени от Испания. Губернаторът води Кортес, наскоро избран от него да оглави мащабна експедиция до континента, от дясната си страна, за да му окаже почит и да го задължи. Въпреки оказаната му чест, Кортес има свои планове, които надхвърлят хоризонта на губернатора на остров Куба. Предстои да докаже и наложи превъзходството си, но за момента участва в церемонията на губернатора. Има усет за тези неща и по-късно с успех ще разиграва церемонии с импровизиран мизансцен сред тропическата природа. Засега чака своя голям момент и внимателно следва губернатора. Празничността на шествието към катедралата на Сантяго де Куба се подчертава от присъствието на шут. Губернаторът води Кортес от дясната си страна, а шутът върви пред губернатора. Името и прякорът на шута не биха могли да са по-пророчески с оглед бъдещето на средновековната смехова култура: *Сервантес Лудия*. Неговата роля в неделното шествие към катедралата е сложна: роднините на губернатора са му платили, за да злослови публично по адрес на Кортес в присъствието на Диего Веласкес. Шутът използва народната смехова култура за платена политическа

поръчка, която може да извърши безнаказано като лудия на града. Средновековната институция на празника на глупците (лудите) предполага безнаказана волност на говоренето. Сервантес *Лудия* се възползва от тази възможност за безнаказано говорене, но говоренето му е платено с известна сума в златни песос. Става дума за платена пропаганда под маската на народна смехова култура. Това, че отнася плесници, е част от зрелището и прави говоренето му по-убедително. Изяждащият плесници шут е по-смешен, той не спира да говори. Толкова по-интересен е изводът на разказвача в края на епизода: „И всичко, което рече лудият, излезе вярно." Злословията на платения шут излизат верни в буквалния смисъл на думата – Кортес наистина ще използва експедицията за свои цели. Подозренията на приближените на губернатора, платили на шута, се оказват основателни. Повествователят обаче не се задоволява с тази буквална „вярност" на думите на платения шут, извеждайки я във високия фигуративен план на пророческите потенции на лудостта: „Казват, че лудите понякога налучкват в приказките си." Пророчески налучканата от Сервантес Лудия „истина" е ни повече, ни по-малко квазимесианистичното *избраничество* на Кортес. Месията е провъзгласен от един шут, градския луд на Сантяго де Куба, на когото е броено известно количество златни песос, за да оплюе публично божия помазаник: *Истинна история* като гностическо евангелие за хитрините на провидението, чийто автор ресентиметно ще оплюва и гностически ще оправдава хитрините на Историята?

С наближаването на отплуването на армадата знаците на лудостта изплуват отново, като свалят социалноисторически поовехтялата шутовска костюмираност на народната смехова култура, за да облекат по-тежките одеяния на ранномодерната (ренесансова) лудост. След Сервантес Лудия[38] на сцената на празника на глупците в губернаторската резиденция в Сантяго де Куба излиза Хуан Мильян, *Астролога*. „Най-много залягаха да убедят Диего Веласкес да оттегли пълномощията, дадени на Кортес, неговите роднини от рода Веласкес и един старец на име Хуан Мильян, на когото викаха Астролога; други пък казваха, че имал наченки на лудост, защото бил чалнат." (Quien más metía la mano en ello para convocar a Diego Velásquez que le revocase luego el poder eran sus parientes los

[38] Шут на име *Сервантес* се появява за втори път в *Истинна история* – в началото на епизода с хората на Нарваес, срв. HV I, 357.

Velásquez y un viejo que se decía Juan Millán, que llamaban el Astrólogo; otros decían que tenía ramo de locura, porque era atronado.) (HV I, 66) Трудно е да определим медицинското значение на степента на умопомрачение, означавана от *atronado* – букв. „ударен", „зашеметен". Със сигурност обаче лудостта на Хуан Мильян, наричан Астролога, представлява по-скоро ендогенно заболяване в зачатъчна форма („наченки на лудост"), за разлика от социално-интерактивната лудост на шута Сервантес Лудия. Това е безумие, свързано с високоинтелектуална дейност, за която свидетелстват заниманията с астрология, преживяваща през ранномодерната епоха същински бум в рамките на ренесансовата ученост. В писмо до губернатора Кортес квалифицира Хуан Мильян като „един луд старец" (un viejo loco) (срв. HV I, 67), който обаче изглежда е имал достатъчно влияние върху решенията на Диего Веласкес, за да бъде изобщо споменат в писмото с молба „да не се променя веднъж взетото решение [да се възложи командването на Кортес, б. м., В. С.], заради един луд старец, какъвто е Хуан Мильян" (пак там). Очевидно „наченките на лудост" и „чалнатостта" на *Астролога* са в състояние да застрашат – редом с други форми на оказване на натиск от страна на родните – веднъж взетото решение на високопоставения чиновник. Фигурата на астролога се появява отново в критичен момент, когато хората на Кортес са обкръжени в Мексико и решават да си пробият път през нощта, за да могат да напуснат града. „Освен това с нас беше един войник, викаха му Ботельо, който се славеше с много добра репутация и знаеше латински, защото бе живял в Рим. Казваха за него, че е некромант, други казваха, че има демон, който му служи, а някои го наричаха астролог. Този Ботельо беше казал четири дни по-рано, че виждал в жребиите, до които се допитваше, или пък с помощта на астрологията си, че ако тази нощ не излезем от град Мексико, никой няма да се измъкне жив." (Además de esto estaba con nosotros un soldado que se decía Botello, al parecer muy hombre de bien y latino, que había estado en Roma. Decían que era nigromántico, otros decían que tenía familiar, y algunos le llamaban astrólogo. Este Botello había dicho cuatro días hacía que hallaba por sus suertes o astrologías que si aquella noche que venía no salíamos de México, ninguno saldría con la vida.) (HV II, 24) При равносметката на убитите след бягството от Мексико повествователят споменава и астролога, познал датата и часа

на спасителното бягство. „На астролога Ботельо не му помогна неговата астрология – и той загина там [на подвижните мостове, б. м., В. С.] с коня си.” (Al astrólogo Botello no le aprovechó su astrología, que también allí murió con su caballo.) (HV II, 29) Надживелият може да знае, че знанието не помага на мъртвия, дори когато е истинно. Макар и скръбна, тази констатация на надживелия е симптоматична за подмолната връзка между истина и ресентимент в повествованието на *Истинна история*. Надживелият е господарят на истината, изпълнен с таен ресентимент към позналите истината мъртви.

Когато губернаторът на Куба организира експедицията на Панфило Нарваес, за да заловят или убият Кортес (големият стратег обаче успява да се наложи над няколкократно превъзхождащите го сили), след победата отново се появява фигурата на шута – този път негър – подсилена от лудо биене на тимпани и тъпани. „Без Кортес или някой от нас да е казал нито дума на тимпанджиите на Нарваес, те почнаха да бият тимпаните и тъпаните си, и да надуват свирките, викайки: „Да живее, да живее украшението на римската доблест, че бяха толкова малко, а надвиха Нарваес и войниците му!” И един негър, на когото викаха Гидела, много забавен смешник, когото водеше със себе си Нарваес, викаше с глас: „Ей, и римляните не са извършвали такъв подвиг.” Колкото и да им казвахме да млъкнат и да не бият тимпаните си, не искаха да спрат, докато Кортес не нареди да затворят главния тимпанджия, който беше нещо луд и му викаха Тапия.” (sin decir cosa ninguna Cortés ni ninguno de nosotros a los atabaleros que Narváez traía, comenzaron a tocar los atabales y a tañer sus pífanos y tamborinos, y decían: “¡Viva, viva la gala de los romanos, que, siendo tan pocos, han vencido a Narváez y a sus soldados!” Y un negro que se decía Guidela, que fué muy gracioso truhán, que traía Narváez, daba voces y decía: “Mirad que los romanos no han hecho tal hazaña.” Por más que les decíamos que callasen y no tocasen sus atabales, no querían, hasta que Cortés mandó que prendiesen al atabalero, que era medio loco y se decía Tapia.) (HV I, 399) Ако нещо лудият главен тимпанджия Тапия и много забавният негър-шут Гидела ни се сторят по-трезви, по-малко луди от тандема от Сантяго де Куба – Сервантес Лудия и Хуан Мильян Астролога – достатъчно е да погледнем какво прави Кортес, след като благоразумно е наредил да арестуват лудия тимпанджия. „Току-що пристигнали

[победените благородници, б. м., В. С.], веднага отиваха да целунат ръцете на Кортес, който бе седнал в кресло със странични облегалки и носеше дълга дреха с оранжев цвят, сложил под нея доспехите си и придружаван от нас." (Así como venían, iban a besar las manos a Cortés, que estaba sentado en una silla de caderas con una ropa larga de color como anaranjada, con sus armas debajo, acompañado de nosotros.) (Пак там) Това е може би най-величествената церемония на Кортес, достойна за стенопис на Диего Ривера – церемония не за пред индианци, а *пред свои*: креслото със странични облегалки сред тропическата природа, дългата оранжева дреха (под която прозира окисленият метал на доспехите) на фона на интензивната тропическа зеленина. Лудият тимпанджия е затворен, но в церемонията с креслото и оранжевата дреха сред тропическата зеленина продължава да отеква лудото биене на тимпаните и шутовската възхвала на негъра – римски триумф в джунглата.

Нейните цветове може да се видят във фреската на Диего Ривера *Тропическо Мексико, Ксочипили и поклоннички* (1926). За разлика от джунглата на римския триумф на Кортес тази е умиротворена. В лявата част на стенописа голо индианско момиче с пуснати коси е вдигнало ръцете си в тих жест на едновременна потопеност в себе си и очакване на съзерцаващия. В дясната част стои по-светла гола жена с малки момчешки гърди, държаща в ръцете си дървена свирка, пръстите на лявата ѝ ръка са разперени върху дупките на инструмента, погледът ѝ е отправен сякаш по-вляво. Центърът на картината представя две голи момичета, седнали с гръб към наблюдателя, оттенъкът на тялото на едното е по-близко до цвета на земята, тялото на другата – до цвета на плод. Дълбоко в дъното, в сивотата на далечината, над жената с дървената свирка на един от клоновете на Дървото на Джунглата седи маймунка[39]. Фантастична едра птица с гребен-корона

[39] Маймуните са постоянен мотив в автопортретите на Фрида Кало, съпругата на Диего Ривера. Благодаря на г-жа Сирма Данова, която ми обърна внимание върху това. В *Автопортрет с маймунка* (1938) животинчето е зад гърба на жената и я прегръща с дясната си ръчичка. На шията си има зелена лента, единият ѝ край минава през рамото на жената на преден план, тънка зелена нишка. Подобно е решена композицията и в *Автопортрет с маймунка* (1940), с тази разлика, че виждаме и лявата ръчичка на животинчето, минаваща пред рамото на жената, и ги свързва по-широка червена лента, вплетена в косите и увита няколко пъти около шията на жената. Единият край на червената лента минава пред шията на животинчето и се скрива някъде зад него. В *Автопортрет с маймунка и папагал* (1942) черната маймунка отново е от дясната страна на жената, но е пред нея и я прегръща с дясната си ръчичка отпред, гледайки папагала, който на свой ред гледа наблюдателя. Комбиниране на маймунката с друго животно имаме и в *Автопортрет с маймунка*

се слива със сивотата на клона, на който е кацнала. Поклонничките на Ксочипили превръщат фигурата му, разположена в центъра на фреската, в място на умиротворено отсъствие. Вляво от жената с дървената свирка пастелно червено просветва трипръст плод или цвете.

Неразделна част от реално-магически оживяващия в Новия свят на *Истинна история* свят на епоса са даровете. Поднасянето на дарове и детайлното им изброяване спадат към епически повтарящите се моменти в *Истинна история*. Безспорна е наслада̀та на повествователя от тези повторения и изброявания и тя е типологически сродна с наслада̀та на епическия певец от повтарящото се непресъхващо обилие на света. Пехотинецът Бернал прецизно констатира военно-тактическия аспект на поднасянето на дарове като следствие от удържаното – реално и/ли митогенно продуцирано – надмощие над индианците, сърцето на разказвача обаче се пълни от епическата феодална субстанция на акта. Ще започна разглеждането на епическия мотив на поднасянето на дарове с епизода, свързан с първата стратегическа победа на Кортес над индианците от Табаско. „На другия ден сутринта дойдоха много вождове и знатни лица от Табаско и от съседните селища, оказвайки голяма почит на всички нас, и *донесоха дар от злато*, състоящ се от четири диадеми, едни гущерчета, две фигурки като на кученца, обеци с формата на колелца, пет патици, две статуетки с индиански лица, две златни

(1945), където тя отново заема обичайното си място от дясната страна на жената, зад гърба ѝ. Пред жената лежи пинчер, чиято глава с наострени уши заема десния долен ъгъл на картината. Тук се появява и трети компонент – ацтекска фигурка с цвят на глина и празно око, обърнато едновременно към жената и наблюдателя (липсата на очна ябълка не позволява да се определи обекта на гледане на фигурката). Друга комбинация на животните имаме в *Автопортрет с трънена огърлица* (1940), където зад лявото рамо на жената се е спотаила почти невидима в чернотата си котка на фона на тютюневозелени широки листа с изразена изпъкнала структура. Маймунката зад дясното рамо на жената е погълната от чопленето на единия край на трънената огърлица. За средата на огърлицата е закачена с тел мъртва черна птичка, изпъкваща с разперените си крилца върху бялата рокля на жената. Остава да спомена и най-ранната картина с маймунка – *Фуланг Чанг и аз* (1937), където животинчето е пред жената, но не отдясно, а отляво. Свързва ги ефирна розово-лилава лента, минаваща през шиите им и косите на жената. Маймунката повторно се появява отляво на жената (но зад нея) в *Автопортрет с маймунка* (1945), като дясната ѝ ръчичка я прегръща отзад през рамото, а лявата е положена отпред с длан върху областта на сърцето. Жената носи голяма панделка с тютюнев цвят, а маймунката детска златиста панделка, връзваща щръкнал кичур козина на главичката ѝ. Ще завърша това проследяване на маймуните при Фрида Кало с *Автопортрет с маймунки* (1943), където животинчетата са четири: две надничат иззад месестите листа на тропическо цвете; другите две прегръщат жената: едната пред дясното ѝ рамо прехвърля лявата си ръчичка зад шията ѝ, а дясната лежи върху червена плетена огърлица с индиански мотив; маймунката отляво стои зад жената и я държи за гънка на бялата ѝ рокля в областта на лявата ѝ гърда. Черната ѝ опашка е странно обвита около лявата ръка на жената, крайчецът се подава отпред.

подметки като на сандалите, дето те носят, и други нещица с малка стойност. И донесоха също така от наметалата, които правят, които са много просторни" (Otro día de mañana, vinieron muchos caciques y principales de aquel pueblo de Tabasco y de otros comarcanos, haciendo mucho acato a todos nosotros, y *trajeron un presente de oro*, que fueron cuatro diademas, unas lagartijas, dos como perrillos, orejeras, cinco ánades, dos figuras de caras de indios, dos suelas de oro como de sus cotaras, y otras cosillas de poco valor. Y trajeron mantas de las que ellos hacían, que son muy bastas) (HV I, 102; курсив мой, В. С.). На първо място в представянето на дара е естествено златото, индианските наметала са упоменати само за пълнота на изброяването. Но и самото злато на дара е описано детайлно – фигурка по фигурка – във всичките му форми, не просто с тежестта си и еквивалента в златни песос. (По-нататък, колкото повече става златото, толкова повече паричният му еквивалент ще натежава над специфичната му форма, която ще бъде претопявана.)

Дарът обаче не се свежда до златото (и наметалата), съдържайки още един компонент, определящ за епическия мотив на поднасянето на дарове – *жените*. В разглеждания случай поднесените в дар жени са поставени от разказвача дори над златото. „И всички тези дарове не представляваха нищо в сравнение с двадесетте подарени жени и сред тях една превъзходна жена, която биде наречена доня Марина, понеже тъй се казваше след като стана християнка." (Y no fue nada todo este presente en comparación de veinte mujeres, y entre ellas una muy excelente mujer, que se dijo doña Marina, que así se llamó después de vuelta cristiana.) (Пак там) Доня Марина – преводачка и любовница на Кортес, от когото има син – се оказва решаваща за „семиотичните" победи[40] на Кортес над индианците. В качеството си на „една превъзходна жена" доня Марина обаче определено е единствено по рода си изключение *сред тях* – поднесените в дар жени. Тук ме интересуват преди всичко многобройните повтарящи се случаи на поднасяне на жени в дар като ключов пример за разбиране на механизмите на възраждане на епическата традиция в условията на Новия свят. Показателно е как след изтъкването на доня Марина в групата от двайсетте поднесени в дар жени разказвачът се връща към обичайното си говорене за индианките, получавани като дар. „Не си спомням добре

[40] Вж. в тази връзка подробно Тодоров, Цв. *Завладяването на Америка. Въпросът за другия* [1982], София: УИ „Св. Климент Охридски, 1992, с. 98-123.

за всичките имена на *другите жени*, а и *няма отношение към разказа да споменавам поименно някои от тях*. Ала тези жени бяха първите християнки в Нова Испания и Кортес *ги разпредели* между офицерите, като всеки получи жена" (*Las otras mujeres* no me acuerdo bien de todos sus nombres, y no hace al caso nombrar algunas; más éstas fueron las primeras cristianas que hubo en la Nueva España, y Cortés las repartió a cada capitán la suya) (HV I, 104-105; курсив мой, В. С.). Това е обичайната за *Истинна история* ситуация: поднесените в дар жени обикновено нямат *имена*, нямат също така отношение към *фабулата* и биват разпределяни между хората на Кортес, като първо получават жени офицерите, което няма как да не бъде отбелязано специално – *всеки офицер получи жена* – от ресентиментната перспектива отдолу на пехотинеца. Макар че съвсем скоро и обикновените войници ще се сдобият с индианки[41], ресентиментът на повествователя е ретроактивен и незаличим от по-късната приобщеност и споделеност. Ресентиментът е по същността си атемпорален.

След първия дар на двадесетте жени, на който се спряхме отделно, за да откроим структурното място на поднесените в дар жени в общия епически поток на *Истинна история* (самият повествовател го разгръща като обособен епизод), повтарящите се споменавания за подарени индианки слизат на синтактично ниво и се свиват до част от изречение, съдържаща по-скоро познатия, повтарящ се рутинно тематичен материал („тема"), отколкото новата информация („рема"). Ето само няколко примера за тази редукция на мотива за подарените жени до нивото на синтагма: 1) „Завчас донесоха четири висулки, три огърлици и едни гущерчета, всичко от злато, макар и доста нискокачествено; *доведоха*[42] *също така четири индианки, които се оказаха добри за мелене на брашно*, и донесоха един товар наметала." (luego *trajeron* cuatro pinjantes, tres collares y unas lagartijas, todo de oro, aunque era muy bajo; y más *trajeron* cuatro indias que fueron buenas para moler pan, y una carga de mantas.) (HV I, 173; курсив мой, В. С.); 2) „В този боен ред стигнахме до едно селце на име Ксаласинго и там ни дадоха една златна огърлица, няколко

[41] „На другите шест [жени, б. м., В. С.] не си спомням имената им на всички, но знам, че Кортес ги разпредели между войниците." (Las otras seis ya no se me acuerda el nombre de todas, mas sé que Cortés las repartió entre soldados.) (HV I, 158)

[42] NB: в испанския оригинал „донасянето" на вещите и „довеждането" на жените се изразява с една и съща дума – *trajeron* (б. м., В. С.).

наметала *и две индианки*.” (Con esta orden llegamos a un poblezuelo de Xalacingo; y allí nos dieron un collar de oro y unas mantas *y dos indias*.) (HV I, 175; курсив мой, В. С.); 3) „Тези жреци от селото набързо събраха над четиридесет кокошки и петли, *и две индианки, приготвящи питки от царевично брашно*, и ги донесоха[43].” (Aquellos papas de aquel pueblo buscaron de presto sobre cuarenta gallinas y gallos, *y dos indias para moler tortillas*, y las trajeron.) (HV I, 198; курсив мой, В. С.). В първия пример испанците изглежда още не знаят, че индианците ги даряват с жени, които да им месят хляб; в третия индианките вече са определени с предлог за функция – *para* („за”). Благините на архаичното даряване с жени постепенно започват да достигат до всеки един от хората на Кортес – включително и до пехотинеца Бернал – и определено им се услаждат. Самият мотив на даряването на жени се е превърнал в тематично повтарящ се епически елемент, сведен до синтагматична формулярност.

Бързата щастлива адаптация към архаиката на Новия свят, възраждаща в колективната памет на конкистадорите иберийската епическа традиция, отчетливо проличава при един случай на ритуална пародия на акта на даряване, целящ демонстрирането на сила и унижаването на испанците. Тук чуваме с поразителна автентичност и свежест гласовете на индианците, които повествователят съхранява по начин, предвещаващ хетероглосията на романа. Гласовете им са горди и подигравателни. Обект на блестящо фарсово представяне са испанците, *ние* на повествованието. Подобно изобразяване би било невъзможно без способността за *самопародиране на авторепрезентацията*, която самите испанци манипулативно са наложили за себе си. Белите богове с бради[44] са превърнати в обект на сатирна драма, която ползва многогласието като условие на възможност на (само)пародийното изобразяване. Манипулативната семиотика на конкистадорите е (авто)пародийно прокарана през гласа на индианците. „И понеже Хикотенга бе в лошо състояние на духа, упорит и надменен, реши да ни изпрати четиридесет индианци с храна – кокошки, хляб и плодове – и четири индианки, стари и в окаяно състояние, както и много смола за кадене и пера от папагали. На пръв поглед ни се

[43] *las trajeron* – аналогичен на горния случай, в който поради синтаксиса на изречението дори при превода не може да се разграничи между „донасянето” на кокошките (и петлите), от една страна, и *довеждането* на двете жени, от друга (б. м., В. С.).

[44] Брадите на испанците са един от белезите, които заедно с конете и огнестрелните оръжия правят впечатление на индианците.

стори, че индианците, които носеха всичко това, идеха с мир. Като стигнаха в лагера ни, покадиха на Кортес и без да окажат обичайните сред тях знаци на почит, рекоха: „Това ви праща пълководецът Хикотенга за ядене. Ако сте войнствени божества, както казват онез от Семпоал[45], и жадувате за жертвоприношение, вземете и принесете в жертва тези четири жени, и може да ядете от месата и сърцата им. Тъй като не знаем по какъв начин извършвате жертвоприношенията си, не сме ги принесли в жертва пред вас. Ако пък сте човешки същества, яжте от тези кокошки, хляб и плодове. А в случай че сте миролюбиви божества, носим ви благоуханна смола и пера от папагали. Направете жертвоприношението си с тях." (y como Xicotenga era de mala condición, porfiado y soberbio, acordó enviarnos cuarenta indios con comida de gallinas, pan y fruta, y cuatro mujeres indias viejas y de ruin manera, y mucho copal y plumas de papagayos, y los indios que lo traían al parecer creíamos que venían de paz. Llegados a nuestro real sahumaron a Cortés, y sin hacer acato, como suelen entre ellos, dijeron: "Esto os envía el capitán Xicotenga que comáis. Si sois teúles bravos, como dicen los de Cempoal, y queréis sacrificios, tomad esas cuatro mujeres que sacrifiquéis, y podéis comer de sus carnes y corazones; y porque no sabemos de qué manera lo hacéis, por eso no las hemos sacrificado delante de vosotros. Si sois hombres comed de esas gallinas y pan y fruta. Si sois teúles mansos, ahí os traemos copal y plumas de papagayos. Haced vuestro sacrificio con ellos.") (HV I, 203) Ключов елемент на пародията на даропринасянето са безспорно четирите стари индианки. Пратениците на пълководеца Хикотенга подиграват и унижават одаряваните испанци, пародирайки митогенния им статут на божества, за чието изграждане Кортес полага сериозни усилия и чието налагане довежда до желанието на индианските вождове да се сродят с брадатите божества, давайки им своите дъщери и племенници, за да „произведат поколение" (hagáis generación) (срв. HV I, 220-221). Вместо младите дъщери на вождове в дар са поднесени старици, които да бъдат жертвопринесени и изядени, което на свой ред е пародия на жертвоприношение, изискващо млади човешки същества. Ако дарът за жервопринасяне бе ритуално сериозен, жените щяха да бъдат млади. Божествеността на брадатите обаче не заслужава по-добро жертвоприношение от

[45] Местни жители, съюзници на Кортес (б. м., В. С.).

четирите старици. Другите две алтернативни възможности хората на Кортес да са човешки същества или миролюбиви божества също предполагат незачитането им като противници, пред които има смисъл да се преклониш и да им поднесеш подобаващи дарове – не на последно място млади жени.

Нека след блестящата самопародия на авторепрезентацията на алчните за дарoприношения (бедни) конкистадори представим другата жанрова и смислова крайност на представянето на мотива за принесената в дар жена. Тя е идилична. Възроденият през Ренесанса античен жанр на *идилията* е съществен за разбирането на специфичната преформираност на визията на европееца за Новия свят. В случая съм далеч от мисълта да твърдя, че авторът на *Истинна история* е познавал литературни произведения, спадащи към сферата високата хуманистична ученост, в която се вписват поетическият жанр на *еклогата* и прозаическият на *пасторалния роман* (който на свой ред съдържа вметнати поетически текстове) като изразители на идиличното във високия му хуманистичен смисъл. Бернал Диас дел Кастильо със сигурност (и за наше щастие като читатели) не познава този вид литература. Също толкова сигурно е, че като младеж с удоволствие е чел рицарски романи – най-успешния и популярен жанр на тривиалната литература през XVI в. По-късно, под влияние на амбицията да представи своята версия на завладяването на Америка, той се запознава с историографска литература, занимаваща се с откриването и завладяването на Америка (т. нар. *Crónicas de Indias*), повлияна в една или друга степен от хуманизма, и реакцията му е негативно-алергична – агресивно ресентиментна. На този читателски фон не бива да очакваме разказвачът на *Истинна история* да е познавал литературно-хуманистични образци на ренесансовата идилия. Визията на Бернал за идиличния аспект на Новия свят е преформирана преди всичко от библейски реминисценции и представи от популярно-масовата религиозна литература на времето, от една страна, и проникналите в рицарските романи идилични елементи, от друга. Единият аспект на този тип идиличност можем да определим като милениаристко-месианистичен (в тривиално-всекидневната му разновидност), другият – като архаизиращо-феодален. И двата аспекта се пресичат в очакването в Новия свят да се видят и случат чудеса, от което се ражда *реално-магическото* в *Истинна история*,

поставящо началото на традиция, кулминираща в „магическия реализъм" на латиноамериканския роман от втората половина на XX век.

Идиличният вариант на мотива за принасяне в дар на жени се разгръща в рамките на първия престой на хората на Кортес в град Мексико, пред чиито врати Бернал и неговите другари се чувстват като герои на рицарски роман. „Останахме възхитени и си казвахме един на друг, че това прилича на омагьосаните неща, които се разказват в книгата на Амадис" (nos quedamos admirados, y decíamos que parecía a las cosas de encantamiento que cuentan en el libro de Amadís) (HV I, 268). Доста бързо след мирното влизане в града към първоначалната омагьосаност от разкриващата се гледка се прибавя новата омагьосваща възможност да се надзърне в съкровищницата на императора на ацтеките. „И след като видях това, останах удивен[46], *и понеже по онова време бях младеж* и не бях виждал през живота си подобни богатства, бях сигурен, че в света не може да има други такива." (y desde que yo lo vi, me admiré, *y como en aquel tiempo era mancebo* y no había visto en mi vida riquezas como aquéllas, tuve por cierto que en el mundo no debiera haber otras tantas.) (HV I, 305; курсив мой, В. С.) Почудата на младия мъж градира от кулминация към нова кулминация. Възрастният разказвач може да предаде степента на преживяването, надхвърляща способността за възприятие, само ако се позове на тогавашната младост на възприемателя. Фразата *понеже по онова време бях младеж* ще се повтори отново със заклинателна сила, идеща да изрази една надхвърляща всичко преживяно степен на възприятие, когато младият пехотинец поисква от ацтекския император (междувременно пленен от испанците) най-желания дар – „една много красива индианка"[47], *una india muy hermosa*. Дошъл е моментът на пехотинеца Бернал, който охранява намиращия се в плен ацтекски император. Омагьосването продължава – и се сбъдва в реалността. „*Понеже по онова време аз бях младеж*, и винаги когато го [императора на ацтеките, б. м., В. С.] охранявах или минавах пред него, с много голяма почит си свалях каската – а пажът Ортега дори му бе споменал, че цели два пъти бях идвал преди Кортес да

[46] В испанския оригинал е използвана същата дума, както при разказа за гледката, открила се пред войниците в околностите на град Мексико – *admirar* (б. м., В. С.).

[47] Можем да си я представим по две картини на Диего Ривера: *Къпещи се на Техуантепек* (1923), масло върху платно, 63 x 52 см. и *Продавачка на Кали* (1924), молив върху хартия, диаметър 50 см.

откривам Нова Испания – аз бях говорил с Ортегилья[48], че искам да помоля Монтесума за милостта да ми подари една много красива индианка. И като научи за това Монтесума, нареди да ме извикат и ми каза: „Бернал Диас дел Кастильо, уведомиха ме, че ви мъчи бедността с нейната липса на дрехи и злато и затова ще наредя да ви дадат още днес една добра девойка. Дръжте се много добре с нея, защото е дъщеря на знатен баща. Също така ще ви се дадат злато и дрехи." (*Como en aquel tiempo yo era mancebo*, y siempre que estaba en su guarda o pasaba delante de él, con muy gran acato le quitaba mi bonete de armas, y aun le había dicho el paje Ortega que vine dos veces a descubrir esta Nueva España primero que Cortés, y yo le había hablado al Orteguilla que le quería demandar a Montezuma que me hiciese merced de una india muy hermosa, como lo supo Montezuma, me mandó llamar y me dijo: "Bernal Díaz del Castillo, hanme dicho que tenéis motolínea de ropa y oro, y os mandaré dar hoy una buena moza. Tratadla muy bien, que es hija de hombre principal; y también os darán oro y mantas".) (HV I, 321; курсив мой, В. С.)

Тази малка идилия е разположена в сърцето на ресентимента, движещ *Истинна история* – в дълбинната точка на неговата сплетеност с реално-магически възродения в Новия свят и реално-омагьосан свят на епоса. Пехотинецът Бернал охранява пленения император на ацтеките. Като всеки беден идалго, той има изострено (за да не кажем болезнено) чувство за йерархия. Той е безкрайно далече от императора на Свещената Римска империя Карл V (като крал на не по-малко далечната Испания, Карлос I) и това огромно отстоене е същностният смисъл на йерархията, която придава значимост на всяко стъпало, съотнесено с йерархичния връх. Съвсем близо до пехотинеца Бернал обаче е друг един император, Монтесума, императорът на Ацтекската империя. В един дълбок ирационален и същевременно социалноисторически прецизен смисъл този император му е по-близък не само пространствено, но и мечтано – в съсловното въображаемо на бедния идалго този император на ацтеките е по-*щедър*, по-*архаично* щедър от императора на първата модерна империя. Той има пряк достъп до него, може да мине покрай него и почтително да си свали каската, мечтата на всеки дребен благородник, колкото и безкрайно да отстои от върховния благородник –

[48] Умалителна форма на името на пажа (б. м.).

аристократическия *primus inter pares*, първия благородник сред всички останали благородници – монарха, императора. В почтителното сваляне на каската на пехотинеца Бернал пред императора на ацтеките се съдържа церемониалната субстанция на взаимоотношението между васала и феодала. То е необходимата форма и достатъчното основание за измолване на милост – това, което повествователят на *Истинна история* отново и отново ще цели да предизвика с докладването на заслугите си пред безкрайно далечния испански монарх. Ацтекският император е архаично-фантазмено близо, на разстоянието на едно церемониално сваляне на пехотинската каска. Достатъчно е да се поговори с пажчето, което му прави компания и го разсейва в дългото време на пленничеството. Посредниците не са безброй както при достъпа до безкрайно далечния – и безкрайно опосреден от междинни звена – владетел на първата глобална империя, в която слънцето не залязва. Единственият посредник е пажчето – и императорът вече знае за нуждите на пехотинеца, достойните за уважаване и удовлетворяване нужди на бедния идалго. Императорът научава за съсловно добре обоснованите нужди на идалгото и още същия ден му оказва поисканата милост – една много красива индианка – щедро добавяйки злато и дрехи, от които се нуждае всеки уважаващ себе идалго. Когато пише думите, с които императорът на ацтеките непосредствено – единствено опосредено от превеждащото пажче – се обръща към него, Бернал Диас дел Кастильо, идалго от Медина дел Кампо, авторът на *Истинна история* му се иска с все гърло да крещи, че испанският монарх трябва да направи същото, да каже същото: *Бернал Диас дел Кастильо, уведомиха ме, че ви мъчи бедността с нейната липса на дрехи и злато и затова ще наредя да ви дадат още днес една добра девойка. Дръжте се много добре с нея, защото е дъщеря на знатен баща. Също така ще ви се дадат злато и дрехи*. Фантазмеността на желанието не го прави по-малко реално, тъкмо обратното: в Новия свят – света на възродената архаика на епоса – пехотинецът-идалго бива даряван от императора с *една много красива индианка*. Авторът на *Истинна история* се опитва да измоли с безкрайната си докладна записка нещо подобно: крепостни индианци, повече крепостни индианци, които феодално да се наследяват. Модерната абсолютистка

държава ще е длъжна да разочарова просителя, разглезен от архаичната реална фантастика на подаръците на императора на ацтеките.

Така в сърцето на идиличния епизод с подарената жена – *една много хубава индианка*, казва Бернал – предаващ в меката светлина на индивидуалната фантазмена реализация повтарящия се епически мотив на поднасяните в дар жени, се загнездва крясъкът на ресентимента. Посочихме по-горе крайния адресат на този крясък, пред който обаче всяка друга форма на артикулация, различна от говоренето отдалече, с безброй посредници и писането на докладни записки, дълго отлежаващи в канцеларииите, е по начало немислима. Възможният пряк адресат на ресентиментното говорене на сравнително висок глас, непрестанно браздящо епическия поток на *Истинна история*, е Ернан Кортес. При простичката и непосредствена подготовка на молбата до императора на ацтеките, състояща се в разговорите с пажчето Ортегилья, пехотинецът Бернал ще натърти, че *цели два пъти бях идвал преди Кортес да откривам Нова Испания*. Вече видяхме, че това е лъжа – Бернал Диас дел Кастильо е идвал „да открива" Нова Испания *веднъж* преди да дойде с експедицията на Кортес. Въпреки драстичната несъизмеримост на експедицията на Франсиско Ернандес де Кордоба (1517 г.), с която Бернал идва за първи път в Нова Испания, с мащабното и исторически съдбоносно дело на Ернан Кортес, пехотинецът Бернал настоява на своя „приоритет", на това, че е бил пръв по време – и то цели (фиктивни) *два пъти*. Това е смешно, но социалноисторическата роля на ресентимента е съдбовна. Бернал Диас дел Кастильо е решаващ свидетел и ответник по делото на модерния ресентимент. Същевременно приносът на *Истинна история* за налагането на модерния епос в проза е толкова съществено, че ресентиментът на пехотинеца Бернал не може да се разглежда анонимно, колективно, както той определено би желал, използвайки хитрините и скривалищата на *ние*-повествованието. Ресентиментът на пехотинеца Бернал е генеалогически неотделим от епоса на *Истинна история* и приноса ѝ/му за зараждането на романа като определяща репрезентация на модерния свят. Зараждането на модерния ресентимент, парадигматично въплътено от пехотинеца-конкистадор, се намира в дълбинна сплетеност с генезиса на романа като буржоазен епос в проза. Модерният роман е немислим без това мъчителното

обвързване на епоса и ресентимента, извършено за първи път в *Истинна история*. Това задължава при нейното разглеждане да бъдем еднакво внимателни както към реално-магическата субстанция на нейния епически поток, така и към ресентиментните водовъртежи в неговите дълбини.

Както видяхме при подарените жени, „добри за мелене на брашно" и „приготвящи питки от царевично брашно", те са нещо като наложниците в *Илиада*, първо приготвящи храната, после споделящи ложето на воина. За означаването им *Истинна история* възприема индианската дума – *naborías*[49], винаги в множествено число. Думата се появява за първи път към края на първата половина на текста (самите жени са се появили разбира се доста по-рано), по времето на надигането на град Мексико срещу хората на Кортес, които държат в плен императора на ацтеките. „Нека да кажем какво бе нашето положение в онзи голям град, толкова умислени, опасявайки се, че всеки момент ще ни нападнат, а и *нашите индианки-прислужнички* и доня Марина съобщаваха на главнокомандващия [Кортес, б. м., В. С.] за това" (digamos cuáles andábamos todos en aquella gran ciudad, tan pensativos, temiendo que de una hora a otra nos habían de dar guerra, y *nuestras naborías* de Tlascala y doña Marina así lo decían al capitán) (HV I, 353-354; курсив мой, В. С.). *Нашите naborías*, казва Бернал. Съполагането на *naborías* с преводачката и любовница на Кортес – „нашите индианки-прислужнички *и* доня Марина" – навежда на мисълта, че тук „наши" означава „на обикновените войници": *нашите* индианки-прислужнички *и* индианката-прислужничка *на Кортес*. Вече имахме възможност да видим, че Бернал изтъква специално доня Марина от общото безименно число на подарените жени. Тук обаче тя е съположена с тях: нашите *naborías* (наложниците на обикновените войници) – *naboría*-та на главнокомандващия. Това съполагане на наложниците на войниците и наложницата на Кортес има и друг по-специфичен смисъл: както доня Марина е съратник на Кортес, който напълно интериоризира целите му и постоянно го информира за настроенията сред индианците, така и наложниците на войниците са загрижени за съдбата им, общата им съдба. Както доня Марина, така и

[49] Можем да си ги представим по фрагмент от стенопис на Диего Ривера *Жена, държаща плодове* от фреската *Детройтска индустрия (източна стена)* (1932-1933), Детройтски институт по изкуствата, Детройт.

наложниците на обикновените войници информират и предупреждават Кортес за нагигането на град Мексико срещу испанците. *Naborías*, подарените жени са загрижени за съдбата на своите воини. Определението *нашите* крие известна нежност, която не е единствено на притежанието, но и на партньорството и общата съдба.

При нощното бягство от град Мексико, за което вече стана дума във връзка със съдбата на астролога, познал правилния момент за напускането на града (и въпреки това не успял да излезе от него жив), повечето *naborías* загиват. Подобно на знаещия астролог, знаещите за опасността и предупредилите испанските войници *naborías* не успяват да напуснат живи град Мексико. Надживелият знаещите повествовател е изключително прецизен в описанието на гибелта на наложниците, смъртта на *нашите* наложници в дъждовната нощ на бягството. „Тъй като нещастието никога не идва само, случва[50] се едно зло след друго. Понеже валеше, конете се подхлъзнаха и падат във водата[51]. Виждайки това, аз и други от хората на Кортес[52] се добрахме до другия край на моста. В същото време навалиха толкова индианци, че колкото и добре да се сражавахме, не можахме да удържим моста. Така че на мястото, от където току-що бяхме минали, водата изведнъж се напълни с мъртви коне, индианци, индианки, *наложници*, багаж и кесии със злато." (Como la desdicha es mala en tales tiempos, ocurre un mal sobre otro; como llovía, resbalaron dos caballos y caen en el agua. Cuando aquello vimos yo y otros de los de Cortés, nos pusimos en salvo de esa parte de la puente, y cargaron tanto guerrero, que por bien que peleábamos no se pudo más aprovechar de la puente. De manera que aquel paso y abertura del agua de presto se llenó de caballos muertos y de indios e indias *y naborías*, y fardaje y petacas.) (HV II, 26; курсив мой, В. С.) Бернал отново и отново ще подчертава, че като най-опитни и свикнали на трудности и премеждия, първоначалното ядро конкистадори имат спасителен аванс спрямо хората от

[50] Емфатичен преход на повествованието в сегашно време: „случва се", „падат" (б. м., В. С.).
[51] Столицата на ацтеките е била изградена в езеро, отделните части на града са били свързани с мостове. Срв. фреската на Диего Ривера *Великият град Теночтитлан* (1945), 492 x 971 см., Национален дворец, Мексико сити. При бягството си испанците използват преносим мост, тъй като ацтеките са разрушили мостовете. Именно на този преносим мост се подхлъзват конете и падат във водата. (б. м., В. С.).
[52] В Мексико се намират както войници от първоначалния експедиционен корпус на Кортес, така и войници от корпуса на Панфило Нарваес, присъединили се към Кортес след поражението на Нарваес (б. м., В. С.).

корпуса на Панфило Нарваес, които дават най-много (испански) жертви при нощното бягство от Мексико. Това е смисълът на фразата *аз и други от хората на Кортес* – избраници, своеобразен елит, който се спасява дори в катастрофалната дъждовна нощ на бягството, оставяйки след себе си във водата гъмжило от трупове на коне, хора и вещи. Впрочем хората на Нарваес сякаш заслужават съдбата си, поне в Берналовата версия[53] на събитията. „А от хората на Нарваес почти всички намериха смъртта си на мостовете, натежали от злато." (Pues de los de Narváez todos los más en las puentes quedaron, cargados de oro.) (HV II, 29) Същото със сигурност не може да се каже за оставените във водата *naborías*, подарените жени, *нашите naborías*.

Че е имало и друг изход за изоставените във водата *naborías*, свидетелства самият Бернал, чиято прецизност и обсебеност от мощта на паметта сякаш са по-силни от желанието за натаманяване на докладната записка. „Бях забравил да отбележа радостта, която изпитахме да видим жива нашата доня Марина и доня Луиса, дъщерята на Хикотенга[54]. Тях спасиха на мостовете едни индианци от Тласкала[55]. Оцеля и една жена, на която викаха Мария де Естрада, единствената жена от Кастилия в Мексико. Повечето от нашите *naborías*, които ни бяха подарили в Тласкала и в самия град Мексико, загинаха." (Pues me he olvidado de escribir el contento que recibimos de ver viva a nuestra doña Marina, y a doña Luisa, la hija de Xicotenga, que las escaparon en las puentes unos tlaxcaltecas, y también una mujer que se decía María de Estrada, que no teníamos otra mujer de Castilla en México sino aquella. Quedaron muertas las más de nuestras naborías que nos habían dado en Tlascala y en la misma ciudad de México.) (HV II, 30; курсив мой, В. С.)

---

[53] Не може да не се забележи нейната уравновесеност и умъдреност: „всички като цяло зле се насладихме на дяловете злато, които получихме. А че на мостовете загинаха много повече от хората на Нарваес, отколкото от хората на Кортес, се дължеше на обстоятелството, че те тръгнаха, натоварени със злато и под неговата тежест не можеха нито да се измъкнат, нито да плуват." (todos comúnmente hubimos mal gozo de las partes del oro que nos dieron, y si de los de Narváez murieron muchos más que de los de Cortés en las puentes, fué por salir cargados de oro, que con el peso de ello no podían salir ni nadar.) (HV II, 34)

[54] Слепият баща на пълководеца Хикотенга. За разлика от сина, който праща подигравателните дарове на Кортес, ослепелият баща му дава дъщеря си за жена. Слепотата и заслеплението на стария Хикотенга са патетични: „и тъй като старият Хикотенга бе сляп, опипваше Кортес с ръка по главата, брадата, лицето и цялото тяло." (y como era ciego de viejo Xicotenga, con la mano tentaba a Cortés en la cabeza y en las barbas y rostro y por todo el cuerpo.) (HV I, 221) (б. м., В. С.)

[55] Съюзници на Кортес. Старият Хикотенга е един от вождовете на Тласкала (б. м., В. С.).

Разпределението на живота и смъртта е недвусмислено отчетливо: високопоставената наложница доня Марина и дъщерята на вожда доня Луиса са спасени от индианците (доня Луиса е от тяхното племе, доня Марина – не); за Мария де Естрада, по това време единствената испанка в град Мексико, не става ясно от синтаксиса на изречението дали е спасена заедно с доня Марина и доня Луиса от индианците от Тласкала, или просто е оцеляла, без посочване на спасителя (в моя превод предпочетох второто тълкуване); повечето от *naborías*, наложниците на обикновените войници – *нашите naborías* – загиват, оставени във водата заедно с труповете на подхлъзналите се на моста коне, други индианци и индианки, багажа и кесиите със злато. Инстинктът за самосъхранение на Бернал е толкова силен, че той дори не се полакомява да вземе от златото, което Кортес предоставя на войниците, понеже не може да бъде изнесено цялото при нощното бягство. „Щом чуха това, много войници от хората на Нарваес и някои от нашите [на Кортес, б. м., В. С.], се награбиха със злато. За себе си мога да кажа, че не проявих алчност, а само се стремях да спася живота си. Ала не пропуснах да грабна от едни кутийки, които бяха там върху купищата злато, четири скъпоценни камъка, които много се ценят сред индианците[56]. Бързо ги скътах на гърдите си под бронята. Тези камъни ми помогнаха по-късно, за да платя за лечението на раните си и да имам какво да ям." (Cuando aquello oyeron, muchos soldados de los de Narváez, y algunos de los nuestros, cargaron de ello. Yo digo que no tuve codicia sino procurar de salvar la vida, mas no dejé de apañar de unas cajuelas que ahí estaban unos cuatro chalchihuís, que son piedras entre los indios muy preciadas, que de presto me eché en los pechos entre las armas, que me fueron después buenas para curar mis heridas y comer el valor de ellas.) (HV II, 25) През дъждовната нощ на бягството от Мексико надживяващият повествовател няма да посегне нито към кесиите със злато, нито към „своята" *наборía*, останали зад него в черната вода. Преди това обаче не пропуска да грабне четири изумруда – за да преживее времето след катастрофата. Той е горд с физическото си надживяване и го демонстрира с надживяването на паметта и писането.

[56] Зелени на цвят скъпоценни камъни, нещо като изумруди (б. м., В. С.).

Гордост на воина е да може да мине и без наложницата си. Той може да завоюва друга. Когато Кортес напуска първия път Мексико, за да неутрализира експедиционния корпус на Панфило Нарваес, пратен срещу него от губернатора на Куба, пехотинецът-повествовател изрично отбелязва, че отрядът тръгва „без индианки" и обоз: „Прегърнахме се и без индианки и обоз, тръгнахме с бързи преходи по пътя за Чолула." (Nos abrazamos, y sin llevar indias ni servicio, sino a la ligera, tiramos por nuestras jornadas por Cholula.) (HV I, 372) След мексиканската идилия с *една много хубава индианка*, подарена му от императора на ацтеките, пехотинецът Бернал отново тръгва на поход *без индианки*. Наложниците са плячка, взета от победения, плячката е винаги пред очите на война – пред него в бъдеще. След поредица от успешни акции повествователят-войн докладва следното: „След това беше оповестено пред всички войници, че всички индианци и индианки, които бяхме заловили при бойните акции, следва да се доведат след два дни, за да бъдат дамгосани в една къща, предназначена за това. Ако преди беше имало нередности, сега те станаха още повече. Защото след изваждането на петата част за краля[57], Кортес отделяше и своята пета част[58], а после идваше редът на офицерите. И ако индианките, които довеждахме за дамгосване бяха хубави и добри, отмъкваха ги през нощта от общия кюп, така че и следа не оставаше от тях. Поради тази причина много индианки не се дамгосваха и по-късно ги ползвахме като *наборías*." (Luego se mandó pregonar que todos los indios e indias que habíamos habido en aquellas entradas se llevasen a herrar dentro de dos días a una casa que estaba señalada para ello. Si mal lo habían hecho de antes, mucho peor se hizo esta vez; que después de sacado el real quinto, sacaba Cortés el suyo, y otras treinta trancaliñas para capitanes, y si eran hermosas y buenas indias las que metíamos a herrar, las hurtaban de noche del montón, que no parecían hasta de ahí a buenos días, y por esta causa se dejaban de herrar muchas piezas que después teníamos por naborías.) (HV II, 105; курсив мой, В. С.) Плячката се дамгосва с нажежено желязо с формата на буквата *G* – „g" като *guerra*, „война" (срв. HV II, 42): роби, добити в „справедлива война" срещу индианци, които отказват да се подчинят на краля на Испания. Алчността и несправедливостта на

[57] Полагащата се на краля пета част от всичко придобито (б. м., В. С.).
[58] Кортес налага на войниците договор, според който на него като главнокомандващ (capitán general) се полага една пета част от плячката, срв. HV I, 127 (б. м., В. С.).

Кортес и офицерите довежда до нередности: част от робините – *ако бяха хубави и добри индианки*, казва Бернал – се потулват и не минават през законната процедура за дамгосване на роби. По-късно тези хубави и добри индианки, незаконно „отклонени" от процедурата за дамгосване, стават наложници на същите тези *ние*, множественото число, което веднъж е възмутено от несправедливостта и нередностите при дамгосването, друг път получава *naborías*.

Изравняването на хора, животни и вещи в концепцията за плячка, типично за възродената в Новия свят епическа архаика, най-добре проличава в един епизод, в който Бернал говори в първо лице единствено число, защитавайки една справедлива кауза, която сякаш не произтича от вездесъщия в *Истинна история* ресентимент на пехотинеца. Трябва все пак да се отбележи, че Бернал се противопоставя на един нотариус[59], което оцветява конфликта съсловно-професионално: военният срещу (юридически) образования, структурният конфликт, в който аристокрацията попада на прага на модерността спрямо новите административно-бюрократични елити на налагащата се ранномодерна абсолютистка държава. Този конфликт намира социокултурен израз в знаменитото противопоставяне на *armas* (военното дело) и *letras* (книжовното дело), което в края на XVI и началото на XVII в. ще стигне чак до речта на Дон Кихот (*Първа част*, гл. 37-38), посветена на този конфликт. Дон Кихот отстоява разбира се превъзходството на *armas* – като социалноисторическа *causa perduta*. В Новия свят този ранномодерен структурен конфликт ще се възпроизведе в сблъсъка на конкистадорите с административно-бюрократичния апарат на абсолютистката държава[60]. В този смисъл спречкването на Бернал с нотариуса не е невинен спонтанен израз на чувство за справедливост. (Впрочем именно когато е най-наивно и спонтанно, чувството за справедливост е най-дълбоко свързано с

[59] Срв. фигурата на нотариуса-писар във фреската на Диего Ривера *Завладяването (Пристигането на Ернан Кортес във Веракрус)* от цикъла *Предиспанско и колониално Мексико сити* (1957), Национален дворец, Мексико сити.

[60] Тук се вписва наивно-автентичната молба на конкистадорите до краля, предадена в *Истинна история*: „и го умоляваме да не праща *книжовни хора*, защото със самото си влизане в тези земи ще ги разбунят с книгите си и ще има съдебни процеси и крамоли" (y le suplicamos que no enviase *letrados*, porque en entrando en la tierra la pondrían en revuelta con sus libros, y habría pleitos y disensiones) (срв. HV II, 179; курсив мой, В. С.). Един от важните аспекти на утопичната визия на конкистадорите за *идилията* на Новия свят е пълното отсъствие в него на „книжници", сеещи раздори „интелектуалци" и бюрократи.

ресентимента.) Нека обаче да видим конкретиката на спречкването. „Повечето индианци се върнаха с мир по домовете си и поискаха жените и децата си, както им бе обещано. Нотариусът Диего де Годой съветваше пълководеца Луис де Марин да не им ги връща, а да ги дамгоса с дамгата на краля, с която се бележат онези, които след като веднъж са се подчинили на Негово Величество, отново надигат глава срещу него без никаква причина. И тъй като онези селища ни посрещнаха на бойна нога, обсипаха ни със стрели и убиха трите коня, нека сега се платят конете с онези индианки, които пленихме. Аз отвърнах да не ги дамгосват, защото не бе справедливо, тъй като те се върнаха с мир. По този въпрос аз и Годой много се спречкахме и стигнахме дори до удари с кама, та и двамата получихме рани, докато накрая не ни разтърваха и сдобриха.” (Vinieron todos los más indios y poblaron su pueblo, y demandaban sus mujeres e hijos, como les habían prometido. El escribano Diego de Godoy aconsejaba al capitán Luis de Marín que no los diese, sino que los herrase con el hierro del rey que se echaba a los que una vez habían dado la obediencia a Su Majestad y se tornaban a levantar sin causa ninguna, y porque aquellos pueblos salieron de guerra y nos flecharon y mataron los tres caballos, y se pagasen los caballos con aquellas piezas de indias que estaban presas. Yo repliqué que no se herrasen, que no era justo, porque vinieron de paz. Sobre ello yo y el Godoy tuvimos grandes debates y palabras, y aun cuchilladas, que entrambos salimos heridos, hasta que nos despartieron y nos hicieron amigos.) (HV II, 215)

В Новия свят нотариусите въртят камата не по-малко умело от „истинските конкистадори”. По-интересното в случая е, че автобиографичният повествовател не се спотайва зад обичайното *ние*, а отвръща на нотариуса в първо лице единствено число (при дамгосването на робите в разгледания по-горе епизод имаше само едно „ние”, наивно сновящо между справедливостта и потреблението на продуктите на несправедливостта, *хубавите и добри* наложници). Другият интересен момент, свързан с това неочаквано *аз*, е необичайната за пехотинеца Бернал позиция на тактик, който отлага непосредствената полза от възстановяването на щетите (плащането на трите убити коне с индианки-робини), преследвайки стратегическата цел на умиротворяването на разбунтувалите се индианци. В тази позиция Бернал винаги ни представя Кортес, като често мрънка, когато стратегията

на главнокомандващия влиза в противоречие с моментните желания на пехотинеца. Ресентиментът спрямо Кортес е снет в желанието на пехотинеца да се изяви в неговата позиция. Чувството за справедливост му предоставя необходимия материал, доколкото обезщетява за моментния отказ от обичайния ресентимент спрямо макиавелистичния стратег. Тук справедливостта е последното убежище на ресентимента, в което изпълненият с ресентимент субект заема за момент позицията на предизвикващия ресентимент обект.

Не по-малко интересно от кръговрата на ресентимента, завихрен около въпроса за индианките-робини като неразделна част от бойната плячка и мирновременните парично-стокови отношения, е неволното и радостно съизмерване на бойния етос на испанците с по-архаичните бойни практики на индианците. Вече многократно имахме повод да отбележим, че епиката на *Истинна история* и идеологията на нейния повествовател черпят сили от откритата се пред техните очи реално-вълшебна архаика на Новия свят. В следващите редове ще цитирам едно показателно с оглед на тази проблематика описание на плячкосване на селище, завладяно от испанците и техните индиански съюзници. „[Сандовал] влезе в селището, където им нанесе много щети, като най-голямата част от щетите се дължеше на индианците от Чалко и останалите ни съюзници от Тласкала. След като разкъсаха редиците им и ги обърнаха в бяг нашите войници не си правеха труда да намушкват някой индианец, защото им се струваше проява на излишна жестокост. Основното им занимание бе да си намерят някоя хубава индианка и да заграбят друга плячка, като обикновено порицаваха съюзниците за излишната им жестокост и изтръгваха от ръцете им някой индианец или индианка, за да не ги убият. След като извърши това, Сандовал се върна с цялата си войска в Тескуко с хубава плячка, състояща се най-вече от много хубави индианки.” (les entró en el pueblo, donde se les hizo mucho daño, y todo lo más del daño que les hicieron fueron los indios de Chalco y los demás amigos tlascaltecas, y nuestros soldados hasta romperles y ponerles en huida no curaban de dar cuchillada a ningún indio, porque les parecía crueldad; en lo que más se empleaban era en buscar una buena india o haber algún despojo, y lo que comúnmente hacían era reñir a los amigos porque eran tan crueles y por quitarles algunos indios o indias porque no los matase.

Luego que aquello fué hecho, se volvió Sandoval con todo su ejército a Tezcuco, con buen despojo, en especial de muy buenas piezas de indias.) (HV II, 78-79) Щетите, които нанася плячкосването на завладяното селище, се определят като големи, същевременно те са неравномерно разпределени между испанците и техните индиански съюзници. Добре известен факт е, че Кортес не би успял да завладее Ацтекската империя без умелото използване на вътрешните ѝ конфликти. Испанците представляват на практика само едно командно-логистично ядро, управляващо армиите на разбунтувалите се срещу Ацтекската империя подчинени племена, които си въобразяват, че могат да се възползват от испанците, за да се освободят от владичеството на ненавистните им ацтеки.

В този смисъл трябва да си представяме интересуващото ни тук конкретно плячкосване като извършвано от малко на брой испанци и многобройните съюзнически сили. Испанците се възползват, от една страна, от заварената омраза между индианските племена, като ги възпират, от друга, от обичайното за тях масирано изтребване на победения противник. Повествователят изтъква *рационално-прагматичния* характер на плячкосването на испанските войници: те спират да преследват обърнатия в бягство противник, не си правят „труда да намушкват" бягащите, концентрират се върху грабежа на блага под формата на „някоя хубава индианка" и „някоя друга плячка". В сравнение с рационално-индивидуалното плячкосване на испанските войници индианците изтребват омразния противник, проявявайки „жестокост" (crueldad), която „изглежда" (parecía) излишна на испанците. Трогателно е да прочетем как заетите с рационално-прагматичното си плячкосване испанци „порицават" (reñir) съюзниците си, че са „толкова жестоки" (tan crueles) и изтръгват от ръцете им жертвите, за да не ги убият. Когато в края на описанието на епизода повествователят съобщава, че равносметката му е „хубава плячка" (buen despojo) – *състояща се най-вече от много хубави индианки* – можем да предположим, че някои от изтръгнатите от ръцете на съюзниците „индианци или индианки" спадат към числото на „много хубавите индианки" от „хубавата плячка". Този прочит цели обаче не толкова изтъкването на цинизма на военния етос на конкистадорите, колкото на наивността на добрата им съвест, която е ключова за разбирането на

света на *Истинна история*. Архаическата жестокост на съюзниците-индианци позволява на конкистадорите да видят собствения си военен етос с една *автентична наивност*, която неутрализира християнските убождания на лошата съвест и разкрива пред война един реално-магически възкръснал *епически свят*, несмущаван в своята архаика от модерната принуда на юдео-християнското дисциплиниране под егидата на лошата съвест.

Рационално-инструменталната употреба на архаичната жестокост на съюзниците индианци, макар и да доставя двойствената радост на християнското порицание *и* епическо-войнската чиста съвест, има своята цена. Възрастният разказвач е впечатляващо наясно с цената на инструменталната употреба на архаичната жестокост, която полепва по, утаява се във боравещите с нея. Стратегическата рутина в употребата на чуждата жестокост се утаява в собствения *страх*, който надхвърля конкретния си повод и се превръща в обсесия, дълбоко просмукваща текста на *Истинна история*. „Сега, когато съм далеч от схватките и суровите битки с мексиканците, които не спираха нито денем, нито нощем – за което много благодаря на Бога, който ме избави от тях – искам да разкажа нещо, което започна да ми се случва след като видях да принасят в жертва и да разпорват гърдите на шестдесет и двама войници от хората на Кортес, които бяха отмъкнати живи, като сърцата им бяха поднесени на идолите. Тъй като всеки ден виждах да водят на жертвоприношение другарите ми и бях видял да им разпорват гръдния кош и да вадят сърцата им още туптящи, да им режат краката и ръцете, и така ги изядоха всичките шестдесет и двама – *боях се, че рано или късно щяха да направят същото с мен*, защото вече на два пъти ме бяха сграбчвали, за да ме отнесат на жертвоприношение, и Господ пожела да се измъкна от ръцете им. Като си спомнях за тази грозна смърт, и както казва поговорката: веднъж стомна за вода и т.н., оттогава винаги се боях от смъртта повече от всякога.” (Ahora que estoy fuera de los combates y recias batallas que con los mexicanos teníamos de día y de noche, por lo cual doy muchas gracias a Dios que de ellas me libró, quiero contar una cosa que me acontecía después que vi sacrificar y abrir por los pechos los sesenta y dos soldados que llevaron vivos de los de Cortés, y ofrecerles los corazones a los ídolos. Como cada día veía llevar a sacrificar mis compañeros y había visto cómo les aserraban por los pechos y

sacarles los corazones bullendo, y cortarles pies y brazos, y se los comieron a los sesenta y dos que he dicho, temía yo que un día que otro me habían de hacer lo mismo, porque ya me habían asido dos veces para llevarme a sacrificar, y quiso Dios que me escapé de su poder. Acordándoseme de aquellas feísimas muertes, y como dice el refrán que cantarillo que muchas veces va a la fuente, etcétera, siempre desde entonces temí la muerte más que nunca.) (HV II, 166-167; курсив мой, В. С.) Воинът Бернал се страхува[61], възрастният човек е преследван от гледката на човешки жертвоприношения. Инструментално-стратегически използвайки архаичната жестокост на индианците, конкистадорите не остават свободни от нея. *И както казва поговорката: веднъж стомна за вода и т.н.* Човешките жертвоприношения и антропофагията са централна обсесия на *Истинна история*, която се повтаря също толкова често, колкото архаичната радост на воина от плячката, от хубавата плячка. По хубостта и радостта на плячката „в границите на разума", както би казал Кант, е полепнала обаче архаичната жестокост, чиято фигура се сгъстява в призрака на човешките жертвоприношения, преследващ стария разказвач във вече умиротворения и дисциплиниран Нов свят. Сълзливият край на докладната записка за живота на Бернал Диас дел Кастильо подхваща отново – и като за последно – зловещата фигура, която гротескно се вплита в квазихуманистичния диалог на Разказвача и Славата. „Гробовете, които ме питате [госпожо Слава, б. м., В. С.] къде са, казвам че са търбусите на индианците, които ги изядоха с все краката, кълките, ръцете, месестите части, стъпалата и дланите. А остатъка погребаха като хвърлиха вътрешностите на тигрите, змиите и ястребите, които по онова време отглеждаха за себевъзвеличаване в крепки постройки, и тез зверове бяха техните гробове, и там се намират благороднические им гербове." (Los sepulcros, que me pregunta dónde los tienen, digo que son los vientres de los indios, que los comieron las piernas, muslos, brazos y molledos, pies y manos; y lo demás fueron sepultados, y su vientre echaban a los tigres y sierpes y halcones, que en aquel tiempo tenían por grandeza en casas fuertes, y

[61] Вж. Диего Ривера *Денят на Мъртвите – улично празненство* (1923-1924), фреска, 417 x 375 см., Двор на фиестите, Министерството на образованието, Мексико сити. Мексиканският култ на мъртвите всмуква в себе си ритуалната *празничност* на човешките жертвоприношения при ацтеките. Диего Ривера е изобразил себе си в празничната тълпа, съпровождан най-вероятно от Фрида Кало с прихлупена над очите дамска шапка и плътно начервени устни. Тя вероятно му говори, устата ѝ е отворена. Той е с двойна брадичка, присвити в разбираща усмивка тъмнокафяви устни, погледът му следи наблюдателя.

aquellos fueron sus sepulcros, y allí están sus blasones.) (HV II, 399) Бернал реве за пред височайшите читатели на докладната записка, но автентиката на ужаса го издава. Страх го е пред себе си, пред чудовищната мощ и прецизност на спомените му. Страх го е от паметта и повествованието, които продължават: Историята като кошмара на човешките жертвоприношения и антропофагията, от който не може да се пробуди.

Човешките жертвоприношения в предколумбова Америка продължават да вълнуват модерното въображаемо във филма на Мел Гибсън *Апокалипто* (2006). Впечатляващо е да се види как испанецът от XVI век и североамериканецът от XXI са единодушни в реакцията си на морално-цивилизационно осъждане – като на прага на модерността испанският войник се оказва сякаш по-трезв от етноложко-антропологически умъдрения[62] североамерикански режисьор. След педантично кървавата етнографска реконструкция на евангелския сюжет в *Страсти Христови* (2004) М. Гибсън представя в *Апокалипто* не по-малко педантична и кървава възстановка на парче живот в предколумбова Мезоамерика: ако Исус говореше на арамейски, а Пилат на латински, героите на *Апокалипто* хиперкоректно артикулират на автохтонно маянско наречие. Като също толкова автентична е конструирана и повествователната перспектива на филма: примитивния ловец от крайбрежието на Юкатан, чието село е нападнато от маянски ловци на хора, които го пленяват, отвеждат и продават в града заедно с останалите млади мъже на племето, предназначени за жертвоприношение. Робовладението и човешките жертвоприношения на високата цивилизация са видени през погледа на „добрия дивак" – или поне „естествения човек" – на Просвещението. Спасителна за героя е Природата, която се намира отвъд стадиона (където бяга за живота си), отвъд сухия царевичак (културното растение на Америка), отвъд бунището с обезглавените трупове на жертвопринесените (бунището на големия град), които трябва да прекоси преди да достигне спасителната зеленина на джунглата. Спасителна е

[62] Това не пречи *Апокалипто* да е пълен с анахронизми и грешки, срв. испанската речникова статия за филма в Уикипедия, http://es.wikipedia.org/wiki/Apocalypto#Anacronismos_y_errores. Относително наивният хиперреализъм на Гибсън няма как да не се изложи на подобни референциални уличавания, доколкото сам залага на картата на заличаването на границата между (автономен) естетически свят и референциална действителност.

Природата на първо място като Космос – слънчевото затъмнение, което слага ритуален край на церемонията на жертвоприношенията, точно когато идва ред на героя. Спасителна в крайна сметка е архаиката, чиято амбивалентност *Истинна история* удържа на прага на модерността в пълнотата на щастието и ужаса.

Включването на фигурата на човешките жертвоприношения – на човешките жертвоприношения като фигура – в квазихуманистичния финал на *Истинна история* предполага функционализирането им като заключение на безкрайната докладна записка за живота на Бернал Диас дел Кастильо. Ужасът на спомена е положен в един административно-бюрократичен контекст. Писателят-просител използва човешките жертвоприношения и свързаната с тях антропофагия като фигури, целящи реторическото подсилване на молбата, която произтича от събраните в докладната записка доказателства за заслугите на просителя към Короната: „би било справедливо и обосновано да имаме [*ние*, „истинските конкистадори", б. м., В. С.] добри ренти и *надминаващи* онези, които притежават други лица, които не са служили на Негово Величество в тези завоевания" (fuera justicia y razón que tuviéramos buenas rentas y más aventajadas que tienen otras personas que no han servido en estas conquistas […] a Su Majestad.) (HV II, 398; курсив мой, В. С.) Реториката на антропофагията е кулминационната точка на ресентимента, движещ повествованието на *Истинна история*. Така ужасът на спомена се инструментализира в дискурса на ресентимента. Споменът в *Истинна история* притежава обаче изкупителни потенции, трансцендиращи дискурса на ресентимента. Те са на пръв поглед неразличими от ресентиментното говорене, искащо и настояващо върху *надминаването*, пък било то и с цената на ужаса на спомена. Старият мъж[63] разказва за нощните си навици. „Друго нещо ще кажа, и не за да се хваля с него: толкова свикнах да стоя с бронята и да спя по начина, който описах[64], че след като бе завладяна Нова Испания ми остана навикът да си лягам

[63] Вж. Диего Ривера *Старците* (1912), масло върху платно, 210 x 184 см., Музей Долорес Олмедо, Мексико сити.

[64] Бернал описва в предходния параграф ситуацията в лагера на испанците по време на надигането на град Мексико срещу хората на Кортес, които държат в плен императора на ацтеките. Вече се спряхме по-горе на този епизод във връзка със загрижените предупреждения на индианките-наложници за назряващия бунт. Ето как са спели тогава в лагера: „Денем и нощем не си сваляхме броните и спяхме с тях, а за легла ни служеха малко слама и една рогозка […] спяхме обути и с броните" (De día ni de noche no se nos quitaban las armas, y con ellas dormíamos, y nuestras camas no eran sino un poco de paja y una estera […] calzados y armados) (пак там, б. м., В. С.).

облечен и да спя на земята, и така спях по-добре, отколкото върху дюшеци. Сега като посещавам поверените ми села, не нося легло със себе си. И ако някой път взимам, не е по собствено желание, а заради присъстващите благородници, за да не помислят, че поради липса на хубаво легло не го нося със себе си, ала истината е, че се просвам облечен върху него. И друго нещо ще кажа: не мога да спя нощем, заспивам само за кратко, а после трябва да стана да видя небето и звездите и да се разходя малко по нощния хлад, без да си слагам шапка или кърпа на главата, но не ми се отразява зле, слава Богу, поради навика, който ми е останал от едно време." (Otra cosa digo, y no por jactanciarme de ello: que quedé yo tan acostumbrado a andar armado y dormir de la manera que he dicho, que después de conquistada la Nueva España tenía por costumbre acostarme vestido y sin cama, y que dormía mejor que en colchones. Ahora, cuando voy a los pueblos de mi encomienda, no llevo cama; y si alguna vez la llevo, no es por mi voluntad, sino por aquellos caballeros que se hallan presentes, porque no vean que por falta de buena cama la dejo de llevar, mas en verdad que me echo vestido en ella. Otra cosa digo: que no puedo dormir sino un rato de la noche, que me tengo que levantar a ver el cielo y estrellas, y me he de pasear un rato al sereno, y esto sin poner en la cabeza cosa ninguna de bonete ni paño, y gracias a Dios no me hace mal, por la costumbre que tenía.) (HV I, 354) Плътната битова картина на нощните навици на стария мъж, останали от времето на конкистата, неутрализира административно-бюрократичния дискурс на заслугите и полагащите се за тях възнаграждения, *надминаващи* тези на другите, които не са толкова заслужили. Нека обърнем внимание на битовите детайли: спането на пода, съобразяването със съсловната необходимост да притежаваш (и демонстрираш, че притежаваш) хубаво легло, на което обаче се просваш облечен, нощното ставане, разходките по хладина, старческата гордост, че ходи гологлав и въпреки това не се простудява. Тук споменът е плътно обвързан с тялото и касаещите го дребни материални детайли.

Спасителната сила на спомена в *Истинна история* изтъкава мрежа от дребни материални детайли[65], в която се улавя и удържа изплъзващата се материя

[65] Сред безкрайното сякаш изобилие на детайлите на всекидневния материален свят, отново и отново разгръщано в *Истинна история*, има две сетивни възприятия, които подобно на *съответствията* на Бодлер образуват плътни съсиреци знаково-сетивна реалност: *дъждът* и *глъчта* на чуждия живот, сливащата се с картината на видимия свят завеса от падаща вода и шумовата картина на живота на другите. Дъждът и шумовете на чуждия живот – колкото и отблизо

на живяното, мнемоническата субстанция на пълнотата на живота. Това спомняне притежава силата да трансцендира абсолютната власт на паметта, поставена в услуга на ресентимента. Без да забравяме, че *Истинна история* се храни от смъртоносната отрова на паметта, обслужваща ресентимента, ще проследим в следващите редове спасителните потенции на спомена за малкото, дребното, негодното за вграждане в монументалната жертвопринасяща и изяждаща История. Представям си тези частици памет като мрежа от проблясващи точки, полюлявана в мрака на ресентиментното помнене от непроизволните сетивни спомени на тялото. Нека да започнем със светулките по време на нощна битка. „Всичко това се случи през нощта, не съмваше и още валеше от време на време. Тъкмо се беше показала луната, защото като пристигнахме там беше много тъмно и валеше. Помогна и тъмнината: тъй като беше толкова тъмно и имаше много светулки, които светеха в нощта, хората на Нарваес решиха, че това са запалителни фитили на пушки." (Todo esto era de noche, que no amanecía, y aun llovía de rato en rato, y entonces salía la luna, que cuando allí llegamos hacia muy oscuro y llovía, y también la oscuridad ayudó, que como hacía tan oscuro había muchos cocuyos, que relumbraban de noche, y los de Narváez creyeron que eran mechas de escopetas.) (HV I, 397) Светулки в нощния тропически дъжд. Войниците на Нарваес са хванати неподготвени от нощната атака на Кортес, светулките им се привиждат като запалителни фитили на много пушки, готови да произведат залп. При същата нощна атака на лагера на Нарваес войниците на Кортес преминават през придошла от дъжда река. „Спомням си, че когато прекосявахме онази река, тъй като валеше, тя бе придошла и камъните малко се хлъзгаха, което много ни пречеше, както бяхме с пиките и броните." (Acuérdome que cuando pasábamos aquel río, como llovía, venía un poco hondo y las piedras resbalaban algo, y con las picas y armas nos hacía mucho estorbo.) (HV I, 395) Стъпалото помни досега с хлъзгавите камъни по дъното на придошлата от дъжда река. Пехотинецът Бернал често ще си спомня за особеностите на терена под краката му. Този спомен на телесната моторика се пренася и върху визуалната реконструкция на картината. „Целият двор [на храма, б. м., В. С.] бе покрит с големи каменни плочи, върху които конете се хлъзгаха със задните и предните

да ги чуваме, те остават шумове на живота на другите – в дълбочина просмукват тъканта на *Истинна история*.

крака. Плочите бяха толкова гладки, че конете не се удържаха на крака и падаха." (estaba todo el patio empedrado con unas losas muy grandes, que se iban a los caballos pies y manos, y eran tan lisas, que caían.) (HV II, 17) Паметта на тялото е не на последно място паметта за болката в тялото, паметта на болното тяло. Това е един от спомените при първото посещение на главния храм на град Мексико. „След това слязохме надолу по стъпалата и тъй като бяха сто и четиринадесет на брой и някои от нашите войници бяха болни от сифилис, ги заболяха бедрата от слизането." (Luego bajamos las gradas abajo, y como eran ciento catorce, y algunos de nuestros soldados estaban malos de bubas o humores, les dolieron los muslos del bajar.) (HV I, 299) Главният храм на Мексико ще е място на символични и физически битки за цивилизационно надмощие[66], но в спомена за дребно-телесното той ще остане с болката в бедрата на сифилистичните войници. (Все още се намираме в епохата преди езиковото дисциплиниране и старият ветеран може да спомене за болките в бедрата на сифилистиците.) Остротата на сетивната памет полепва по остротата на миризмите. „Спомням си, че дървото на клетката миришеше като на чесън или кромид лук." (Acuérdome que olía la madera de aquel cepo como a sabor de ajos o cebollas.) (HV I, 317) В случая клетката не е от онези, в които индианците държат хора, угоявани за жертвоприношение, но споменът за миризмата на дървесината ѝ е не по-малко силен от патетичните споменавания на Бернал за освобождаването на пленниците от клетките за угояване. Силата на сетивния спомен е в малкото, изплъзващо се на монументализиращата идеологизация на паметта. Денят, бележещ края на Ацтекската империя, е дъждовен. „Заловиха Гуатемус[67] и неговите пълководци на тринадесети август, на свечеряване, в деня на св. Иполит, 1521 година. Благодаря на Господа наш Иисус Христос и нашата повелителка Пресветата Дева Мария, благословената Му майка. Амин. Онзи следобед, та чак до полунощ валя, святка и гърмя, изля се много вода, повече от друг път." (Se prendió Guatemuz y sus capitanes en trece de agosto, a hora de vísperas, en día de señor San

[66] Тази борба е удържана и умиротворена в стенописа на Диего Ривера *Сътворение* (1922-1923), восък и златна пластина, 708 x 1219 см., Амфитеатър Боливар, Национално подготвително училище, Мексико Сити. Белият торс на Бог-Отец, разперил ръце, израства от тропическата зеленина. Лицето му е по-тъмно от торса, обло лице на метис. От дясната му страна е Бог-Дух с индианско лице, от лявата – хералдическият мексикански орел. Под тях, от недрата на джунглата надничат глави на лъв (под Бог-Дух) и бик (под хералдическия орел).

[67] Последният император на ацтеките, защитавал град Мексико от испанците (б. м., В. С.).

Hipólito, año de 1521. Gracias a Nuestro Señor Jesucristo y a Nuestra Señora la Virgen Santa María, su bendita madre. Amén. Llovió y relampagueó y tronó aquella tarde y hasta medianoche mucho más agua que otras veces.) (HV II, 164) Епохалното историческо събитие е съположено с излелия се следобеден дъжд: сетивната памет за малкото – при залавянето на последния ацтекски император е валяло.

Истинна история е изпълнена със спомени за първични сетивни усещания – жега и студ, жажда и глад – които изграждат една *история отдолу*. По същото време, когато ветеранът-пехотинец открива магията на писането в Сантяго де Гватемала, някъде на края на тогавашния свят, в Испания е издаден първият пикарески роман – *Ласарильо де Тормес* (1554) – поставящ началото на целенасоченото повествователно репрезентиране на материалния свят. Темата на глада е централна за пикаресковия роман. Гладът *материализира* погледа на *аз*-повествователя, принуждава го да вижда света от гледна точка на неговата съпротивляваща се материалност. Така се ражда концепцията на модерния роман за света като *това, което се съпротивлява на субекта*.[68] Най-плътните страници на *Истинна история* описват, подобно на *Ласарильо де Тормес* (и по-късно по един по-сложен начин *Дон Кихот*), съпротивляващата се материалност на света. Ако като читател на рицарски романи Бернал е преформиран да види Новия свят през техните конвенции, пехотинецът с кръгъл щит и меч, усещащ под краката си всяка особеност на терена, ще трябва да усети света в неговата съпротивляваща се на конвенционалното възприятие материалност, създавайки въз основа на този опит модерните конвенции на репрезентиране на действителността в модуса на референциалната достоверност. Това ще е една парадоксална конвенция, която ще се зароди в условията на претенцията за неконвенционална референциална истинност – *Истинна история*. Разказвачът Бернал се родее в това отношение с автобиографичния *аз*-повествовател на първия пикарески роман, чиято анонимност (фикционално) полага автобиографичния разказвач като единствен автор и герой – две в едно – на повествованието за живота си. За разлика от *Ласарильо де Тормес* обаче *Истинна история* фиктивно ще настоява върху

[68] Вж. Friedrich, H. *Drei Klassiker des französischen Romans: Stendhal, Balzac, Flaubert* [1939], 8. Aufl., Frankfurt am Main: Klostermann, 1980. Настоящето изследване е дълбоко задължено на теорията на романа на Хуго Фридрих и възприема себе си като опит за една *ницшеанска концептуализация на жанра на романа*, чието начало е поставено от Фридрих.

тъждеството на автор и герой, като се държи далеч от рефлексивното потенциране на конвенциите си под формата на пародия. Това са ограниченията на фиктивното, които ще бъдат снети в романа, без обаче да се изоставя (фикционалната) референциална достоверност. Спомените за първични сетивни усещания играят определяща роля за изграждането на референциалната достоверност на репрезентацията на света в неговата съпротивляваща се на субекта материалност.

Прави впечатление, че представянето на първични сетивни усещания се интензивира към края на *Истинна история*, в последната трета на текста. Преди това имаме само спорадични споменавания на състояния на жажда (при първата експедиция на Франсиско Ернандес де Кордоба, срв. HV I, 23, 30, 32, 34), на плесенясалия, горчив и пълен с хлебарки хляб (срв. HV I, 54) и на студа при напускането на крайбрежието и изкачването на платото по пътя за Мексико (срв. HV I, 170, 189, 197). Недостигът на питейна вода при експедицията на Кордоба е пряко свързана от разказвача с бедността на участниците в нея. „Тъй като нашата флотилия се състоеше от бедни хора и не разполагахме с достатъчно злато за купуване на хубави бъчви и корабни въжета[69], свърши се водата и трябваше да слезем на сушата близо до селището." (como nuestra armada era de hombres pobres, y no teníamos oro cuanto convenía para comprar buenas vasijas y cables, faltó el agua, y hubimos de saltar en tierra junto al pueblo.) (HV I, 23). Некачествените бъчви дават теч и водата не може да се съхранява достатъчно дълго време. Патетична е молбата на Кордоба към войниците, които слизат на сушата да търсят питейна вода. „Тъй като главнокомандващият бе много зле ранен и с голямата жажда бе много отпаднал, ни се примоли на всяка цена да донесем сладка вода, че изгарял и умирал от жажда" (Como el capitán estaba muy mal herido y con la gran sed que pasaba estaba muy debilitado, nos rogó que en todo caso le trajésemos agua dulce, que se secaba y moría de sed) (HV I, 32). Войник умира от препиване с вода след дългата жажда. „Един войник се хвърли от кораба в лодката и както бе жаден, надигна една делва и пи толкова вода, че се поду и умря след два дни." (Un soldado se arrojó desde el navío en el batel, y con la gran sed que tenía, tomo una botija a pechos y bebió tanta agua

[69] Обичайно за повествователя на *Истинна история* включване на детайл, който не е тематичен за изречението, под натиска на желанието за подробно и изчерпателно изброяване на всички обстоятелства: участниците в експедицията са нямали пари и за хубави корабни въжета (б. м., В. С.).

que se hinchó y murió de allí a dos días.) (HV I, 34) Гладът е по-рядка тема в първите две трети на текста, но все пак дава повод на разказвача да спомене испанска поговорка, която по-късно ще чуваме често от Санчо Панса: „В лагера много се зарадвахме на оскъдните припаси, които донесе [Педро де Алварадо, б. м., В. С.], защото всички злини и трудности се понасят по-леко с хапването.” (En el real nos holgamos con aquel poco bastimento que trajo, porque todos los males y trabajos se pasan con el comer.) (HV I, 130) Споменаването на студа включва в усещането на хората и страха за здравето на конете, чиято цена е, както вече знаем от Бернал, „теглото им в злато” и опазването им е решаващо за боеспособността на експедиционния корпус. „Потеглихме два часа преди изгрев слънце и бе излязъл толкова студен вятър онази сутрин, духащ откъм заснежената планина, че ни караше да треперим и потръпваме, а най-силно почувстваха студа конете, които бяхме взели с нас, защото два от тях получиха гърчове и трепереха целите. Това много ни обезпокои, защото се страхувахме да не умрат.” (Dos horas antes que amaneciese comenzamos a caminar, y hacía un viento tan frío aquella mañana, que venía de la sierra nevada, que nos hacía temblar y tiritar, y bien lo sintieron los caballos que llevábamos, porque dos de ellos se atorozonaron y estaban temblando, de lo cual nos pesó temiendo no se muriesen.) (HV I, 197) При бягството от град Мексико войниците на Кортес ще изядат един убит кон. „Спахме в онези къщи и изядохме коня, който бяха убили.” (Dormimos en aquellas casas y comimos el caballo que mataron.) (HV II, 31) Оцелелите след катастрофата са много щастливи и се хранят с тикви айоте.

При първия поход, подготвящ обсадата на град Мексико, разказвачът описва крайни състояния на жажда. След като не са пили вода целия ден – „нито дори конете” (срв. HV II, 85) – войниците пренощуват под едни черници, които са попили жегата и жаждата им. „Онази нощ спахме под онези черници, умрели от жажда” (Aquella noche dormimos en aquellas moreras bien muertos de sed) (HV II, 86). Сухата жега на ландшафта под черното небе може да бъде видяна във фреската на Диего Ривера *Прегръдката* (1923). Дърветата по пътя сякаш маркират градацията на степените на жажда, мириса на разтопена борова смола и нажежени иглички. „Вървяхме през една борова гора и нямаше вода през целия път” (fuimos por unos pinares, y no había agua en todo el camino) (HV II, 90). Пехотинецът разказва за

отвесното слънце на непоносимо горещия ден и за тежестта на оръжията, смъдящите тела под нагорещените брони. „И тъй като вървехме с цялото бреме на оръжията и бронките и денят бе вече превалил, много ни мъчеше жаждата и не знаехме дали напред има вода, а бяхме изминали вече пет левги, нито пък бяхме сигурни на какво разстояние се намира един кладенец, за който ни казваха, че се намирал на този път.” (y como íbamos con nuestras armas a cuestas y era ya tarde y hacía gran sol, aquejábamos mucho la sed, y no sabíamos si había agua adelante, y habíamos andado cinco leguas, ni tampoco teníamos certeza qué tanto estaba de allí un pozo que nos decían que había en el camino.) (Пак там) До този мержелеещ се някъде в маранята напред кладенец така и не се стига. Войниците спират в боровата гора и са пратени разузнавачи на кон да търсят вода. В този момент разказвачът се откъсва от *ние*-повествованието: страшната жажда отчленява първото лице единствено число на автобиографичния герой. „Щом потеглиха конниците, *аз* реших да се отделя незабелязано, без да ме видят нито Кортес, нито конниците […] и тръгнах след тях” (Cuando se fueron los de a caballo, acordé *yo* apartarme en parte que no me viese Cortés ni los de caballo […] y fuí en pos de ellos) (HV II, 91; курсив мой, В. CV). Пехотинецът тръгва без заповед с конниците, пратени да търсят вода, самоотлъчва се. „Бях толкова жаден, че рискувах живота си, за да се наситя с вода.” Все пак той тръгва с трима свои прислужници-индианци. Единият от тях намира вода. „Един от моите слуги от Тласкала изнесе от една къща голяма стомна, каквито има в онзи край, пълна с много студена вода, от която *утолих жаждата си и те също пиха*.” (uno de mis tlascaltecas me sacó de una casa un gran cántaro, que así los hay en aquella tierra, de agua muy fría, de que *me harté yo y ellos*.) (Пак там, курсив мой, В. С.) Това е точката на най-голяма близост между повествователя и индианците – в утоляването на смъртната жажда. Буквално: *наситих се аз и те*. Пехотинецът-повествовател донася вода на Кортес в голямата стомна – „много скътана, за да не ми я отнемат, защото жаждата не знае закон” (muy escondida porque no me la tomasen, porque a la sed no hay ley) (пак там). Водата трябва да се скрие, защото жаждата – и нейното утоляване – не знае закон. Но нейното утоляване не знае закон не само в отнемането и несподеляне на водата: *наситих*

се аз и те. Това *и* между Бернал и индианците от Тласкала, негови прислужници, е трансгресивно като жаждата и нейното утоляване.

Истинна история съдържа едно разгърнато описание на прекрачването на закона от испанец, който преминава от другата страна – историята на Гонсало Герреро. Осем години преди пристигането на експедицията на Кортес, т.е. някъде през 1511 г., група испанци претърпяват корабокрушение и попадат в ръцете на местните жители. Съдбите им са различни: едни са принесени в жертва, други са роби – случаят на Херонимо де Агилар, който участва в интересуващата ни тук история (той става втория по важност преводач на Кортес след доня Марина), и на жените, които „карат да мелят брашно" (las hacían moler) (срв. HV I, 82). Случаят на Гонсало Герреро е особен и тази особеност е ексцентрична и трансгресивна. Разказаната от Бернал история започва в момента, в който Херонимо де Агилар получава писмо (и откуп) от Кортес и отива да вземе Гонсало Герреро, за да се присъединят към испанците – да се върнат сред свои. „Агилар се упъти към селото, намиращо се на пет левги оттам, където живееше неговият другар, на когото викаха Гонсало Герреро. Щом му прочете писмата [на Кортес, б. м., В. С.], Гонсало Герреро отвърна: „Братко Агилар, аз съм женен и имам трима сина, тук съм вожд и пълководец, когато има война. Вървете вие и Бог да е с вас, защото аз съм си татуирал лицето и пробил ушите. Какво ще рекат за мен испанците като ме видят да се явя пред тях в този вид? А и виждате синчетата ми колко са сладки. Заклевам ви в най-скъпото ви да ми дадете от тези зелени герданчета, които носите за размяна с индианците, и аз ще им река, че моите братя ми ги пращат от родината ми." По същия начин и индианката, жена на Гонсало, рече на Агилар на езика си, твърде сърдита: „Я виж ти с какви приказки се явява този роб[70], за да вика съпруга ми – махай се и не хаби повече приказки." Агилар отново се обърна към Гонсало с думите да не забравя, че е християнин, да не загуби душата си заради една индианка. А ако не искал да дойде, защото държал на жена си и синовете си, да ги вземел със себе си, щом не искал да ги остави. И колкото и да му приказваше, и да го предупреждаваше, Герреро не пожелал да дойде. Изглежда, че този Гонсало

[70] Агилар е подстриган и облечен като роб (какъвто е бил доскоро, преди да се откупи с пратения от Кортес откуп – „зелените герданчета") (б. м., В. С.).

Герреро бил моряк, родом от Палос[71].” (Caminó el Aguilar adonde estaba su compañero, que se decía Gonzalo Guerrero, en otro pueblo cinco leguas de allí, y como le leyó las cartas, Gonzalo Guerrero le respondió: “Hermano Aguilar, yo soy casado y tengo tres hijos, tiénenme por cacique y capitán cuando hay guerras. Id vos con Dios, que yo tengo labrada la cara y horadadas las orejas. ¿Qué dirán de mí cuando me vean esos españoles ir de esta manera? Y ya veis estos mis hijitos cuán bonicos son. Por vida vuestra que me deis de esas cuentas verdes que traéis para ellos, y diré que mis hermanos me las envían de mi tierra”. Y asimismo la india mujer del Gonzalo habló a Aguilar en su lengua, muy enojada, y le dijo: “Mira con qué viene este esclavo a llamar a mi marido: íos vos y no curéis de más pláticas”. Aguilar tornó a hablar al Gonzalo, que mirase que era cristiano, que por una india no se perdiese el ánima, y si por mujer e hijos lo hacía, que los llevase consigo si no los quería dejar. Y por más que le dijo y amonestó, no quiso venir. Parece ser aquel Gonzalo Guerrero era hombre de mar, natural de Palos.) (HV I, 77) Гонсало Герреро рискува да изгуби душата си – спасението и вечния живот на душата си – заради една индианка и синовете-метиси. Той е *слязъл от лодката*, той е стигнал в пътуването си до *края на реката*, както се казва в *Апокалипсис сега*. Преди да изгуби душата си, той е изгубил облика си на испанец, облика, с който може да се яви пред някогашните свои (и по-късно пред Господа): лицето му е татуирано, ушите (и долната устна, както ще видим по-долу) са пробити. Жаждата му и нейното утоляване очевидно не знаят закон.

Кортес определено не е безразличен към случая Герреро. Той се нуждае от преводачи, които да познават местните езици. Кортес е разчитал, че Херонимо де Агилар *и* Гонсало Герреро ще са първите му информатори и преводачи в семиотичната война с индианците. Агилар веднага става такъв, макар първоначално войниците на Кортес да не могат да познаят, че е испанец. За осемте години сред индианците той е почнал зле да артикулира родния си език. Първите думи, които отправя към войниците на Кортес, са „зле предъвкани и още по-зле произнесени” (mal mascado, y peor pronunciado) (срв. KV 81). Кортес също го взима за индианец и пита в негово присъствие какво е станало с испанеца. Отговорът на

[71] Най-вероятно става дума за атлантическото испанско пристанище Палос де ла Фронтера, изиграло важна роля в пътуванията до Америка. На 3 август 1492 г. от него тръгват каравелите на Колумб; многозначително е името на града – Палос *на Границата* (б. м., В. С.).

Агилар е патетичен: „а испанецът, като разбра въпроса на Кортес, приклекна, както правят индианците, и рече: „Аз съм.”.” (y el español, como le entendió, se puso en cuclillas, como hacen los indios, y dijo: “Yo soy”.) (срв. HV I, 82) За да избяга от циклопа, Одисей ще му отговори, че се казва *Никой*. Отговорът на Агилар е обратното на отговора на Одисей. Завръщайки се при своите, той – когото не са разпознали като свой – казва *Аз съм*. Приклякването му – *както правят индианците* – опровергава думите му, социалната моторика на тялото опровергава думите на субектната идентификация. Когато стигне до Итака, Одисей също ще произнесе тези думи в неразпознаваемото облекло на просяка. Агилар вече се е върнал у дома: *Yo soy*. Веднага след приобщаването на Агилар, Кортес ще иска да узнае какво се е случило с Герреро. „След това попита за Гонсало Герреро. И Агилар отвърна, че е женен, татуирал е лицето си и е продупчил ушите си и долната устна, и че индианците го имат за храбър воин. Когато преди малко повече от година пристигнали на нос Коточе един главнокомандващ с три кораба (изглежда, че става дума за нашата експедиция с Франсиско Ернандес де Кордоба), тъкмо Герреро е бил инициатор да ни нападнат, както направиха, а самият той е дошъл с войска заедно с вожда на едно голямо село, както вече разказах във връзка с експедицията на Франсиско Ернандес де Кордоба. След като изслуша Агилар, Кортес рече: „Ще ми се да го пипна този Герреро, защото не предвещава нищо добро.” (Luego le preguntó por el Gonzalo Guerrero. Y dijo que estaba casado y tenía tres hijos, y que tenía labrada la cara y horadadas las orejas y el bezo de abajo, y que era hombre de la mar, de Palos, y que los indios le tienen por esforzado; que había poco más de un año que cuando vinieron a la punta de Cotoche un capitán con tres navíos (parece ser que fué cuando vinimos los de Francisco Hernández de Córdoba), él fue inventor que nos diesen la guerra que nos dieron, y que vino él allí juntamente con un cacique de un gran pueblo, según he ya dicho en lo de Francisco Hernández de Córdoba. Después que Cortés lo oyó, dijo: “En verdad que le querría haber a las manos, porque jamás será bueno”.) (HV I, 83) Герреро *не знае закон*, той е *ренегат* и няма да стане преводач на страната на Кортес. Това го прави опасен. Изборът му не предвещава нищо добро. Не може да се отрече обаче, че Кортес има късмет с *преводачите-ренегати* – доня Марина. Гонсало Герреро остава изключение.

Епосът и гладът се засрещат в повествованието за експедицията до Хондурас. Елементарното сетивно усещане на глада се превръща в тематично организиращ принцип на обемен повествователен блок, съставящ третата и последна част на *Истинна история*. За разлика от първите две части – първата обхваща двете експедиции преди Кортес, втората е посветена на мексиканската епопея, кулминираща в завладяването на столицата на Империята на ацтеките – които се структурират около описания на битки и преговори с индианците, третата кръжи сякаш около една *събитийна празнота*, чието тематично ядро е *гладът*. Повествователят съобщава още в началото, че експедицията до Хондурас[72] е продължила „две години и три месеца" (срв. HV II, 236) и читателят, постепенно навлизайки в повествованието, започва да се пита какво всъщност се е случило за тези дълги две години и три месеца. Стълбът на събитийната температура на повествованието сякаш се движи върху неразграфена скала, която не позволява хронологическото полагане на събитията. Всичко се случва в някакво безвремие на непрестанните тропически дъждове, движението е в кръг около събитийната празнота на тематичното ядро на глада в постоянно затварящата се зад гърба, след като е пропуснала войниците, неразличимо еднообразна тропическа джунгла. „Не откривахме никакъв път и се наложи да си го проправяме с мечове в ръцете. И така вървяхме два дни по пътя, който проправяхме, като си мислехме, че той води направо към селището, ала една сутрин се върнахме до мястото на пътя, откъдето бяхме започнали да си го проправяме с мечовете." (no hallábamos camino ninguno, y hubimos de abrirle con las espadas a manos, y anduvimos dos días por el camino que habríamos, creyendo que iba derecho al pueblo, y una mañana tornamos al mismo camino que abríamos.) (HV II, 240) Кръговото движение на повествованието около празното събитийно ядро на глада се буквализира – движение в кръг в джунглата. Реакцията на Кортес признава поражението на инструменталния разум, движещ се в кръг. „Когато Кортес забеляза това, идеше му да се пръсне от раздразнение" (Cuando Cortés lo vió, quería reventar de enojo) (пак там). Стратегът Кортес се движи в кръг в тропическата джунгла, хората му и самият той умират от глад. Той е свикнал да подчинява живота и смъртта на стратегическото планиране, но сега

[72] Вж. Диего Ривера *Куернавака и Морелос – Прекосяване на Баранка* (1929-1930), фреска, Дворецът Кортес, Куернавака. По-долу ще се спра подробно на това изображение.

калкулираната смърт (на другите) връща в изходната точка, смъртта се случва не в линеарното придвижване към целта, а в кръговото завръщане към началото. Архаиката показва най-древното си лице – вечното кръгово завръщане. Ако до този момент Кортес умело е използвал архаичното мислене на индианците, очакващи завръщането на предците си „от изгрев слънце", сега той е жертва на стратегически употребеното вечно завръщане под неспирните дъждове в тропическата джунгла. Може да се каже, че в този момент той реално пристига в Америка, където ще завещае да пренесат тленните му останки[73], за да останат там завинаги, до последното завъртане на безкрайно тежкото витло на заключителния цикъл, последното завръщане, последното стигане до мястото, от където си почнал да си проправяш път, довеждащо до Страшния съд.

Фреската на Диего Ривера *Куернавака и Морелос – Прекосяване на Баранка* представя сиво клонище от Дървото на Джунглата, извиващо се над пропаст. Изходният му дънер е като набъбнал от кръв пестник, сивотата на избиващия от пестника клон наподобява органиката на вътрешен орган, трахея, хранопровод. От едната страна на пропастта, засводена от голямото клонище, са воините, бойните отряди с испански и индиански шлемове, дълги жълтеникави копия, насочени към ствола като към нещо живо, готово всеки миг да се извие, хласне, захапе, погълне. Точно върху набъбналия дънер, на преден план вдясно стои гол индианец с голяма лъскава брадва. Студеното ѝ лезвие изпъква както върху сивата органика на дънера, така и като продължение на кафявото голо тяло на индианеца. Над пропастта, вкопчили се в разклоненията на клонака, сред зеленината висят телата на катерещите се като разноцветни плодове. Най-горе вляво наднича от клонака само тъмно брадато лице и малко от убито-оранжевата му риза. Не виждаме ръцете, които го държат там горе в клонака. Лицето му е едновременно мъжествено и умиротворено, лице на войник, който ще стане монах. Малко по-вдясно под него се подава тъмната фигура на индианец с пристегната над главата коса. Торсът му също не се вижда, но друг индианец до него виси на клона с гръб към нас, различаваме следи от бичуване, сливащи се с напрегнатата мускулатура на лявата плешка. Фигурата до него е на тъмен испански селянин, който се държи за клоните

[73] Кортес умира през 1547 г. в Севиля, където е първоначално погребан. Тленните му останки са пренесени в Америка през 1566 г.

сякаш прилага хватка, вглъбен в труда си. Между него и друг испанец с червена риза и рижава коса е бичуваният напрегнат гръб на индианеца. По същия клон пълзи, обхванал го във внимателна прегръдка, притиснал корем в него и стиснал го между бедрата си, испанец с оранжево-кафява риза и кафяви панталони по тялото. Погледът му предпазливо наднича над лявата му ръка в бездната. На преден план висят петима испанци, чиито пози напомнят на акробатите от народните късносредновековни празненства. Двама от тях са обути с еспадрили (това носят конкистадорите в *Истинна история* в адаптиращ превод на български – *alpargatas*). Предпоследният вляво е провиснал отвесно, държейки се за края на пречупен клон. Голото му тяло задава човешката вертикала на картината. Вляво от него, затваряйки картината, виси мъж с бяла риза със засукани ръкави. При по-внимателно вглеждане започваме да се колебаем дали виси или вече е успял да стъпи на клоновете под него. Под свода на голямото клонище, на приблизително еднакво разстояние от индианеца с брадвата отдясно и висящия отвесно испанец отляво, на фона на тъмнината на бездната стои на четири крака зооморфно същество. Стъпалата на краката и дланите на ръцете му са човешки, с цвета на индианска кожа. Съществото носи нещо като жълтеникав костюм, стигащ до средата на прасците и оголващ малко човешка кожа над китките. Костюмът, стегнат по тялото, има опашка и глава на нещо като диво куче, чакал, лисугер. Устата му е неестествено широко отворена, окото втренчено и неподвижно като на маска. В тъмното на разчекнатата хищна уста с дълга муцуна при дълго взиране съглеждаме сякаш очертанията, далечната сливаща се с бездната сянка на човешко лице без черти и очи, нещо човешко, което ни гледа от бездната.

При кръговото движение в джунглата рядко се вижда небето: *a mala vez podíamos ver el cielo* (пак там, курсив мой, В. С.), букв. „*лош път* можехме да видим небето" – на испански думите не са омонимни (*camino* / *vez*), но на български кръговият *път* (camino) в джунглата и редкият *път* (vez), когато може да се види небето, омонимно съвпадат. Мигът, в който войниците зърват „едни отдавна отсечени дървета" (unos árboles antiguamente cortados) (срв. HV II, 241), е цяло спасение: „Продължавахме нашия път по хълмовете, покрити с гора, и пожела Господ да зърнем едни отдавна отсечени дървета и веднага след това една тясна

пътека.” Спасителното е, че дърветата са отсечени отдавна – че не са отсечени от самите хора на Кортес при кръговото им движение в джунглата. Гладът довежда до антропофагия сред мексиканците, които съпровождат испанците. Това людоедство е в известен смисъл вътрешно, *ендогенно* на експедицията. „Преди да продължа с разказа си, искам да кажа, че вследствие на големия глад, който *ни* мъчеше, *както испанците, така и мексиканците*, изглежда някои вождове от Мексико хванали двама или трима индианци от селата, през които бяхме минали, и ги водели скрити в обоза си, облечени и изглеждащи като тях, и тъй като глада бе голям, убили ги по пътя и ги изпекли във фурни, които издълбали за тази цел под земята и облицовали с камъни, *както правеха навремето в Мексико*, и ги изяли. Също така бяха хванали двамата ни *водачи*, които побягнаха, и ги изяли.” (Antes que más pase adelante quiero decir que con la gran hambre que traíamos, así españoles como mexicanos, pareció ser que ciertos caciques de México apañaron dos o tres indios de los pueblos que dejábamos atrás, y traíanlos escondidos con sus cargas, a manera y traje como ellos, y, con la hambre, en el camino los mataron y los asaron en hornos que para ello hicieron debajo de tierra, y con piedras, como en su tiempo lo solían hacer en México, y se los comieron; y asimismo habían apañado los dos guías que traíamos, que se fueron huyendo, y se los comieron.) (HV II, 241-242; курсив мой, В. С.) Епизодът е въведен с типичното *преди да продължа с разказа си* – на практика подобни представени като дигресвини епизоди са същинската повествователна субстанция на *Истинна история*. Отговорен за глада е Кортес, людоедството се случва в експедиция под негово командване. Гладът мъчи „както испанците, така и мексиканците” с единствената разлика, че при мексиканците той довежда до традиционната при тях анропофагия („както правеха навремето в Мексико”). Същевременно тези мексиканци вече са поданици на испанския крал и се намират под командването на испански главнокомандващ. Антропофагията е *ендогамна*. За да се усили усещането за безпътица, мексиканците изяждат и двамата (побягнали преди това) местни *водачи*.

Реакцията на Кортес показва употребата на инструментално-стратегическия разум в екстремна ситуация. Какво може да се направи? Кортес се опитва да разпредели носенето на отговорност и се допитва до пленения император на

ацтеките, когото за по-сигурно води със себе си (и когото скоро ще нареди да обесят при съмнителни от юридическа гледна точка обстоятелства). С оглед на ранга и броя на участвалите в людоедската гощавка решението на Кортес е соломоновско – един Соломон в условията на нечовешки глад. „Новината за случилото се стигна до ушите на Кортес и по съвета на Гуатемус той нареди да извикат мексиканските вождове и сурово ги порица и заплаши, че ако направят отново нещо подобно, щял да ги накаже; и един францискански монах, който водехме със себе си, държа проповед, все много свети и добри неща каза. След като свърши проповедта, Кортес нареди със съдебно решение да изгорят един мексикански индианец като наказание за смъртта на индианците, които бяха изяли, макар и да разбра, че всички бяха виновни за случилото се. Направи това, за да изглежда, че упражнява правосъдие и че той не знае за други виновни, освен онзи, когото изгори." (Alcanzólo a saber Cortés, y, por consejo de Guatemuz, mandó llamar los caciques mexicanos y riñó malamente con ellos, que si otra tal hacían, que los castigaría; y predicó un fraile franciscano de los que traíamos, cosas muy santas y buenas. Cuando hubo acabado el sermón, mandó Cortés por justicia quemar a un indio mexicano por la muerte de los indios que comieron, aunque supo que todos eran culpables en ello, por que pareciese que hacía justicia y que él no sabía de otros culpables sino el que quemó.) (HV II, 242) Както се казва, и индианците изядени, и един индианец изгорен. Всички компоненти на управленската рационалност са задействани: разпределение на отговорността, сурово порицаване и заплашване на висшестоящите лица, които би било рисковано да накаже, проповед на францискански монах, аутодафе на произволно избран виновен, който за назидание да понесе отговорността за колективното престъпление. Бернал не пропуска възможността да изтъкне обичайния макиавелизъм на Кортес, макар и да знае, че *както испанците, така и мексиканците* са умирали от глад. Описанието на случката е образцов пример за „кризисен мениджмънт", за „управление в условията на криза" – за управленска рационалност в условията на анропофагия, предизвикана от същото това управление.

Опитвайки се сякаш да надскочи жлъчния разказ за управленска рационалност в условията на антропофагия – и правосъдие в условията на

нечовешки глад – и да каже простичко как стоят нещата от гледна точка на обикновения пехотинец, Бернал с известна подигравателност на ветерана споменава за нерадостната съдба на музикантите от свитата на Кортес, тръгнал за Хондурас в първия си поход вече в качеството на покорител на Мексико – с цялата необходима помпозност. „Нека не разказваме твърде пространно и за другите мъки, които преживяхме, и как свирачите на свирки, тромбони и флейти, които Кортес водеше със себе си, тъй като в Кастилия бяха свикнати на охолство и трудностите им бяха непознати, се бяха разболели от големия глад, и не му свиреха, с изключение на един, и всички войници с презрение отказвахме да го слушаме, и казвахме, че музиката му прилича на лисици и чакали, които вият, и че важи повече да имаш брашно от кукуруз, отколкото цялата музика на света." (Dejemos de contar muy por extenso otros muchos trabajos que pasábamos y cómo las chirimías, sacabuches y dulzainas que Cortés traía, como en Castilla eran acostumbrados a regalos y no sabían de trabajos, y con la hambre habían adolecido, y no le daban música, excepto uno, y renegábamos todos los soldados de oírlo, y decíamos que parecían zorros y adives que aullaban, y que valiera más tener maíz que comer que música.) (Пак там) Тук пехотинецът Бернал е в стихията си: заявява, че няма да е пространен и веднага се отплесва да разказва за чудесни странични епизоди, които са сърцевината на реалността на света на *Истинна история*; презрителното отношение на ветерана към всеки, който не е преживял и видял най-лошото – преживял и видял най-лошото *отдолу*, от перспективата на *rodelero*, пехотинеца, въоръжен с кръгъл щит и меч; говоренето от името на единодушното „ние" – *всички войници*; може би прецизното възприятие (на музикално глухото ухо на пехотинеца) за духовата музика в джунглата като *лисици и чакали, които вият*; и кулминационната фраза, съчетаваща мъдростта на Санчо Панса с шапкарски потенцирания му селски ресентимент – *важи повече да имаш брашно от кукуруз, отколкото цялата музика на света*.

Повествователно разгърнатата алтернатива „музика или кукуруз" е много добър пример за празното събитийно време, в което е положен разказът за експедицията до Хондурас. *Епосът на глада* замества традиционното за жанра описание на битки, плячка, преговори, дарове. Под „епос на глада" разбирам

жанрово парадоксалното центриране на повествованието върху безсъбитийното протичане на времето под знака на една всекидневна сетивна материалност, отворена от разказа за глада. „Някои хора са ме питали как е възможно при глада, за който казах, да не сме яли от *стадото свине*, които водеха за Кортес, защото за нуждата на глада няма закон – дори нещо да е предназначено за краля – и как е възможно Кортес, виждайки големия глад, да не е наредил при такива обстоятелства да се разпредели стадото свине между всички. На това ще отговоря, че един домакин и домоуправител на Кортес, на когото викаха Гинея, и който бе двуличен човек, вече беше пуснал слуха, че при преминаването през реките ги били изяли акулите и гущерите [т.е. алигаторите, б.м., В. С.]. А за да не ги виждаме, стадото винаги се движеше на четири дневни прехода зад нас. Освен това, бяхме толкова много войници, че за един ден нямаше да стигнат всичките прасета. И това бе причината да не се яде от тях, а и за да не сърдим Кортес." (Algunas personas me han preguntado cómo habiendo tanta hambre como dicho tengo, por qué no comíamos la manada de los puercos que traían para Cortés, pues a la necesidad de hambre no hay ley, aunque fueran para el rey, y viendo el hambre que había, que Cortés lo mandara repartir por todos en tales tiempos. A esto digo que ya había echado fama uno que venía por despensero y mayordomo de Cortés, que se decía Guinea, y era hombre doblado, que en los ríos, al pasar de ellos, los habían comido los tiburones y lagartos, y por que no los viésemos venían siempre cuatro jornadas atrás rezagados. Además de esto, para tantos soldados como éramos, para un día no había con todos ellos; y a esta causa no comieron de ellos, y por no enojar a Cortés.) (HV II, 242-243; курсив мой, В. С.) Документирано е, че *Истинна история* се е чела в ръкопис в обкръжението на Бернал в Сантяго де Гватемала. Не е изключено също така той да е разказвал устно някои истории, които се съдържат в творбата. Това обяснява фразата „някои хора са ме питали", която мотивира разказа за стадото свине, придружаващо експедицията на Кортес. Самата практика да се водят стада животни, които пасат по пътя, като хранителни припаси, е добре засвидетелствана и възхожда към опита на *ловците на роби*[74] в качеството им на първопроходци на американския континент. От друга страна, не бива да се изключва възможността Бернал да конструира една фиктивна

[74] Срв. за стадата свине при *ловците на роби* в АН 75.

диалогична ситуация, за да може *сам* да зададе въпроса *как е възможно* Кортес да не е раздал стадото свине на войниците си. Както не веднъж имахме повод да посочим, проблемите на *разпределението* са постоянна грижа на пехотинеца-повествовател: разпределението на подарените жени, дяловете от златото на ацтеките, „разпределението за вечни времена" (repartición perpetua) на индианците като крепостни селяни, разпределението на възнагражденията за заслугите и т.п. Въпросът за разпределението – *repartir*, казва Бернал – на стадото прасета е само един от веригата *разпределителни проблеми*, вълнуващи повествователя на *Истинна история*. За разлика от разпределянията на жени и злато, които можем да определим като традиционно характерни за епоса, и въпроса за разпределението на крепостни индианци, който е ключов за *Истинна история* в качеството ѝ на докладна записка, разпределението на стадото свине от разказа за експедицията до Хондурас се вписва в безсъбитийното повествование за всекидневната сетивна материалност – *нищото*, за което Флобер ще иска да напише роман. В този смисъл разказът за експедицията до Хондурас стои в началото на един начин на повествование, което ще кулминира във *Възпитание на чувствата* (1869), романа за безсъбитийното нищо на всекидневната сетивна материалност.

В разказа за стадото свине пехотинецът Бернал не пропуска да отбележи двуличието и машинациите, с които обикновено свързва фигурата на Кортес. Впрочем в случая не толкова царят, колкото пъдарят е в проницателното полезрение на наблюденията *отдолу*. Прави впечатление обаче, че въпреки обичайната проницателност по отношение на стратегически-манипулативните аспекти на висшите сфери, Бернал се изказва против симпатичната идея за разпределението на стадото свине между гладните войници. Аргументът, който използва, за да оправдае в крайна сметка *не*раздаването на прасетата, може да се определи като *аргумента на артелчика*, който преценява повереното му количество хранителни припаси и стига до заключението, че те са недостатъчни за осигуряване на изхранването на войската. Далеч съм от мисълта да бъда ироничен на гърба на повествователя на *Истинна история*. Смятам, напротив, че характерната за него автентична наивност е достатъчно мощно и сложно явление, за да се плъзгаме по повърхността, яхнали иронията. По-доброто четене е да

вземем наивността на пехотинеца Бернал на сериозно, което в случая ще рече да се отнесем сериозно към *перспективата на артелчика*, доколкото повествованието за глада влиза в полезрението на разказвача и съответно е представено под този зрителен ъгъл. Пехотинецът Бернал е пратен от Кортес за провизии – една от малкото му *индивидуални* мисии, описани в *Истинна история*, за която можем да сме сигурни, че авторът на докладната записка не си я приписва, за да ситуира себе си в центъра на голямата История. Това е реалното ниво на индивидуално участие на пехотинеца Бернал Диас дел Кастильо в събитията – ръководител на отговорна мисия за събиране на провизии. Бернал се справя отлично с възложената му мисия. „Същата нощ, в която завършиха моста, пристигн*ах* с тримата ми другари и със сто и тридесет товара царевично брашно, осемдесет кокошки, мед, фасул, сол, яйца и различни плодове. Тъй като пристигнах по нощите и вече се беше стъмнило, почти всички войници с нетърпение очакваха провизиите, защото вече знаеха, че *аз* бях отишъл за тях, а Кортес успокояваше офицерите и войниците, че се уповавал на Господа, че скоро всички щели да имат храна, защото *аз* бях отишъл в Акала, за да я донеса, в случай че не са ме убили индианците, както другите четирима испанци, които бе пратил." (La misma noche que acabaron de hacer la puente llegué *yo* con mis tres compañeros y con ciento treinta cargas de maíz, ochenta gallinas, miel, frijoles, sal, huevos y otras frutas. Como llegué de noche ya que oscurecía estaban todos los más soldados aguardando el bastimento, porque ya sabían que *yo* había ido a traerlo, y Cortés decía a los capitanes y soldados que tenía esperanza en Dios que presto tendrían todos de comer, pues que *yo* había ido a Acala para traerlo, si no me habían muerto los indios como los otros cuatro españoles que envió.) (HV II, 247; курсив мой, В. С.) Мисията определено не е безопасна – преди Бернал вече са изпратени четирима войници, които не са се върнали. Атмосферата в лагера е нажежена в очакване на храната, която трябва да донесе Бернал: войниците са строили четири дни мост през реката, без да имат какво да сложат в устата („някои от старите войници", ще вметне Бернал, все пак намирали нещо за ядене в джунглата); мостът тъкмо е завършен и всички чакат храната, която се бави, вече се е стъмнило; Кортес се опитва да успокоява гладните духове, че храната скоро ще пристигне (уповавал се на

Господа), ако Бернал и тримата му другари не ги е сполетяла съдбата на предходните четирима, убити от индианците.

В цитирания пасаж има необичайно много *аз*-форми: всичко зависи от Бернал – и той пристига с провизиите. „Веднага щом стигнах до моста с царевичното брашно и провизиите – тъй като беше късна доба – всички войници започват[75] да грабят и опоскаха всичко до шушка, без да оставят нещичко за Кортес и офицерите и без да обръщат внимание на виковете ни: „Оставете го, за главнокомандващия е!" Надаваха викове и домоуправителят Каранса и домакинът Гинея, като прегръщаха чувалите с брашно и молеха да им оставят поне един товар царевица. Тъй като беше по тъмна доба, войниците им отвръщаха: „Добре сте се облажили от прасетата вие и Кортес" и не обръщаха внимание на молбите им, а им изтръгваха всичко от ръцете." (Así como llegué con el maíz y bastimentos a la puente, y como era de noche, cargan todos los soldados de ello y lo tomaron todo, que no dejaron a Cortés ni a ningún capitán cosa ninguna, con dar voces: "¡Dejadlo, que es para el capitán Cortés!" Asimismo su mayordomo Carranza y el despensero Guinea daban voces, y se abrazaban con el maíz, y decían que les dejasen siquiera una carga. Como era de noche, decíanles los soldados: "Buenos puercos habéis comido vos y Cortés", y no cuidaban de cosa que les decían, sino que todo se lo apañaban.) (Пак там) Историята със стадото свине, в която повествователят вижда казуса с погледа на артелчик, не е забравена от изгладнелите войници. В случая разказвачът-артелчик трябва в реално време да брани провизиите, като се оказва от страната на познатия ни вече от историята с прасетата домакин Гинея, *двуличен човек*, казва Бернал. Ако в предходния случай погледът на артелчика бе преценил, че цялото стадо няма да стигне и за един ден, то сега изгладнелите войници демонстрират на практика какво би се случило със стадото свине, скрито от домакина Гинея, който сега прегръща чувал с царевично брашно. Погледът на Бернал разкрива както перспективата на доставчика на провизии, така и перспективата на изгладнелия войник: единият прегръща брашнения чувал, другият му го изтръгва от ръцете с реплика, която трябва да можеш да произнесеш от свое име в първо лице

[75] Емфатичен преход на повествованието в сегашно време (б. м., В. С.).

единствено число, за да фиксираш писмено автентичния ѝ глас – *Добре сте се облажили от прасетата вие и Кортес*.

Погледът на артелчика и погледът на изгладнелия войник проличават най-отчетливо при доклада на Бернал пред Кортес за случилото се. Това е моментът, в който пехотинецът-повествовател е – реално – най-близо до иначе реално далечния за него Кортес, доставчикът на провизии[76] е плътно до гладния Кортес. „Когато Кортес научи как бяха разграбили провизиите и не му бяха оставили нищо, проклинаше от нетърпение и преритваше. Бе толкова ядосан, че повтаряше, че иска да направи разследване и да установи кой бе отмъкнал нещата. Докладваха му и за приказките за свинете. И след като видя и разсъди, че в случая бе излишно да се сърди и глас в пустиня, нареди да ме извикат и твърде сърдито ме запита как така не можах да опазя провизиите. *Аз* му отвърнах, че негова милост е трябвало да прати охрана да ни посрещне, ала дори и той лично да бе охранявал провизиите, щяха да му ги отнемат, защото да пази Господ от глада, който не знае закон." (Cuando supo cómo se lo habían tomado y no le dejaron cosa ninguna, renegaba de impaciencia y pateaba; y estaba tan enojado, que decía que quería hacer pesquisa quién se lo tomó, y dijeron lo de los puercos, y desde que vió y consideró que el enojo era por demás y dar voces en el desierto, me mandó llamar *a mí* y muy enojado me dijo que cómo puse tal cobro en el bastimento. *Yo* le dije que procurara su merced enviar adelante guardas para ello, y aunque él en persona estuviera guardándolo, se lo tomaron, porque le guarde Dios de el hambre, que no tiene ley.) (Пак там, курсив мой, В. С.) Проклинащият и преритващ от глад Кортес е гледка, която надхвърля и най-щастливите представи на ресентиментната способност за въображение. Гласът му е глас в пустиня, не му остава друго освен да нареди да викнат доставчика на провизии. Когато гладът е голям, да се сърдиш на доставчика на храни е евтин театър. Това са петнайсетте минути реална индивидуална слава на Бернал Диас дел Кастильо в рамките на изпълнената със слава в първо лице множествено число *Истинна история* – четвърт час слава за пехотинеца Бернал в реалното му персонално качество на доставчик на провизии. Нека си спомним момента, в който

[76] По-късно друг голям испански писател ще бъде в качеството си на *доставчик на провизии* близо (с оглед на материалните основания на провала) до съкрушения Филип II – Мигел де Сервантес като доставчик на зърно и зехтин за разпердушинената *Непобедима армада* (1588).

Бернал успява да донесе на Кортес добре скритата голяма стомна с вода по време на голямата жажда, която *не знае закон*. Сега същото е казано за глада – *да пази Господ от глада, който не знае закон* – с тази разлика, че провизиите не достигат до Кортес, за сметка на това обаче Бернал получава рядко щастливата възможност да поучава главнокомандващия. Това е идеалната ситуация, от която има нужда ресентиментът.

И тук се случва чудото – чудо в рамките на логиката на ресентимента, която впрочем е богата на спасителни обрати, вътрешно присъщи на непоносимите състояния. Рамката е следната: преритващият от глад Ернан Кортес се моли на доставчика на провизии Бернал Диас дел Кастильо. Ресентиментът търси – и рядко получава възможност за – *симетричен обрат*. Разговорът между Кортес и Бернал се гради на този обрат. „Като видя, че нищо не може да се направи и че нуждата го притискаше, ми заговори с меденосладки думи в присъствието на капитан Гонсало де Сандовал и ми рече: „О, господин и братко Бернал Диас дел Кастильо, ако съм ви скъп и ако сте скътали нещичко по пътя, поделете го с мен, защото съм убеден във вашата сръчност и не се съмнявам, че сте отделили нещо за себе си и вашия приятел Сандовал!" Като видях приказките му и начина, по който ги изговори, *стана ми жал за него*." (Como vió que no había remedio ninguno y que tenía mucha necesidad, me halagó con palabras melosas, estando delante el capitán Gonzalo de Sandoval, y me dijo: "¡Oh señor y hermano Bernal Díaz del Castillo, por amor de mí que si dejasteis algo escondido en el camino, que partáis conmigo que bien creído tengo de vuestra buena diligencia que traeríais para vos y para vuestro amigo Sandoval!" Como vi sus palabras, y de la manera que lo dijo, *tuve lastima de él*.) (HV II, 248; курсив мой, В. С.) *Чудото е в жалостта*. Нека тази жалост да е неразделно сплетена със симетричния обрат на двойката на господаря и роба – въпреки това жалостта е чудо. Дълбоко съм убеден, че ресентиментът не знае прошка, не знае жал. Затова определям, независимо от уговорката, изпитването на жал от страна на ресентиментния субект към предмета на неговия ресентимент като *чудо*. Независимо от сбъдващото се желание да бъде унижен господаря, жалостта на ресентиментния субект към предмета на неговия ресентимент е чудо.

Кортес не се е излъгал в похватността на Бернал. Следва апотеозът на доставчика на провизии, който трябва да сме глупави, за да прочетем в ироничен ключ. Пред лицето на автентичната наивност на тържествуващия ресентимент иронията е слабо четене. Също толкова повърхностна би била тя, когато става дума за зараждането на *перспективата на артелчика*, без която е немислим прозаическият буржоазен епос. „Тогава се договорих с тях и казах, че ще е добре тази нощ в малките часове, след като лагерът утихне, да отидем да вземем дванадесет товара царевично брашно, двадесет кокошки, три делви с мед, фасул, сол и две индианки за месене на хляб, които ми дадоха в онези селища. И трябва да го направим по тъмно, иначе ще ни го отнемат по пътя. И ще разделим нещата между ваша милост[77], Сандовал, мен и моите хора. Той се зарадва от сърце и ме прегърна. А Сандовал рече, че иска да дойде с мен през нощта да вземем припасите и така ги докарахме. С това преживяха онзи глад. Дадох също така на Сандовал една от двете индианки. Припомних тук този случай, за да се види с какви трудности се сблъскват пълководците в нови земи: Кортес, от когото много се бояха, не му оставиха брашно да яде, а капитан Сандовал не пожела да довери на друг своя дял от провизиите и дойде с мен той самият, въпреки че разполагаше с много войници, които би могъл да прати.” (Entonces concerté y dije que conviene que esta noche, al cuarto de la modorra, después que esté reposado el real, vamos por doce cargas de maíz, veinte gallinas, tres jarros de miel, frijoles, sal y dos indias para hacer pan, que me dieron en aquellos pueblos; y hemos de venir de noche, que nos lo arrebatarán en el camino, y esto hemos de partir entre vuestra merced y Sandoval y yo y mi gente. Él se holgó en el alma y me abrazó; y Sandoval dijo que quería ir en aquella noche conmigo por el bastimento, y lo trajimos, con que pasaron aquella hambre; y también le di una de las dos indias a Sandoval. He traído aquí esto a la memoria para que vean en cuánto trabajo se ponen los capitanes en tierras nuevas, que a Cortés, que era muy temido, no le dejaron maíz que comer, y que el capitán Sandoval no quiso fiar de otro la parte que le había de caber, que él mismo fué conmigo por ello, teniendo muchos soldados que pudiera enviar.) (Пак там) В този щастлив за пехотинеца Бернал момент сред даровете отново се появяват – редом с храните – подарените жени: *две*

[77] Емфатичен преход от непряко предаване на речта в пряко (б. м., В. С.).

индианки за месене на хляб. Бернал подарява една от тях на офицер, който се числи към приятелите му (по-точно: пехотинецът Бернал се числи към приятелите на офицера Сандовал). Предпазлив и прецизен, както обикновено, Бернал държи да мотивира включването на важния за него епизод. Мотивацията е повече от неубедителна в своята конвенционалност, следваща средновековния образец на поучителните примери (*exempla*). Зад условността на мотивацията отчетливо прозира дълбокото удовлетворение на Бернал от ресентиментното обръщане на йерархиите, в което той изиграва ключова роля като доставчик на провизии: *Кортес, от когото много се бояха, не му оставиха брашно да яде*; офицерът Сандовал сам си върши хамалската работа, без да я делегира на войници, опасявайки се да не остане без храна. Така храната и нейното доставяне се оказват ключа към сплитането на дискурса на ресентимента и прозаическия буржоазен епос. Епосът на глада, явяващ се в повествованието за експедицията до Хондурас, подготвя засрещането на дискурса на ресентимента и прозаическия буржоазен епос, от което се ражда модерният роман.

юни-август 2010 г.

литература плюс култура |*| http://grosnipelikani.net/
25 септември 2011

http://www.grosnipelikani.net/modules.php?name=Downloads&d_op=getit&lid=266